

Journal of Life Economics

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume / Cilt : 2
Issue / Sayı: 3
July/ Temmuz 2015

Web: <http://www.jlecon.com>
E-mail: info@jlecon.com

E-ISSN : 2148-4139

The logo for the Journal of Life Economics features a stylized, colorful 'JL' monogram. The 'J' is purple, the 'L' is orange, and a green swoosh is positioned above the 'L'.

Journal of Life Economics

*International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi*

Web: <http://www.jlecon.com>

E-mail: info@jlecon.com

E-ISSN: 2148-4139

Volume / Cilt: 2

Issue / Sayı: 3

July / Temmuz 2015

Abstracting/Indexing Dizin/İndeks

Open Access Library
Türk Eğitim İndeksi
EBSCO (Business Source Corporate Plus)
Index Islamicus
IFSIJ (Impact Factor Services for International Journals)
CORE – Collective Goods Research & Explore
Akademik Dizin
The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
Ulrichsweb: Global Serials Directory
Directory of Open Access Journal (DOAJ)
Arastirmax
The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
Open Academic Journals Index (OAJI)
Scientific Indexing Services (SIS)
Infobase Index
Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF)
J-Gate
Advanced Science Index
I2OR
Research Bible
SafetyLit
International Impact Factor Service
The Cite Factor
Google Scholar
Polish Scholarly Bibliography (PBN)
The Romanian Editorial Platform (SCIPIO)
CrossRefys
The DOI System
Citeulike
AcademicKeys
German Journal Database (ZDB): Zeitschriftendatenbank
Electronic Journals Library
Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
Jour Informatics
WorldCat
JournalTOCs
JournalGuide
WILBERT
Journal Index.net
Dergipark Akademik
uni>ersia: Biblioteca de Recursos
Scientific Social Community (Romania)
UNSW Australia Library
Universitats Bibliothek Leipzig
DTU Findit

academicIndex.net
Open Library
Open Science Directory
EasyBibO
Michigan State University Libraries Catalog
TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT)
Western Michigan University Libraries Catalog
WorldWideScience
GetInfo
Bielefeld Academic Search Engine: BASE
Open Access Library: OALIB
NUcat: The library catalog of Northwestern University Libraries (USA)
BobCat: New York University Library
Copac*
MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals)
HKUL Electronic Resources
Scrub The Web
Microsoft Bing
Refseek
GVK-GBV Union Catalogue
Euroasian Scientific Journal Index (ESIJ)
SherpaRomeo
The Open Directory
World Catalogue of Scientific Journals (WCOSC)
The Prerna Society of Technical Education and Research (Impact Factor: 1.67)
Gaudeamus
Portal de Periodicos CAPES/MEC
Scholarsteer
Infotopia
Mobiushes
Western Theological Seminary
ZHdK Medien- und Informationszentrum
Anoox
Pubget
Research Impact Factor

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Owner/ Sahibi
Özge UYSAL ŞAHİN

Editors/Editörler
Turgay BERKSOY, Marmara University
Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University

Managing Editor/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Biran YILDIRIM

English Language Editor
Kemale KARAHAAN, Çanakkale Onsekiz Mart University

Web Editor
Cumali YAŞAR, Çanakkale Onsekiz Mart University,
cumali.yasar@gmail.com

Secretaries
Sibel AŞAN

Contact / İletişim Bilgileri

Adress : Istanbul - TURKEY

Tel: +90 555 477 00 66

Web : <http://www.jlecon.com>

E-mail : info@jlecon.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Ahmet KIRMAN, Galatasaray University, Turkey

Ali AKDEMİR, Arel University, Turkey

Alina- Andreea DRAGOESCU, B.U.A.S.V.M University, Romania

Amer Al ROUBAIE, Ahlia University, Bahrain

Christian RUGGIERO, Spanzia University, Italy

Faruk BALLI, Massey University, New Zeland

Fred DERVIN, Helsinki University, Finland

Goran Ilik, University of St. Clement of Ohrid – Bitola, Republic of Macedonia

Himanshu Agarwal, India

Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, Poland

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Nihat FALAY, Istanbul University, Turkey

Ömer Faruk BATIREL, Istanbul Commerce University, Turkey

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, Ukraine

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, Macedonia

Turgay BERKSOY, Marmara University, Turkey

REFeree BOARD / HAKEM KURULU

Abdulkadir IŞIK, Namık Kemal University, Turkey

Abdurrahman BENLİ, Sakarya University, Turkey

Ahmet Güngör KEŞCİ, Arel University, Turkey

Ahmet Kamil TUNÇEL, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Akif ABBASOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Ali AKDEMİR, Arel University, Turkey

Alina- Andreea DRAGOESCU, B.U.A.S.V.M University, Romania

Alper ALTINANAHTAR, Yeditepe University, Turkey

Amer Al ROUBAIE, Ahlia University, Bahrain

Ayşe GÜNER, Marmara University, Turkey

Ayşegül MUTLU, Marmara University, Turkey

Ayşen WOLF, Arel University, Turkey

Barış ÖZDAL, Uludağ University, Turkey

Başak ERGÜDER, İstanbul University, Turkey

Christian RUGGERIO, Spanzia University, Italy

Cumhur ARSLAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Cüneyt AKAR, Balıkesir University, Turkey

Derman KÜÇÜKALTAN, Arel University, Turkey

Dursun AYDIN, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Elçin Aykaç ALP, İstanbul Commerce University, Turkey

Erhan İŞCAN, Çukurova University, Turkey

F. Fisun İstanbullu DİNÇER, İstanbul University, Turkey

Faruk ATAAY, Akdeniz University, Turkey

Faruk BALLI, Massey University, New Zeland
Fred DERVIN, Helsinki University, Finland
Güneş YILMAZ , Trakya University, Turkey
Gürol ÖZCÜRE, Ordu University, Turkey
Halis KALMIŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Hatice Özer BALLI, Massey University, New Zeland
Hüseyin ÇEKEN, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey
İlkay YILMAZ , İstanbul University, Turkey
İrem SAÇAKLI SAÇILDI, Marmara University, Turkey
İsmail KIZILIRMAK, İstanbul University, Turkey
Karol KUJAWA, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
M. Mustafa ERDOĞDU , Marmara University, Turkey
Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, Poland
Mehmet CİVAN, Gaziantep University, Turkey
Meral FIRAT, İstanbul Aydın University
Metin SABAN, Bartın University, Turkey
M. Oğuz ARSLAN, Anadolu University, Turkey
Murat ŞEKER, İstanbul University, Turkey
Naci Birol MUTER, Celal Bayar University, Turkey
Nihat FALAY, İstanbul University, Turkey
Ömer Faruk BATIREL, İstanbul Commerce University, Turkey
Özlem ALBAYRAK, Ankara University, Turkey
Özlem ÖZKIVRAK, Trakya University, Turkey
S. Rıdvan KARLUK, Anadolu University, Turkey
Sabri Sami TAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Sami TABAN, Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Selami SEZGİN, Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, Ukraine

Sinan ALÇIN, İstanbul Kültür University, Turkey

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, Macedoniaty

Şule AYDIN TÜKELTÜRK, Batman University, Turkey

Tevfik Hakan Ongan, İstanbul University, Turkey

Zeliha GÖKER, Akdeniz University, Turkey

WRITING AND PUBLISHING POLICIES

Journal of Life Economics is an **international refereed journal** which started to be published in 2014 (E-ISSN:2148-4139). It aims to create a forum on economic bases of life. In this perspective, high quality articles are going to be published. Opinions and studies of the academicians and researchers, especially about economics will be published. The articles in the journal will be published 4 times a year; **WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October)**. The **DOI number** is assigned to all the articles published in the journal.

Journal of Life Economics is a **broadcasting – electronic and open access** journal. The journal's articles have "free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself." Manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* should be in line with **the following editorial principles and author guidelines**.

PUBLICATION POLICIES

1. All manuscripts proposed to the Journal Life Economics should not be previously published or submitted for publication elsewhere. The studies or their summaries which were presented in a conference or published can be accepted if it is stated in the manuscript before. Besides that if the study is supported by an institution or produced from a thesis, this must be footnoted on the title. If the studies were wanted to be revoked by any reason, it is needed to apply to the admin with a letter. Publication committee considers that the authors will keep the rules as editorial principles and author guidelines.
2. *The manuscripts sent to Journal of Life Economics are controled with "iThenticate" screening program in terms of having plagiarism.* If there is no plagiarism, they are sent to referees. But if there is a plagiarism, these manuscripts are sent back to writers without sending referee.
3. Publication Committee entitled to reject the manuscripts if not conformable with the conditions concerning the ortography and grammar or return back to the authors for correction or reform them. All manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* are sent to at least **two referees** after the initial review of the editorial board with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the different referees, the manuscript is sent to a **third referee**. The reviewers are not apprised of the authors' names or institutions in the submitted manuscript; and authors are not told the identity of the referees.
4. Manuscripts are sent to online Manuscript Submission System and Information about the referee process for your manuscripts is given through Online Manuscript Submission System. Reviews can also be seen through this system from the following link "<http://www.jlecon.com/mts.aspx>"
5. Manuscripts are wellcomed both in **Turkish** and **English**. Turkish manuscripts are required English title and abstract.

6. The author's name, surname, title, institution, phone number and e-mail address must be added.
7. Copyright (printed or electronic) of the manuscripts are belong to *Journal of Life Economics*.
8. **No copyright payment.**
9. The responsibility of the idea exists in the published articles belongs to the authors

STYLE REQUIREMENTS

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
2. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords under the abstract, **JEL (Journal of Economics Literature) codes**, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
3. No footer, header or page numbers required.
4. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
5. At most **5 key** words must be written below the abstract.
6. **Abstract**, key words and JEL codes must be written in Times New Roman 11 font size and single spaced. It also should be in italic letters.
7. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
8. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
9. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
10. **All the tables, figures and graphs** must be headlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bold letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
11. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
12. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERENCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
 - i. If the last name of the author is used, the publication date should be written in parenthesis.

Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...

ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .

The last studies (Pınar 2003: 12)...

iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written.

Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...

iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by “et al.”

...asserted by Öztoprak et al.. (1999)

v. If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.

...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)

vi. If the resource is anonymous the word “anon” must be used.

...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occurred in the region effect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet , etc. should be in italic and bold letters.

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writers name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (İMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

References

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Conferences:

SURNAME, NAME , Publication Year , Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing , Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME,NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University,

http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sources.html, [Date Accessed: 4 November 2002].

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Journal of Life Economics, 2014'de yayın hayatına başlayan (E-ISSN:2148-4139) uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilecektir. Başta ekonomi olmak üzere tüm sosyal bilim alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirecektir. Dergideki makaleler; **KIŞ (Ocak)**, **BAHAR (Nisan)**, **YAZ (Temmuz)** ve **GÜZ (Ekim)** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanacaktır. *Journal of Life Economics*, **ücretsiz-açık erişimli elektronik** bir dergidir. *Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.* Dergide yayımlanan tüm makalelere **DOI numarası** atanmaktadır.

Değiye gönderilecek yazılarda yazarların **yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyması gerekmektedir**. Yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmayan yazılar için değerlendirme süreci başlatılmaz.

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
2. *Journal of Life Economics*'e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm tespit edilen makaleler hakeme yollanmadan yazara iade edilir.
3. Yayın kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yayın kurulunun uygun gördüğü en az **iki hakem** tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler **üçüncü bir hakeme** gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur.

4. Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme Anasayfada yer alan "**Makale Gönder/Takip**" linkinden ulaşılabilir. Sözkonusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.
5. Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir. Türkçe makalelerin İngilizce başlığı ve özeti bulunmalıdır. Türkçe makalelerin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne ve Yeni Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.
6. Makale gönderen yazar; ad ve soyadını, akademik ünvanını, çalıştığı kurumu, telefon numarasını, elektronik posta adresini, varsa çalışmasını destekleyen kurumu belirtmelidir.
7. Yayınlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
8. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**. Yayınlanan makalelerin teelif hakkı Dergiye aittir.
9. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şekilde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmemektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin altında anahtar kelimeler, JEL kodları ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe ya da İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Yazı dili Türkçe ise, mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** (Türkçe ve İngilizce) ve 3'ü geçmeyecek şekilde belirtilmelidir.
8. Özetler, anahtar kelimeler ve JEL Kodları Times New Roman 11 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.

9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.

10. Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

11. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.

12. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.

13. Makalede matematiksel denklem ve formüller numara verilerek sıralanmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.

14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

ii. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

iv. İkiyden fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa “anon” ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir

ix. İnternette alınan kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003) veya

Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 ve URL-2, 2003

URL-1'e (2003) göre ...

15. **Kaynakça** Times New Roman, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve asılı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirimlerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir.

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Kitap adı*, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, *Private Viewdata in the UK*, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, *Derginin Adı*, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, *Information Processing and Management*, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, *Konferans Kitapçığının Adı*, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, *9th International Online Information Meeting*, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Tezin Adı*, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, *The Linguistic Significance of Current British Slang*, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, *Başlık*, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, *Map of The Countries Lying Between Spain and India*, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, *Guide to Citing Internet Sources* [online], Poole, Bournemouth University, http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

July / Temmuz 2015

CONTENT / İÇİNDEKİLER

SIGNALING, BIRD IN THE HAND, AND CATERING EFFECT IN INDONESIA

Winston PONTOH.....1-24

APPROACH TO PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIPS APPLICATIONS IN THE PROVISION OF HEALTH CARE SERVICES: SURVEY OF UŞAK CITY

Ufuk SELEN & Göksel
KARAŞ.....25-46

TOURIST HOTEL LOCATION SELECTION WITH ANALYTIC HIERARCHY PROCESS

Nilsen KUNDAKÇI & Esra AYTAÇ ADALI & Ayşegül TUŞ IŞIK47-58

SOME OTTOMAN GOVERNMENT'S FERMANA, PROVISION AND BERATS REFLECTING CITY SOCIAL AND ECONOMIC LIFE FROM 16TH TO 18TH CENTURY AT USKUDAR

ÜSKÜDAR'DA 16. İLA 18. YÜZYILLARDAKİ ŞEHİR SOSYAL VE İKTİSADÎ YAŞAMINI YANSITAN BAZI OSMANLI YÖNETİMİ FERMAN, HÜKÜM VE BERÂTLARI

Nihat FALAY59-76

POLITICS OF SETTLEMENT AND LAND DISTRIBUTION: THE MAKING OF THE LAW FOR PROVIDING LAND TO FARMERS

İSKÂN VE TOPRAK DAĞITIMI POLİTİKALARI İŞİĞİNDA ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU

S. Yelda KAYA.....77-105

SIGNALING, BIRD IN THE HAND, AND CATERING EFFECT IN INDONESIA

Winston PONTOH*

ABSTRACT

It had been known that the presence of dividend will affect the value of shares in the stock market, but since the dividend payers also believe that, their stock price will increase by paying dividend to investors, then it seems these phenomenon are becoming very complex to explain. The objective of this study is to give an empirical evidence whether dividend plays the main role for fluctuation of stock price or vice versa in the stock market. The results show that, dividend has significant effect to stock price, and conversely, stock price also has significant effect to dividend. The implications of this study are fit for signaling effect, bird in the hand effect, and catering effect which is dominated by dividend payers who paying dividend continuously. In further analysis, this study find, the most specific characteristics for dividend payers who paying dividend continuously compared to other dividend payers are larger number of shares, larger fixed assets, largest total assets, largest total debt, largest retained earnings, largest revenue, and largest net income.

Keywords : Dividend, Stock Price, Signal, Bird In The Hand, Catering Effect

JEL Classifications : D82, D84, G02, G35

1. INTRODUCTION

Hitherto, how the stock prices fluctuated in the market is still a polemic between academicians, practitioner of capital markets, and specially by investors. For investors, the availability of internal information by companies is very important and the most needed to perform a good investments portfolio to reach an optimum return of their investments. This is because, as an investment, stock has variety rate of return with variety rate of risk. Many studies show, there are some factors that can effect stock price in capital market, such as dividend (Abrutyn and Turner, 1990; Yoon and Starks, 1995; Zaman, 2011; Srinivasan, 2012; Zakaria, Muhammad and Zulkifli, 2012), earnings per share (Aboody, Barth and Kasznik, 1999; Srinivasan, 2012), price earnings ratio (Srinivasan, 2012), size (Srinivasan, 2012; Zakaria, Muhammad and Zulkifli, 2012), book value per share (Aboody, Barth and Kasznik, 1999; Srinivasan, 2012), asset revaluations (Aboody, Barth and Kasznik, 1999), and leverage (Zakaria, Muhammad and Zulkifli, 2012).

There is one factor that most possibly determine or effect the change of stock price in capital market, which is dividend (Gordon, 1959; Shiller, 1981), or usually called as bird in the hand (Bhattacharya, 1979). Generally, dividends known as a part of total return of

* Research Assistant, Fakultas Ekonomi dan Bisnis Universitas Sam Ratulangi Jl. Kampus Bahu, Manado 95115 Sulawesi Utara – Indonesia, E-mail: winston_pontoh@yahoo.com

investments (in stocks) beside of capital gains, which is hope by investors to be received. In other part, practically, dividend is most assumed as a signal that represent better information about the conditions or circumstances of companies (Abrutyn and Turner, 1990; Bhattacharya, 1979), since the insiders or dividend payers have the best information (Wachter, 2003). By dividend, the investors can reacting for selling or buying the stocks in capital market that make fluctuations to market stock prices (Black, 1996). But, since the insiders (dividend payers) also belief that they shall have higher stock price through earnings distribution in form of dividends to investors (Easterbrook, 1984), then these phenomenon is becoming very complex to explain.

This study observes the movement of stock prices in the capital market of Indonesia for period of 2010 till 2012, and find that the stock prices for companies who paid dividend continuously in this period have higher stock prices and also have higher dividends. Generally, dividend can stimulate the stock price in capital market, but this study is suspecting, the stock prices in capital market also can stimulate companies to pay dividends because when the investors are appreciate the stocks by overvaluing them in capital market, in turn, the companies are willingly to increase the wealth of investors by distributing their retained earnings in form of dividends. The motivation of this study is want to investigate these phenomenon and to give an answer as empirical evidence whether dividends plays the main role for fluctuation of stock prices or vice versa in the stock market of Indonesia by classifying the dividend payers into three types, which are, companies who not paid dividend for 3 years, companies who paid dividend for 1 year, companies who paid dividend for 2 years, and companies who paid dividend for 3 years. Also, this study want to reveal the characteristics of each dividend payers.

2. LITERATURES REVIEW

2.1. Basic assumptions

Miller and Modigliani (1961) were gave some basic assumptions to understand about dividend policy by companies, which were :

- i. In "perfect capital markets", there are no buyer or seller (or issuer) of securities is large enough for his transactions to have an appreciable impact on the then ruling price. All traders have equal and costless access to information about the ruling price and about all other relevant characteristics of shares. No brokerage fees, transfer taxes, or other transaction costs are incurred when securities are bought, sold, or issued, and there are no tax differentials either between distributed and undistributed profits or between dividends and capital gains.
- ii. "Rational behavior" means that investors always prefer more wealth to less and are indifferent as to whether a given increment to their wealth takes the form of cash payments or an increase in the market value of their holdings of shares.
- iii. "Perfect certainty" implies complete assurance on the part of every investor as to the future investment program and the future profits of every corporation. Because of this assurance, there is, among other things, no need to distinguish between stocks and bonds as sources of funds at this stage of the analysis. This is means, companies are use only a single type of financial instrument which is stock.

2.2. Signaling Theory

Easterbrook (1984) explained, the insiders always believe, if they pay more dividend then their stock price in the market will be higher. On the other part, sometimes investors

connecting the dividend payment with the change of investment policies made or planned by companies and it means there is a good prospect in the future. If this is true, then dividend rolling itself as a signal or self-verifying for investors, because investors will believe the signal only if the insiders, rationally, sending it in form of message that could be trusted and accurate. More opinion by Acharya (1988) that, since a signal is an outcome of a rational decision rule of the signaler, the market can infer the true type of the signaler by their signal. Furthermore, Easterbrook (1984) stated, sometimes dividend is not a good way to tell investors, whether this signals is good times or bad times, because dividend can be poor predictors of future net earnings and stock prices are poor predictors of future dividends too, although an increase in dividends could be caused either by an increase in the firm's profits which implying higher stock prices or by the commencement of disinvestment as the firm has fewer profitable opportunities which implying lower stock prices. About the stock price, Brennan and Thakor (1990) assumed, stock price is not a perfect aggregator of the private information of investors about the prospects of the firm. Easterbrook (1984) more explained, a prospering firm always pay dividend year to year, but a firm with a long record of prosperity also would not need the verification available from the dividend signal. But prosperous companies may withhold dividends because they need it as internal financing, while on the other part, the insiders of the firm which should disinvest or liquidate, may choose dividends as a method for accomplishing this. Thus, dividends do not distinguish well managed or prospering firms from others, but rational to reflect for poorly managed or failing firms.

According to Black (1996), it is possibly for companies to pay dividends to their established investors, to encourage other or new investors to buy their new issues of common stock at high price. And this is means, through dividends, the investors can sell their common stock investment in the future with the high price, because when the companies declare their dividends to increase, then it is often leads the share price to increase. In the other condition, if the companies reduce their dividends because to save taxes for their dividends, then the stock price will decrease at first, but it will eventually go back to its first level or might be higher if dividend have not been cut. Aharony and Swary (1980), found that, capital market would reacted by dividend announcement, because, although dividend policy mostly based on management's discretion, but in an efficient capital market, dividends always convey an useful information (La Porta, De Silanes, Shleifer, and Vishny, 2000) which made stock price changed immediately after its public announcement.

Miller and Rock (1985) gave a presumption that, since stock prices reflect the firm's earnings and earnings opportunities, then the announcements of dividend seems convey the information about the firm's future earnings prospects, though the information contents is not so clear, and still the question why firms choose to communicate information via their dividend declarations. But Miller and Rock (1985) then explained that, if the announced dividends really indeed convey information about the firm's likely future earnings, then firm's managers, indirectly, try to communicate their views about future prospects, because dividend announcement serves merely to provide the missing piece of the sources or uses constraint which the market needs to establish the firm's current earnings that become the basis for estimating future earnings, rather than dividend. Furthermore, Miller and Rock (1985), explained that, although dividend contains an important "informational content", but dividends appear to have little predictive power for future earnings over and above that contained in current and past earnings. The market uses that dividend announcement, in the light of its understanding of the firm's dividend policies by its knowledge of the firm's past policies, to form a new estimate of expected current earnings. Miller and Rock (1985) then concluded that, as signals, dividend brings both good news and bad news. The good news is that dividend (and financing) announcement effects become implications of the basic decision

model in the original Miller-Modigliani, because in a world of rational expectations, the firm's dividend (or financing) announcements provide just enough pieces of the firm's sources and uses statement for the market to deduce the unobserved piece, which is, the firm's current earnings, whereas the bad news is that the price of allowing for information asymmetry and dividend announcement effects may be the loss of optimal investment by the firm. In a world where the market takes announced dividends (or financing) as a clue to unobserved earnings, temptations arise to run up the price by paying more dividends (or engaging in less outside financing) than the market was expecting, even if that means cutting back on investment.

Miller and Modigliani (1961) explained that, changes in firm's investment policy following by changes in firm's dividend payout policy will affect neither the current price of its shares nor the total return to its shareholders, which means, there is a change in the distribution of the total return in any period as between dividends and capital gains, but if investors behave rationally, such a change cannot affect market valuations. Furthermore, Miller and Modigliani (1961), stated that, under uncertainty circumstances, change in dividend rate often followed by change stock market price, and this is caused by perception of investors about "informational content" of dividends. But, the change of stock price in market is not fully cause by the change of dividend rate, because the change of stock price could be the reflection of future earnings and growth opportunities. Moreover, Miller and Modigliani (1961) explained that, when a firm has adopted a policy of dividend stabilization with a long established and generally appreciated target payout ratio, investors are likely to interpret a change in the dividend rate as a change in management's views of future profit prospects for the firm. But, in any particular instance, the investors might well be mistaken in placing this interpretation on the dividend change, since the management might really only be changing its payout target or possibly even attempting to "manipulate" the price.

2.3. Bird In The Hand Theory and Clientele Effect

Easterbrook (1984) explained that, the bird in hand will have effect if the investors use their dividends for consumption or to purchase treasury bills, but if they reinvest the received dividends in the same or a different firm, they commit their cash (less taxes paid) to the same risks as if there had been no dividends, then the bird in the hand will have no effect unless the firm changes its investment policy. But, if the investors are willing for not receiving their dividends at first, then it does not mean the investors are not desire for dividends, because some investors (legally protected stockholders) are willing to wait for their future dividends, in condition of good opportunities investments, and this is happen in fast growth firms, because fast growth firms will pay lower dividends than slow growth firms (La Porta, De Silanes, Shleifer, and Vishny, 2000). Furthermore, La Porta, De Silanes, Shleifer, and Vishny (2000) explained, on the contrary, regardless of investment opportunities, some investors (poorly protected stockholders) are want to take dividends as much as they can get, most possibly because the investors think, dividends (bird in the hand) are better than retained earnings (bird in the bush) that might be never to realize as future dividends (bird can fly away), if investment misallocation happened. This is similar with finding by Brennan and Thakor (1990) that, if the effective personal income tax rate on dividends is not too high, then the stockholders with low ownership, will prefer to take dividends.

According to Easterbrook (1984) by view of clientele effects, if some investors are in different tax positions from others (for example, some hold tax-sheltered funds while others are taxed at ordinary rates), the different groups will have different preferences for dividends, or it could be said that, the taxed group would prefer to take profits as capital gains; the untaxed group would be indifferent. By Baker and Haslem (1974), in their study had found that, dividends is the most desired factor by investors, because dividends are assumed less

risky than the capital gains expected from reinvested earnings. Also, there is an informational content behind dividends or dividend changes, because it can provide an indication of management's judgments concerning the firm's future earnings expectations. But Baker and Haslem (1974) also found that, investors cannot be classified in a single homogeneous class, because certain types of stocks prove attractive to particular types of investors, which was created clientele effect (Miller and Modigliani, 1961). Furthermore, Baker and Haslem (1974) classified the investors based on their behavior and classes in two distinct types, those who seek dividends and those who seek capital appreciation. The investors who seek dividends are investors which have tendency for using dividends and financial stability as the basis for their investment decision, also, they are known as a risk-averse investors. Whereas, investors who seek capital appreciation are investors which have tendency for using future expectations as the basis for their investment decision, or in the other words, these investors are willing to sacrifice their current dividends for future price appreciation.

Another opinion proposed by Baker and Wurgler (2004a, 2004b), called Catering Theory of Dividends, which has three basic ingredients as follows : first, for either psychological or institutional reasons, some uninformed investor demand for firms that pay cash dividends; second, limits on arbitrage allow this demand to affect current share prices of the firms that pay dividends and also the firms that pay no dividends; third, managers rationally cater to investor's demand, or in the other words, they pay dividends when investors put higher prices on payers, and they do not pay when investors prefer non payers. Baker and Wurgler (2004a) stated, the essence of this theory is the managers shall give the investors whatever they currently want, also, this theory addressed for decision whether to pay dividends, not to decide how much to pay. The implications are the insiders (caterers) tend to initiate dividends when the investors put their shares on higher price, or the otherwise, the insiders (caterers) will tend to omit their dividends when the investors prefer to put the others firm's share (or non payers) on higher price. These implications suggested that, dividends are highly relevant to share value, but in different directions at different times. Based on these implications, Baker and Wurgler (2004a) then classified investors in two types, which are category investors and arbitrageurs, where both of them are constant absolute risk aversion. The arbitrageurs are the investors with rational expectations over the terminal distribution, know the long run cost of an interim dividends, and have aggregate risk tolerance per period. Also, they are only attracted by former payers, who not pay dividends and have low earnings growth, whereas, category investors are the investors who seeking for dividends, and it means, they are preference to dividend payers. Moreover, Baker and Wurgler (2004a) assumed that, under conditions of market imperfections, such as transaction costs, taxes, and institutional investment constraints, the category investors will cause the traditional dividend clienteles. This can be happen if the category investors are uninformed and have an irrational expectation of the terminal distribution or they do not recognize the cost of a dividend, that make their demand of dividend is based on fundamental approach, but, if the category investors are satisfied by changes dividends, and they are belief that dividend payers are less risky, then the effect of bird in the hand will happen. Baker and Wurgler (2004a, 2004b), then found that, dividends effecting the stock price through dividends premium is not because of dividend clienteles but sentiment (Li and Zhao, 2008; Polk and Sapienza, 2009), because if the dividend premium is high, then it caused by, the investors are seeking firms who have characteristics of safety, which show by dividend payment, whereas, if the dividend premium is low, then it caused by, the investors prefer firms with the characteristics of maximum capital appreciation potential, and it means, there will be no dividends payments.

3. HYPOTHESIS

Based on opinions of Miller and Modigliani (1961), Baker and Haslem (1974), Aharony and Swary (1980), Easterbrook (1984), Miller and Rock (1985), Acharya (1988), Brennan and Thakor (1990), Black (1996), La Porta, De Silanes, Shleifer, and Vishny (2000), Baker and Wurgler (2004a, 2004b), supported by studies of Abrutyn and Turner (1990), Yoon and Starks (1995), Zaman (2011), Srinivasan (2012), Zakaria, Muhammad and Zulkifli (2012), then the hypothesis for this study are as follow :

- H₀₁ : Dividend has no effect to stock price by classifying the dividend payers as controlled variables.
H_{a1} : Dividend has effect to stock price by classifying the dividend payers as controlled variables.
H₀₂ : Stock price has no effect to dividend by classifying the dividend payers as controlled variables.
H_{a2} : Stock price has effect to dividend by classifying the dividend payers as controlled variables.

4. RESEARCH METHOD

This study is conducting three types of analysis for hypothesis testing at level of significance 0.05, which are compare means analysis (independent samples t-test), analysis of variance model, and analysis of covariate model, where the variables used in this study are dividend and stock price (both of variables are measured in Rupiah) with dividend payers classifications as controlled variables (measured by dummy). As addition, this study is also conducting two types of analysis, which are data reduction method and multinomial logistic regression by purpose to confirm the characteristics of dividend payers based on general financial factors (all variables are measured in Rupiah) and their contribution for dividend policy of each dividend payers. This study is taking 373 listed companies in Indonesia Stock Exchange for period 2010 to 2012 as samples data for this study (see Table 1).

Table 1. Population and Samples

<i>Sectors</i>	<i>Companies</i>		
	<i>Population</i>	<i>Samples</i>	<i>% of samples</i>
1	21	14	66.67
2	36	27	75.00
3	64	56	87.50
4	41	37	90.24
5	37	29	78.38
6	53	39	73.58
7	49	26	53.06
8	81	60	74.07
9	113	85	75.22
Total	495	373	

Sector 1 is Agriculture, sector 2 is Mining, sector 3 is Basic Industry & Chemicals, sector 4 is Miscellaneous Industry, sector 5 is Consumer Goods Industry, sector 6 is Property, Real Estate, and Building Construction, sector 7 is Infrastructure, Utilities, and Transportation, sector 8 is Finance, and sector 9 is Trade, Service, Investment.

This study is modifying the dummies by Fama and French (2001) and then classifying the samples into three types of dividend payers (see Table 2) as follows : companies who not paid dividend for 3 years (Code 0), companies who paid dividend for 1 year (Code 1),

companies who paid dividend for 2 years (Code 2), and companies who paid dividend for 3 years (Code 3). Furthermore, by classifying the samples into three types of dividend payers, then this study have 1,119 observations data (see Table 3).

Table 2. Classifications of Dividend Payers

<i>Sectors</i>	<i>Codes</i>				<i>Total Samples</i>
	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	
1	6	0	1	7	14
2	10	4	4	9	27
3	24	8	7	17	56
4	19	2	6	10	37
5	8	3	3	15	29
6	15	4	6	14	39
7	16	2	2	6	26
8	24	10	5	21	60
9	41	7	10	27	85
Total	163	40	44	126	373

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years, Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

Table 3. Observations Data

<i>Sector</i>	<i>Codes</i>				<i>Total Observations</i>
	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	
1	18	0	3	21	42
2	30	12	12	27	81
3	72	24	21	51	168
4	57	6	18	30	111
5	24	9	9	45	87
6	45	12	18	42	117
7	48	6	6	18	78
8	72	30	15	63	180
9	123	21	30	81	255
Total	489	120	132	378	1,119

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years, Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

5. RESULTS AND DISCUSSIONS

The descriptive statistics for mean value of stock price and dividends on each classified dividend payers show that the dividend payers code 3 have the highest stock prices and also have the highest dividends, followed by dividend payers code 2 and dividend payers code 1, while the dividend payers code 0 have the smallest of stock prices and also have the smallest dividends (see Table 4).

Table 4. Mean Value of Stock Price and Dividend

Code	Entities	Observations	Mean Value	
			Stock Price	Dividend
0	163	489	684.02	0.00
1	40	120	720.31	6.94
2	44	132	2,108.55	46.22
3	126	378	9,800.01	282.35
Total	373	1,119		

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years, Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

This study continues to analyze the differences for each mean value by conducting compare means analysis with independent samples t-test method, to confirm the difference of stock prices and dividends between each dividend payers (see Table 5). The results of compare means analysis show that the difference of stock prices between dividend payers code 1 with dividend payers code 0 is not significant, while the other differences are significant. In addition, the difference of dividends between each dividend payers are significant. Regardless of others results, this study is focusing on dividend payers code 3, where the companies who paid dividend for 3 years have higher stock prices than the others. Also, the amount of dividends which are paid by dividend payers code 3 are higher and significant than others dividend payers. It seems, the stocks by dividend payers code 3 is the stocks that most seeking by investors, and this is why the stocks are having the most higher value in capital market. Confirming these results, this study then continues the analysis by conducting the analysis of variance model for stock price and dividend by using the models (1) and (2), where variable Code 0 as a represent of non dividend payers is using as reference.

$$\text{Stock Price} = \alpha + \beta\text{Code1} + \beta\text{Code2} + \beta\text{Code3} \dots\dots\dots (1)$$

$$\text{Dividend} = \alpha + \beta\text{Code1} + \beta\text{Code2} + \beta\text{Code3} \dots\dots\dots (2)$$

Table 5. Compare Means Analysis

Code	Variable	Levene's Test	t-test
1 & 2	Stock Price	35.884*	-4.343*
1 & 3	Stock Price	9.844*	-3.635*
1 & 0	Stock Price	0.049	0.245
2 & 3	Stock Price	8.511*	-3.058*
2 & 0	Stock Price	77.843*	4.540*
3 & 0	Stock Price	40.131*	3.650*
1 & 2	Dividend	23.283*	-3.649*
1 & 3	Dividend	14.741*	-4.650*
1 & 0	Dividend	107.706*	3.013*
2 & 3	Dividend	12.369*	-3.928*
2 & 0	Dividend	149.062*	4.395*
3 & 0	Dividend	63.617*	4.771*

*significant at 0.05

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years, Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

While confirming the results of compare means analysis, the variance model analysis are also confirming that the behavior of dividend payers code 3 is effecting the stock price

significantly (see Table 6) and this behavior tends to pay dividends continuously or to increase the amount of dividends (see Table 7). The models (1) and (2) construct as follow :

$$\text{Stock Price} = 684.02 + 36.29\text{Code1} + 1,424.53\text{Code2} + 9,116\text{Code3} \dots\dots\dots (1)$$

$$\text{Dividend} = 0.00 + 6.94\text{Code1} + 46.22\text{Code2} + 282.35\text{Code3} \dots\dots\dots (2)$$

By these results, this study finds that, generally, the behavior of dividend payers code 3 by continuously paying or increasing dividends to their investors will increase the stock prices in the market. It seems the investors are having tendency for looking more dividends as return for their investments and as motivation to increase their wealth. In this case, the investors appreciate dividend payers code 3 by overvaluing their stocks and that is why their stock prices are still higher than others dividend payers in the capital market.

Table 6. Analysis of Variance Model (ANOVA)

Dependent Variable (Rupiah) : Stock Price			
Independent Variables (Dummy) : Code 3, Code 2, Code 1			
	Coefficients	t-value	F-value
Constant	684.02		8.281*
Code 1	36.29	0.013	
Code 2	1,424.53	0.514	
Code 3	9,116.00	4.709*	

*significant at 0.05

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years (excluded as reference), Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

Table 7. Analysis of Variance Model (ANOVA)

Dependent Variable (Rupiah) : Dividend			
Independent Variables (Dummy) : Code 3, Code 2, Code 1			
	Coefficients	t-value	F-value
Constant	0.00		13.999*
Code 1	6.94	0.102	
Code 2	46.22	0.703	
Code 3	282.35	6.149*	

*significant at 0.05

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years (excluded as reference), Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

Furthermore, this study is testing the relationships between dividends to stock prices and vice versa with analysis of covariate model (ANCOVA) by controlling the variables for dividend payers and using models (3) and (4). Still consistent, the variable Code 0 as a represent of non dividend payers is using as reference.

$$\text{Stock Price} = \alpha + \beta\text{Dividend} + \beta\text{Code1} + \beta\text{Code2} + \beta\text{Code3} \dots\dots\dots (3)$$

$$\text{Dividend} = \alpha + \beta\text{Stock Price} + \beta\text{Code1} + \beta\text{Code2} + \beta\text{Code3} \dots\dots\dots (4)$$

The results of covariate model analysis construct the models (3) and (4) as follow :

$$\text{Stock Price} = 684.02 + 22.41\text{Dividend} - 119.24\text{Code1} + 388.80\text{Code2} + 2,788.99\text{Code3} \dots (3)$$

$$\text{Dividend} = -8.622 + 0.013\text{Stock Price} + 6.483\text{Code1} + 28.264\text{Code2} + 167.442\text{Code3} \dots\dots (4)$$

Table 8. Analysis of Covariate Model (ANCOVA)

Dependent Variable (Rupiah) : Stock Price		
Independent Variables (Dummy) : Code 3, Code 2, Code 1		
Independent Variables (Rupiah) : Dividend		
R	0.546	
R Square	0.298	
R Square Adjusted	0.296	
F-value	118.283*	
	Coefficients	t-value
Constant	684.02	
Dividend	22.41	20.941*
Code 1	-119.24	-0.049
Code 2	388.80	0.165
Code 3	2,788.99	1.672

*significant at 0.05

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years (excluded as reference), Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

The results of analysis show (see Table 8), dividend is significant effecting the stock prices (H_{01} rejected), and this finding is consistent with Baker and Haslem (1974), Aharony and Swary (1980), Elton, Gruber and Rentzler (1984), John and Williams (1985), Abrutyn and Turner (1990), Brennan and Thakor (1990), Barsky and De Long (1993), Zaman (2011), Srinivasan (2012), and Zakaria, Muhammad and Zulkifli (2012). This is means, while dividend payments are stable (Erasmus, 2013) and keep growing (Campbell and Shiller, 1988), then the informational content of dividend successes to play role as signals to investors (Miller and Modigliani, 1961; Miller and Rock, 1985; Ofer and Thakor, 1987; Acharya, 1988; Datta and Dhillon, 1993; Black, 1996; La Porta, De Silanes, Shleifer, and Vishny, 2000), when firms are viewed as a black box or beige box by investors (Asquith and Mullins, 1986). Perhaps, the investors are often to interpret the informational content as increasing in earnings, which is means, increasing for dividend payment (Benartzi, Michaely and Thaler, 1997; Nissim and Ziv, 2001).

Table 9. Analysis of Covariate Model (ANCOVA)

Dependent Variable (Rupiah) : Dividend		
Independent Variables (Dummy) : Code 3, Code 2, Code 1		
Independent Variables (Rupiah) : Stock Price		
R	0.555	
R Square	0.309	
R Square Adjusted	0.306	
F-value	124.254*	
	Coefficients	t-value
Constant	-8.622	
Stock Price	0.013	20.941*
Code 1	6.483	0.112
Code 2	28.264	0.507
Code 3	167.442	4.261*

*significant at 0.05

Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years (excluded as reference), Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

Surprisingly, the results of analysis show, the controlled variable for behavior of dividend payers code 3 is not significant affecting the stock price (see Table 8), and this result is contrary its result before (see Table 6). In this case, this study is taking the opinion by Copeland (1983), where the dividends payment by dividend payers code 3, by point of view of investors are possible not viewed as a signal of fundamental change, especially in growth rate of dividends, but it is viewed as transitory. Although, the behavior of dividend payers code 3 is not significant, their stock prices are still the higher than others. Concerning about logical and psychological factors in market valuation (Malkiel, 1989), it is means, investors for dividend payers code 3 are acting rationally as long as they receive their return in smooth stream while they are waiting for good return opportunities as their expected value of all cash flows (Ackert and Smith, 1993; Sloan, 1996) which is might be resulted by optimum investment policies of companies in the past (Yoon and Starks, 1995; Easterbrook, 1984).

This study then testing the catering effect proposed by Easterbrook (1984) and Baker and Wurgler (2004a, 2004b), to find whether the stock prices are affecting dividends (see Table 9). This study is find, the stock prices are affecting dividends with positive sign (H_0 rejected). Also, the controlled variable for dividend payers code 3 is significant too. This finding is supporting the findings of Baker and Wurgler (2004a, 2004b) as proposed before by Easterbrook (1984), and also consistent with findings of Li and Lie (2006), Li and Zhao (2008), Hoberg and Prabhala (2009), and Polk and Sapienza (2009). It cannot be denied that, the stocks of dividend payers code 3 are the stocks who can fulfill the expectations of investors, because they have characteristics which representing the wealth of investors in form of total return, which are, dividends and capital gains. And it means, these stocks are the most seeking by investors, because they valuing the stocks at higher price, and in turn, dividend payers code 3 are tend to increase their dividends. This study is explaining the result of significant effect by dividends to stock prices (see Table 8) by following Miller and Modigliani (1961), Baker and Haslem (1974), Easterbrook (1984), and Miller and Rock (1985) that, the “signal” sent by dividend payers as signaler through dividend have been viewed as a positive sign by investors. Related with investor’s perception (Miller & Modigliani, 1961), this can be means that, the investors are trust about the “informational contents of dividends” which are convey the accurate information about the good future

prospects of dividend payers, and in turn, the investors are valuing the stocks at higher price. Supported by evidence, the “bird in the hand” effect have been prevail to investors. On the contrary, this study is assuming by limit to the evidence, if the dividends have tendency to decrease then the “clientele effect” for investors shall prevail.

If reversing the conditions under assumption of Easterbrook (1984) about the “belief” of dividend payers, where, “pay more dividend means the stock price will be higher”, then “the signal” direction is not only coming from dividend payers to investors, but from investors to dividend payers. Confirmed by results (see Table 9), this finding consistent with Baker and Wurgler (2004a, 2004b), and also supporting the assumption of Easterbrook (1984). Despite under uncertainty circumstances (Miller and Modigliani, 1961), by following Baker and Wurgler (2004a, 2004b), perhaps the dividend payers are waiting for “signal” from investors by their sentiment to put the trust on dividend payers, in positive perception, the dividend payers are still have occasions for a better performance in future. Consistent with Baker and Wurgler (2004a, 2004b, 2006, 2007), Li and Zhao (2008), and Polk and Sapienza (2009), this study shows, the “catering effect” is happening by investor’s sentiment, because the investors are looking for safety, not only the maximum capital gains (capital appreciation), so the investors are voluntarily valuing the stocks of dividend payers at higher price, in turn, by willingly, the dividend payers shall cater the investors with dividends. Again, by following Baker and Wurgler (2004a, 2004b) and the assumptions are limited to evidence, if the investors were satisfied with the level of dividends before, then the investors shall prefer the dividend payers, means, the catering effect have prevent the shifting of their investors to others dividend payers. In addition, this study continue to analyze the characteristics of dividend payers by simplify the factors of Fama and French (2001) into general factors to have single interpretation. This study is identifying the mean value for each characteristics of dividend payers (see Table 10), and then ranks these characteristics between dividend payers (see Table 11).

Table 10. Mean Value of Characteristics of Dividend Payers

	<i>Code 0</i> (N=489)	<i>Code 1</i> (N=120)	<i>Code 2</i> (N=132)	<i>Code 3</i> (N=378)
NS	4,155,782.26	4,458.77	4,785.09	5,152.17
FA	956,809.65	1,092,329.39	5,582,303.90	3,234,609.64
TA	5,724,233.23	8,764,965.98	6,573,409.69	25,264,665.83
TD	4,376,985.80	6,914,273.84	4,092,768.32	18,645,257.61
RE	-174,663.24	710,058.30	798,465.77	4,041,696.56
TE	1,321,112.33	1,838,044.37	2,404,230.16	6,470,878.64
Rev	1,402,547.10	2,724,330.78	4,774,695.29	9,284,514.13
NI	20,585.02	250,758.92	296,671.30	1,486,028.37

1. NS is number of shares, FA is fixed assets, TA is total assets, TD is total debt, RE is retained earnings, TE is total equity, Rev is revenue, and NI is net income.
2. Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years, Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

Table 11. The Rank of Mean Value between Dividend Payers

<i>Factors</i>	<i>Code 0</i> (N=489)	<i>Code 1</i> (N=120)	<i>Code 2</i> (N=132)	<i>Code 3</i> (N=378)
NS	Rank 1	Rank 4	Rank 3	Rank 2
FA	Rank 4	Rank 3	Rank 1	Rank 2
TA	Rank 4	Rank 2	Rank 3	Rank 1
TD	Rank 3	Rank 2	Rank 4	Rank 1
RE	Rank 4	Rank 3	Rank 2	Rank 1
TE	Rank 4	Rank 3	Rank 2	Rank 1
Rev	Rank 4	Rank 3	Rank 2	Rank 1
NI	Rank 4	Rank 3	Rank 2	Rank 1

1. Rank 1 is Largest, Rank 2 is Larger, Rank 3 is Smaller, Rank 4 is Smallest.
2. NS is number of shares, FA is fixed assets, TA is total assets, TD is total debt, RE is retained earnings, TE is total equity, Rev is revenue, and NI is net income.
3. Code 0 are companies who not paid dividend for 3 years, Code 1 are companies who paid dividend for 1 year, Code 2 are companies who paid dividend for 2 years, and Code 3 are companies who paid dividend for 3 years.

By the results of analysis, this study finds, the dividend payers code 3 are the companies with larger number of shares and fixed assets. Also, dividend payers code 3 have the most total assets, total debt, retained earnings, total equity, revenue, and net income, than others dividend payers. While the dividend payers code 0 as the non payers are the companies with the most number of shares, smaller total debt, and have smallest amount of fixed assets, total assets, retained earnings, total equity, revenue, and net income.

This study is conducting data reduction method (see Table 12) to confirm whether these characteristics are the important factors for dividend payers. The results of data reduction method is showing, the value of KMO is 0.707 make the factors are valid, with 85.84% of cumulative percentage to explain the factors. By component matrix, the characteristics of dividend payers are divided into three factors, which are, Factor 1 (total assets, total debt, retained earnings, total equity, revenue, and net income), Factor 2 (fixed assets), and Factor 3 (number of shares), where all of these factors have strong correlation as loading value.

The finding for Factor 1 is consistent with Fama and French (2001), Li and Zhao (2008), Hoberg and Prabhala (2009), Chemmanur, He, Hu, and Liu (2010), where the characteristics of dividend payers are the companies with larger size and profitable. In case of debt, the finding is consistent with Koch and Shenoy (1999), where dividend and capital structure policies are interacting to provide significant predictive information about future cash flow. In case for dividend payers code 3, the finding for Factor 2 is consistent with Grullon, Michaely, and Swaminathan (2002), Holt (2003), and Gugler (2003), where these companies can be categorized as the mature companies, because they are tend to pay dividends in terms to reduce their excess cash and to reduce overinvestment. These findings are contrary with Kato, Loewenstein, and Tsay (2002) in Japan, where Japanese firms are not adopting dividend policy to control the overinvestment problems, because when they increase the dividends, it is often accompanies by investment. In addition, the companies with less fixed assets, will have less depreciation expense, and it means their net income will increase and make increase in dividend. The finding for Factor 3 is consistent with the finding by Beaver (1968) about the relationship of increasing number of shares traded with the information content of earnings reported. Seems, the findings of Benartzi, Michaely and Thaler (1997) and Nissim and Ziv (2001) are supporting the finding of Beaver (1968), about

the perception by investors, which are often to interpret the informational content as the increase of earnings, which is means, increase of dividends. By the other view, Campbell and Kyle (1993) were explained, in condition of the absolute risk is constant, if increase in stock price will increase wealth of investors, then it will stimulate demand the stocks by investors.

Table 12. Data Reduction Method

Kaiser-Meyer-Olkin Measure (KMO) of Sampling Adequacy		0.707		
Bartlett’s Test of Sphericity		0.000		
Component Matrix		Factor 1	Factor 2	Factor 3
	NS	-0.030	-0.307	0.945
	FA	0.205	0.760	0.307
	TA	0.872	-0.346	-0.045
	TD	0.812	-0.408	-0.057
	RE	0.936	0.094	-0.055
	TE	0.965	0.051	0.024
	Rev	0.813	0.297	0.066
	NI	0.932	0.095	0.028
Percentage of variance		59.99%	13.33%	12.51%
Cumulative percentage		85.84%		

NS is number of shares, FA is fixed assets, TA is total assets, TD is total debt, RE is retained earnings, TE is total equity, Rev is revenue, and NI is net income.

After confirming these characteristics as the important factors for dividend payers, then this study is conducting multinomial logistic regression to see the contribution for each characteristics and to compare the consideration of each dividend payers based on these characteristics. The dependent variable (dividend) is measure by dummy following the types of dividend payers, and the independent variables are normalized by natural logarithm, which is giving the basic model for four dividend payers as follow :

$$\text{Dividend}_{\text{Dum}} = \alpha + \beta \ln \text{NS} + \beta \ln \text{FA} + \beta \ln \text{TA} + \beta \ln \text{TD} + \beta \ln \text{RE} + \beta \ln \text{TE} + \beta \ln \text{Rev} + \beta \ln \text{NI} \dots \dots \dots (5)$$

Table 13. Model Fitting Information

	<i>Model Fitting Criteria</i>	<i>Likelihood Ratio Tests</i>	
	<i>-2 Log Likelihood</i>	<i>Chi-Square</i>	<i>Sig.</i>
Intercept Only	2730.219		
Final	2202.813	527.405	0.000

Table 14. Goodness of Fit and Pseudo R-Square

	<i>Chi-Square</i>	<i>Sig.</i>
Pearson	3084.562	0.999
Deviance	2202.813	1.000
Cox and Snell	0.376	
Nagelkerke	0.412	
McFadden	0.193	

The results of analysis show the final model is fit through the value of chi-square which is significant at level 0.05 (see Table 13). The goodness of fit test (see Table 14) shows the chi-square is insignificant at level 0.05, then it means the all the data is fit to the final model with pseudo R-Square 0.376 (Cox and Snell), 0.412 (Nagelkerke), and 0.193 (McFadden). In addition, the tests of likelihood ratio for the effect for the model are showing, the number of shares, total debt, retained earnings, revenue and net income are significant at level 0.05, then these characteristics are giving contribution for the model, while fixed assets, total assets and total equity are insignificant at level 0.05, which are giving less contribution for the model (see Table 15).

Table 15. Likelihood Ratio Tests

	<i>-2 Log Likelihood</i>	<i>Chi-Square</i>	<i>Sig.</i>
Intercept	2426.292	223.479	0.000
lnNS	2253.563	50.750	0.000
lnFA	2209.913	7.100	0.069
lnTA	2209.282	6.469	0.091
lnTD	2228.685	25.872	0.000
lnRE	2232.128	29.315	0.000
lnTE	2203.364	0.551	0.908
lnRev	2309.408	106.595	0.000
lnNI	2245.115	42.302	0.000

lnNS is natural logarithm of number of shares, lnFA is natural logarithm of fixed assets, lnTA is natural logarithm of total assets, lnTD is natural logarithm of total debt, lnRE is natural logarithm of retained earnings, lnTE is natural logarithm of total equity, lnRev is natural logarithm of revenue, and lnNI is natural logarithm of net income.

The results of multinomial logistic regression (see Table 16) are giving the parameter estimates for the model of dividend payers code 0 relative to dividend payers code 3 (Model 5.1), the model of dividend payers code 1 relative to dividend payers code 3 (Model 5.2), the model of dividend payers code 2 relative to dividend payers code 3 (Model 5.3), the model of dividend payers code 1 relative to dividend payers code 0 (Model 5.4), the model of dividend payers code 2 relative to dividend payers code 0 (Model 5.5), and the model of dividend payers code 2 relative to dividend payers code 1 (Model 5.6).

$$\text{Dividend}_{0/3} = \dots\dots\dots 11.241 + 0.437\text{NS} + 0.152\text{FA} - 0.507\text{TA} + 0.650\text{TD} - 0.031\text{RE} - 0.041\text{TE} - 0.758\text{Rev} - 0.542\text{NI} \dots\dots\dots (5.1)$$

$$\text{Dividend}_{1/3} = \dots\dots\dots 7.784 + 0.498\text{NS} + 0.123\text{FA} - 0.384\text{TA} + 0.466\text{TD} - 0.319\text{RE} - 0.139\text{TE} - 0.322\text{Rev} - 0.380\text{NI} \dots\dots\dots (5.2)$$

$$\text{Dividend}_{2/3} = \dots\dots\dots 2.586 + 0.134\text{NS} + 0.142\text{FA} - 0.305\text{TA} + 0.387\text{TD} - 0.445\text{RE} - 0.046\text{TE} + 0.137\text{Rev} - 0.239\text{NI} \dots\dots\dots (5.3)$$

$$\text{Dividend}_{1/0} = \dots\dots\dots -3.457 + 0.061\text{NS} - 0.029\text{FA} + 0.123\text{TA} - 0.184\text{TD} - 0.288\text{RE} - 0.098\text{TE} + 0.436\text{Rev} + 0.162\text{NI} \dots\dots\dots (5.4)$$

$$\text{Dividend}_{2/0} = \dots\dots\dots -8.655 - 0.303\text{NS} - 0.010\text{FA} + 0.202\text{TA} - 0.263\text{TD} - 0.415\text{RE} - 0.004\text{TE} + 0.895\text{Rev} + 0.302\text{NI} \dots\dots\dots (5.5)$$

$$\text{Dividend}_{2/1} = \dots\dots\dots -5.198 - 0.364\text{NS} + 0.018\text{FA} + 0.079\text{TA} - 0.079\text{TD} - 0.127\text{RE} + 0.094\text{TE} + 0.459\text{Rev} + 0.140\text{NI} \dots\dots\dots (5.6)$$

Table 16. Parameter Estimates

<i>Dependent</i>	<i>Independent</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>Wald</i>	<i>Exp(B)</i>
Dividend _{0/3} **	Intercept	11.241	0.897	157.083	
	lnNS	0.437*	0.071	37.863	1.547
	lnFA	0.152*	0.060	6.503	1.164
	lnTA	-0.507*	0.211	5.787	0.602
	lnTD	0.650*	0.136	22.879	1.916
	lnRE	-0.031	0.087	0.125	0.970
	lnTE	-0.041	0.136	0.092	0.960
	lnRev	-0.758*	0.094	65.470	0.469
	lnNI	-0.542*	0.090	36.579	0.582
Dividend _{1/3} **	Intercept	7.784	1.172	44.097	
	lnNS	0.498*	0.089	31.536	1.645
	lnFA	0.123	0.079	2.454	1.131
	lnTA	-0.384	0.314	1.500	0.681
	lnTD	0.466*	0.196	5.667	1.594
	lnRE	-0.319*	0.106	9.037	0.727
	lnTE	-0.139	0.191	0.530	0.870
	lnRev	-0.322*	0.123	6.856	0.725
	lnNI	-0.380*	0.111	11.662	0.684
Dividend _{2/3} **	Intercept	2.586	1.154	5.025	
	lnNS	0.134	0.087	2.385	1.143
	lnFA	0.142	0.082	2.994	1.152
	lnTA	-0.305	0.354	0.745	0.737
	lnTD	0.387	0.223	3.008	1.473
	lnRE	-0.445*	0.107	17.283	0.641
	lnTE	-0.046	0.206	0.049	0.955
	lnRev	0.137	0.128	1.148	1.147
	lnNI	-0.239*	0.114	4.432	0.787
Dividend _{1/0} ***	Intercept	-3.457	1.052	10.801	
	lnNS	0.061	0.072	0.733	1.063
	lnFA	-0.029	0.070	0.171	0.972
	lnTA	0.123	0.279	0.193	1.130
	lnTD	-0.184	0.179	1.057	0.832
	lnRE	-0.288*	0.087	10.885	0.750
	lnTE	-0.098	0.166	0.349	0.907
	lnRev	0.436*	0.110	15.831	1.547
	lnNI	0.162	0.089	3.345	1.176

* Significant at 5%

** The reference category is: Code 3

*** The reference category is: Code 0

**** The reference category is: Code 1

Table 16. Parameter Estimates (continued)

<i>Dependent</i>	<i>Independent</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>Wald</i>	<i>Exp(B)</i>
Dividend _{2/0} ***	Intercept	-8.655	1.160	55.702	
	lnNS	-0.303*	0.089	11.442	0.739
	lnFA	-0.010	0.079	0.017	0.990
	lnTA	0.202	0.347	0.338	1.223
	lnTD	-0.263	0.222	1.399	0.769
	lnRE	-0.415*	0.100	17.338	0.660
	lnTE	-0.004	0.198	0.001	0.996
	lnRev	0.895*	0.127	50.026	2.448
	lnNI	0.302*	0.105	8.294	1.353
Dividend _{2/1} ****	Intercept	-5.198	1.376	14.261	
	lnNS	-0.364*	0.103	12.396	0.695
	lnFA	0.018	0.093	0.039	1.019
	lnTA	0.079	0.414	0.036	1.082
	lnTD	-0.079	0.262	0.090	0.924
	lnRE	-0.127	0.114	1.227	0.881
	lnTE	0.094	0.236	0.157	1.098
	lnRev	0.459*	0.148	9.620	1.583
	lnNI	0.140	0.123	1.304	1.151

* Significant at 5%

** The reference category is: Code 3

*** The reference category is: Code 0

**** The reference category is: Code 1

The number of shares (NS). Model 5.1 shows the number of shares have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have higher probability ($p = 1.547$) to pay dividends when the number of shares are increasing ($\beta = 0.437$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the number of shares have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.645$) to pay dividends when the number of shares are increasing ($\beta = 0.498$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the number of shares have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.143$) to pay dividends when the number of shares are increasing ($\beta = 0.134$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the number of shares have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.063$) to pay dividends when the number of shares are increasing ($\beta = 0.061$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the number of shares have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.739$) to pay dividends when the number of shares are decreasing ($\beta = -0.303$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, the number of shares have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.695$) to pay dividends when the number of shares are decreasing ($\beta = -0.364$) relative to dividend payers code 1.

Fixed Assets (FA). Model 5.1 shows the fixed assets have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have higher probability ($p = 1.164$) to pay dividends when the fixed assets are increasing ($\beta = 0.152$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the fixed assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.131$) to pay dividends when the fixed assets are increasing ($\beta = 0.123$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the fixed assets have

insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.152$) to pay dividends when the fixed assets are increasing ($\beta = 0.142$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the fixed assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.972$) to pay dividends when the fixed assets are decreasing ($\beta = -0.029$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the fixed assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.990$) to pay dividends when the fixed assets are decreasing ($\beta = -0.010$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, the fixed assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.019$) to pay dividends when the fixed assets are increasing ($\beta = 0.018$) relative to dividend payers code 1.

Total Assets (TA). Model 5.1 shows total assets have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have lower probability ($p = 0.602$) to pay dividends when total assets are decreasing ($\beta = -0.507$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, total assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.681$) to pay dividends when total assets are decreasing ($\beta = -0.384$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, total assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.737$) to pay dividends when total assets are decreasing ($\beta = -0.305$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, total assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.130$) to pay dividends when total assets are increasing ($\beta = 0.123$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, total assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.223$) to pay dividends when total assets are increasing ($\beta = 0.202$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, total assets have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.082$) to pay dividends when total assets are increasing ($\beta = 0.079$) relative to dividend payers code 1.

Total Debt (TD). Model 5.1 shows the total debt has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have higher probability ($p = 1.916$) to pay dividends when the total debt is increasing ($\beta = 0.650$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the total debt has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.594$) to pay dividends when the total debt is increasing ($\beta = 0.466$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the total debt has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.473$) to pay dividends when the total debt is increasing ($\beta = 0.387$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the total debt has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.832$) to pay dividends when the total debt is decreasing ($\beta = -0.184$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the total debt has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.769$) to pay dividends when the total debt is decreasing ($\beta = -0.263$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, the total debt has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.924$) to pay dividends when the total debt is decreasing ($\beta = -0.079$) relative to dividend payers code 1.

Retained Earnings (RE). Model 5.1 shows the retained earnings have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have lower probability ($p = 0.970$) to pay dividends when the retained earnings are decreasing ($\beta = -0.031$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the retained earnings have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.727$) to pay dividends when the

retained earnings are decreasing ($\beta = -0.319$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the retained earnings have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.641$) to pay dividends when the retained earnings are decreasing ($\beta = -0.445$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the retained earnings have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.750$) to pay dividends when the retained earnings are decreasing ($\beta = -0.288$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the retained earnings have significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.660$) to pay dividends when the retained earnings are decreasing ($\beta = -0.415$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, the retained earnings have insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.881$) to pay dividends when the retained earnings are decreasing ($\beta = -0.127$) relative to dividend payers code 1.

Total Equity (TE). Model 5.1 shows the total equity has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have lower probability ($p = 0.960$) to pay dividends when the total equity is decreasing ($\beta = -0.041$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the total equity has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.870$) to pay dividends when the total equity is decreasing ($\beta = -0.139$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the total equity has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.955$) to pay dividends when the total equity is decreasing ($\beta = -0.046$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the total equity has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.907$) to pay dividends when the total equity is decreasing ($\beta = -0.098$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the total equity has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.996$) to pay dividends when the total equity is decreasing ($\beta = -0.004$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, total equity has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.098$) to pay dividends when total equity is increasing ($\beta = 0.094$) relative to dividend payers code 1.

Revenue (Rev). Model 5.1 shows the revenue has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have the lower probability ($p = 0.469$) to pay dividends when the revenue is decreasing ($\beta = -0.758$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the revenue has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have lower probability ($p = 0.725$) to pay dividends when the revenue is decreasing ($\beta = -0.322$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the revenue has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.147$) to pay dividends when the revenue is increasing ($\beta = 0.137$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the revenue has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.547$) to pay dividends when the revenue is increasing ($\beta = 0.436$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the revenue has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 2.448$) to pay dividends when the revenue is increasing ($\beta = 0.895$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, the revenue has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.583$) to pay dividends when the revenue is increasing ($\beta = 0.459$) relative to dividend payers code 1.

Net Income (NI). Model 5.1 shows the net income has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 0 have the lower probability ($p = 0.582$) to pay dividends when the net income is decreasing ($\beta = -0.758$) relative to dividend payers code 3. In model 5.2, the net income has significant effect to dividend payment, where dividend

payers code 1 have lower probability ($p = 0.684$) to pay dividends when the net income is decreasing ($\beta = -0.380$) relative to dividend payers code 3. In model 5.3, the net income has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have lower probability ($p = 0.787$) to pay dividends when the net income is decreasing ($\beta = -0.239$) relative to dividend payers code 3. In model 5.4, the net income has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 1 have higher probability ($p = 1.176$) to pay dividends when the net income is increasing ($\beta = 0.162$) relative to dividend payers code 0. In model 5.5, the net income has significant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.353$) to pay dividends when the net income is increasing ($\beta = 0.302$) relative to dividend payers code 0. In model 5.6, the net income has insignificant effect to dividend payment, where dividend payers code 2 have higher probability ($p = 1.151$) to pay dividends when the net income is increasing ($\beta = 0.140$) relative to dividend payers code 1.

6. CONCLUSIONS & LIMITATIONS

Based on discussions above, it can be concluded that, in Indonesia, the signaling effect can be derived from two sides, which are by side of investors and by side of dividend payers. And it means, the signaling effect has two directions, which are by side of investors to dividend payers or vice versa. Even though the signaling effect has two directions, but the bird in the hand effect is still standing by point of view of investors. Perhaps the investors are expecting dividend payers to spend the earnings as dividends, rather than to keep it in form of retained earnings as the reserve fund for next investment (La Porta, De Silanes, Shleifer, and Vishny, 2000).

By point of view of dividend payers, the effects of bird in the hand and the catering effect can occur simultaneously under condition where the dividend payers voluntarily provide continues dividends which is tend to increase, as a form of compensation or reward to investors that using their sentiment and perception of trust, voluntarily assess the stocks of dividend payers at higher price in the capital market. On the other hand, the tendency of dividend payers for giving dividends to meet the demand of investors, indirectly affect the behavior of investors continuously to put demand on stock of dividend payers, make this behavior reducing the clientele effect. But, limited to evidence, this study is not judging the clientele effect in Indonesia is absolutely exact. Even so, the findings of this study are supporting the implications offered by Baker and Wurgler (2004a), where dividends are highly relevant to stock price, but in different directions at different times. The implications of this findings are perhaps the investors do not need constantly increase for dividend payment, but the most important is, the companies keep pay dividend for each years. In addition, this study is find that, the characteristics of dividend payers are usually firms with larger number of shares and fixed assets, also, they have the most largest of total assets, total debt, retained earnings, revenue, and net income. While the characteristics of non dividend payers are firms with the most number of shares, smaller total debt, and have smallest amount of fixed assets, total assets, retained earnings, revenue, and net income. This study also is not judging whether the relationship between investors with dividend payers are interdependent or equally for bargaining power in the context of dividends and stock price, limited to the evidence in this study. All of these limitations are need further analysis for next studies in the future.

7. CONTRIBUTIONS

This study claims three contributions by this study. First, as an empirical evidence, since dividends are affecting the stock prices, then this tendency shows, the behavior of

investors in Indonesia prefers for dividend payers who keep continue distributing their earnings in form of dividends. Conversely, the stock prices also are affecting the dividends, which is means, in turn, dividend payers are expecting the investors to trust them by using their sentiment and perception to keep valuing their stock at higher price in capital market.

Second, as the applied theories, since the behavior of investors in Indonesia is demanding more dividend, and the dividends are behave certain, then this behavior is fit with signaling effect and bird in the hand effect. As the result, the dividend payers shall behave to cater the investors with dividends in term to meet their demand that continuously increase. This behavior of dividend payers is fit with signaling effect and catering effect. By combining these effects, then the signaling effect can be derive from two directions.

Third, the methodology as the procedures for testing the hypothesis about the relationship of dividends and stock prices by controlling the dividend payers. Although the findings of this study are not absolute limited to the samples in certain periods, but i do hope this study will be a reference for next studies in the same area.

REFERENCES

- ABOODY, D., BARTH, M.E., & KASZNIK, R. (1999). Revaluations of fixed assets and future firm performance : Evidence from the UK. *Journal of Accounting and Economics*, 26(1-3), 149-178.
- ABRUTYN, S., & TURNER, R.W. (1990). Taxes & Firm's Dividend Policies : Survey Results. *National Tax Journal*, 43(4), 491-96.
- ACHARYA, S. (1988). A Generalized Econometric Model and Tests of a Signalling Hypothesis with Two Discrete Signals. *The Journal of Finance*, 43(2), 413-429.
- ACKERT, L. F., & SMITH, B. F. (1993). Stock Price Volatility, Ordinary Dividends, and Other Cash Flows to Shareholders. *The Journal of Finance*, 48(4), 1147-1160.
- AHARONY, J., & SWARY, I. (1980). Quarterly Dividend and Earnings Announcements and Stockholders' Returns : An Empirical Analysis. *The Journal of Finance*, 35(1), 1-12.
- ASQUITH, P., & MULLINS, D. W., Jr. (1986). Signalling with Dividends, Stock Repurchases, and Equity Issues. *Financial Management*, 15(3), 27-44.
- BAKER, H. K., & HASLEM, J. A. (1974). Toward the Development of Client-Specified Valuation Models. *The Journal of Finance*, 29(4), 1255-1263.
- BAKER, M., & WURGLER, J. (2004a). A Catering Theory of Dividends. *The Journal of Finance*, 59(30), 1125-1165.
- BAKER, M., & WURGLER, J. (2004b). Appearing and Disappearing Dividends : The Link to Catering Incentives. *Journal of Financial Economics*, 73(2), 271-288.
- BAKER, M., & WURGLER, J. (2006). Investor Sentiment and the Cross-Section of Stock Returns. *The Journal of Finance*, 61(4), 1645-1680.
- BAKER, M., & WURGLER, J. (2007). Investor Sentiment in the Stock Market. *The Journal of Economic Perspectives*, 21(2), 129-151.
- BARSKY, R. B., & DE LONG, J. B. (1993). Why Does the Stock Market Fluctuate? *The Quarterly Journal of Economics*, 108(2), 291-311.
- BEAVER, W. H. (1968). The Information Content of Annual Earnings Announcements. *Journal of Accounting Research*, 6, 67-92.
- BENARTZI, S., MICHAELY, R., & THALER, R. (1997). Do Changes in Dividends Signal the Future or the Past? *The Journal of Finance*, 52(3), 1007-1034.
- BHATTACHARYA, S. (1979). Imperfect Information, Dividend Policy, and "The Bird in the Hand" Fallacy. *The Bell Journal of Economics*, 10(1), 259-270.
- BLACK, F. (1996). The Dividend Puzzle. *The Journal of Portfolio Management*, Special Issue, 8-12.
- BRENNAN, M. J., & THAKOR, A. V. (1990). Shareholders Preferences and Dividend Policy. *The Journal of Finance*, 45(4), 990-1018.
- CAMPBELL, J. Y., & KYLE, A. S. (1993). Smart Money, Noise Trading, and Stock Price Behavior. *The Review of Economic Studies*, 60(1), 1-34.
- CAMPBELL, J. Y., & SHILLER, R. J. (1988). Stock Prices, Earnings, and Expected Dividends. *The Journal of Finance*, 43(3), 661-676.
- CHEMMANUR, T. J., HE, J., HU, G., & LIU, H. (2010). Is dividend smoothing universal? New insights from a comparative study of dividend policies in Hong Kong and the U.S. *Journal of Corporate Finance*, 16(4), 413-430.
- COPELAND, B. L., Jr. (1983). Do Stock Prices Move Too Much to be Justified by Subsequent Changes in Dividends? Comment. *The American Economic Review*, 73(1), 234-235.

- DATTA, S., & DHILLON, U. S. (1993). Bond and Stock Market Response to Unexpected Earnings Announcements. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 28(4), 565-577.
- EASTERBROOK, F. H. (1984). Two Agency Cost Explanations of Dividends. *The American Economic Review*, 74(4), 650-659.
- ELTON, E. J., GRUBER, M. J. & RENTZLER, J. (1984). The Ex-Dividend Day Behavior of Stock Prices; A Re-Examination of the Clientele Effect: A Comment. *The Journal of Finance*, 39(2), 551-556.
- ERASMUS, P. (2013). The Influence of Dividend Yield and Dividend Stability on Share Returns: Implications for Dividend Policy Formulation. *Journal of Economic and Financial Sciences*, 6(1), 13-32.
- FAMA, E. F., & FRENCH, K. R. (2001). Disappearing Dividends : Changing Firm Characteristics or Lower Propensity to Pay? *Journal of Financial Economics*, 60(1), 3-43.
- GORDON, M. J. (1959). Dividends, Earnings, and Stock Prices. *The Review of Economics and Statistics*, 41(2), 99-105.
- GRULLON, G., MICHAELY, R., & SWAMINATHAN, B. (2002). Are Dividend Changes a Sign of Firm Maturity? *The Journal of Business*, 75(3), 387-424.
- GUGLER, K. (2003). Corporate governance, dividend payout policy, and the interrelation between dividends, R&D, and capital investment. *Journal of Banking & Finance*, 27(7), 1297-1321.
- HOBERG, G., & PRABHALA, N. R. (2009). Disappearing Dividends, Catering, and Risk. *The Review of Financial Studies*, 22(1), 79-116.
- HOLT, R. W. P. (2003). Investment and dividends under irreversibility and financial constraints. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 27(3), 467-502.
- JOHN, K., & WILLIAMS, J. (1985). Dividends, Dilution, and Taxes: A Signalling Equilibrium. *The Journal of Finance*, 40(4), 1053-1070.
- KATO, H. K., LOEWENSTEIN, U., & TSAY, W. (2002). Dividend policy, cash flow, and investment in Japan. *Pacific-Basin Finance Journal*, 10(4), 443- 473.
- KOCH, P. D., & SHENOY, C. (1999). The Information Content of Dividend and Capital Structure Policies. *Financial Management*, 28(4), 16-35.
- LA PORTA, R., DE SILANES, F. L., SHLEIFER, A., & VISHNAY, R. W. (2000). Agency Problems and Dividend Policies around the world. *The Journal of Finance*, 55(1), 1-33.
- LI, W., & LIE, E. (2006). Dividend Changes and Catering Incentives. *Journal of Financial Economics*, 80(2), 293-308.
- LI, K., & ZHAO, X. (2008). Asymmetric Information and Dividend Policy. *Financial Management*, 37(4), 673-694.
- MALKIEL, B. G. (1989). Is the Stock Market Efficient? *Science, New Series*, 243(4896), 1313-1318.
- MILLER, M. H., & MODIGLIANI, F. (1961). Dividend Policy, Growth, and the Valuation of Shares. *The Journal of Business*, 34(4), 411-433.
- MILLER, M. H., & ROCK, K. (1985). Dividend Policy under Asymmetric Information. *The Journal of Finance*, 40(4), 1031-1051.
- NISSIM, D., & ZIV, A. (2001). Dividend Changes and Future Profitability. *The Journal of Finance*, 56(6), 2111-2133.
- OFER, A. R., & THAKOR, A. V. (1987). A Theory of Stock Price Responses to Alternative Corporate Cash Disbursement Methods: Stock Repurchases and Dividends. *Journal of Finance*, 42(2), 365-394.

- POLK, C., & SAPIENZA, P. (2009). The Stock Market and Corporate Investment: A Test of Catering Theory. *The Review of Financial Studies*, 22(1), 187-217.
- SHILLER, R. J. (1981). Do Stock Prices Move Too Much to be Justified by Subsequent Changes in Dividends? *American Economic Review*, 71(3), 421-36.
- SLOAN, R. G. (1996). Do Stock Prices Fully Reflect Information in Accruals and Cash Flows about Future Earnings? *The Accounting Review*, 71(3), 289-315.
- SRINIVASAN. (2012). Determinants of Equity Share Prices in India: A Panel Data Approach, *The Romanian Economic Journal*, 15(46), 205-228.
- WACHTER, M. L. (2003). Takeover Defense When Financial Markets Are (Only) Relatively Efficient. *University of Pennsylvania Law Review*, 151(3), 787-824.
- YOON, P. S., & STARKS, L. T. (1995). Signaling, Investment Opportunities, and Dividend Announcements. *Review of Financial Studies*, 8(4), 995-1018.
- ZAKARIA, Z., MUHAMMAD, J. & ZULKIFLI, A. H. (2012). The Impact of Dividend Policy on The Share Price Volatility : Malaysian Construction and Material Companies. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 2(5), 1-8.
- ZAMAN, S. (2011). Is Dividend Policy An Important Determinant of Market Performance : Focus on Private Banks of Bangladesh. *World Review of Business Research*, 1(4), 135-141.

APPROACH TO PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIPS APPLICATIONS IN THE PROVISION OF HEALTH CARE SERVICES: SURVEY OF UŞAK CITY¹

Ufuk SELEN*

Göksel KARAŞ**

ABSTRACT

Due to their characteristics, health care services can be funded and provided in public and private economy. Providing them mostly in public economy due to its positive externalities can cause heavy pressures on public financing balances. In order to minimize public financing problems caused by health care services and taking the advantages of administrative and financial superiorities of private sector the tendency for the privatization of health care services is gradually increasing. Recently PPP applications, one of the privatization models, have been observed to be used commonly in health sector. At that point the objective of the study is defined as to identify the perspectives of public sector employees and health service beneficiaries about PPP applications. In the context of this purpose how PPP applications are perceived in Uşak city is researched by presenting the working principles of PPP models specific to health sector.

Within the scope of analyses the perception about the expectations from PPP applications in health sector is identified first. According to analysis results it was observed that health sector employees and health service beneficiaries do not have enough information about PPP applications and they are uncertain about whether they will provide the expected benefits or not.

Keywords: Health Care Services, Public Goods, Public Private Partnerships (PPP)

Jel Code: H42, H44, I 11, I 13, I 18

¹This study was prepared by utilizing master's thesis entitled "An Overview of Public Private Partnerships in Health Sector In Terms of Public Economics: Survey of Usak." which was presented at the Public Finance Department of Usak University Institute of Social Science.

*Associate Prof., Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Finance, Usak University, USAK-TURKEY, Tel. : +90-533-336-7706 E-mail address: ufukselen@hotmail.com

**Research Assistant, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of International Trade and Finance, Dumlupınar University, KUTAHYA-TURKEY, E-mail address: goksel.karas@dpu.edu.tr

1. INTRODUCTION

With one of its aspect health is a private but with another one it is a public goods. Health's private goods character is derived from its feature to be able to individualize the provision and finance of health service. Therefore, the necessary goods and services for the provision of health care services can generally be supplied from the market and the benefit and cost of the service can be charged to beneficiary of the service.

However, health care service being versatile as therapeutic and preventive has significant externalities. For instance, a good public health contributes to preventing job losses by increasing labor productivity. On the other hand, if the epidemic health problems are not prevented, incurring negative externalities can affect all of the world with its border excessing qualities. These negative externalities of health service cause this service to gain public quality (Binhan and Yaraşır, 2011:4). For instance, as in the examples of cholera in Peru in 1991, plague in India in 1994 and Chile in 1995, ebola in Zaire and Gabon in 1996 and Asian flu in Hong Kong and China in 1998, the fact that several epidemic diseases come up and spread out mostly in less developed countries requires a seek for solution and resource allocation in international scale to reduce these externalities (Ayşegül, 2006:54-55). If the provision and financing of health care services with private and public goods qualities can not be well planned and coordinated, effective service provision will grow difficult. When the international externalities are also considered, this problem becomes more important. About the health regarding as a global public goods several policies are tried to be established for the crises and problems that may happen in the future. A commonly accepted idea at that point is that provision and financing require a cooperation and financing ranging from the local to international scale (Kauland, 2001:869; Ener and Demircan, 2008:57-82).

For the solution of production, organization and financing problems caused by the specially expressed uncertainties in health care services, by determining health risks at each level from local to global information networks should be established and appropriate regulations and common policies should be identified for all sectors concerning health. To meet these requirements states are charged with important missions with "sovereignty responsibility" approach at national level (Selen, 2008:119). Sovereignty responsibility is the requirement of the countries to use the political sovereignty sensitively for their citizens at home and for the international community abroad. In this context, a health policy which will be prepared with sovereignty responsibility approach is expected to have the following features (Bloom, 1998). These features are:

- i. **To provide a qualified health service:** This objective is the headstone of building an effective health system. Public and private service providers provide services with different motivations. These motivations affect the externalities of health and the quality of the service. Reducing the negative externalities, increasing the positive externalities and improving the service quality should be the policy objectives.
- ii. **To ensure benefiting treatment services equally:** The existence of income inequality and private health service providers to make individuals healthier prevents people to benefit from all treatment types equally. Policies should consider the income inequality and have the quality to avoid discriminatory practices of private sector.

- iii. **To provide effective health care services:** This objective is of vital importance. Because resource shortage for all countries causes the health expenses to be limited with budgetary means. Moreover, (here) the fact that public and private sector acts by different motivations and limitations causes a tendency to different resource allocations and differentiate in benefits and costs obtained from the health. To minimize this differentiation should be the main policy objective.
- iv. **To make sustainable the financing of health care services:** Short term solutions create new problems in long term. For instance, policy makers offer the public financing of health care services with the political realities but this situation brings resource usage over the capacity with it. Determination of the optimal service supply and financing in health care services is one of the main problems in terms of public economy and private sector. Providing sustainability of health service financing increases the service qualities of both sides and enables each two sectors to work complementarily. For that reason, the policies to provide sustainability of health service financing are needed.

Social needs in an economic structure can be fulfilled by the provision of goods according to their qualities in private sector and/or public economy. The goods with these features are generally provided and/or funded within public economy. Within the public economy, the provision and financing of the goods subject to natural monopoly and quasi market and full public goods are provided. As well as being private goods in economic sense due to their market failure, the goods subject to natural monopoly and quasi market are included in public economy. *The fact that only one firm operates in the market in the fields of natural monopolies where minimizing average cost needs a large-scale production to will provide the efficiency in economic sense. Since preventive health care services especially require large-scale investment health care services are accepted to be provided largely in public economy.* The goods subject to quasi market also have private goods qualifications and their provision happens in public economy due to their externalities and their financing is generally provided by the beneficiaries. In this composition, because of having the qualifications of both the public and private goods, health care services find the provision and financing opportunity in private sector and/or public economy. Table 1 presents a useful frame in understanding the roles of public and private sector in the provision and financing of health care services.

When Table 1 is analyzed, we can observe that the provision and financing of health care services change depending on the service quality. While preventive health care services like vaccination are implemented in public economy as a whole, individual treatment services can be provided by the private sector as a whole. Also another factor that determines the supply and provision of health care services is the political preferences. Political preferences enable the services to be produced by both public and private sectors together as in 2nd and 3rd regions. By remarking that effective and sustainable provision of common goods with management gap would be possible by PPP (Public Private Partnership) organization, Pattberg et al. emphasize that provision and financing of health care services would also be implemented with public and private partnership.

The preferences concerning the provision and financing of the goods subject to quasi markets are observed to shift through the private sector as the domestic income increases.

While health expenses are mostly regarded as social expenses in societies with high domestic income, the provision of health care services is also observed to be privatized. In health sector, it is stated that privatization tends to be the privatization in financing proper to “beneficiaries pay” principle rather than the privatization in the planning, coordination and provision of health care services (Hanson and Berman, 1998:203). However, Murrey et al. studied the relationship between domestic income and public health expenditures in total health expenses through section analysis and as a result they indicated that if the domestic income increases, public sector share in total health expenses increases as well. This effect is derived from the fact that social insurance systems especially for the developing countries that are being provided by the public control and management (Hanson and Berman, 1998:201). For instance, social insurance service in Turkey is produced in public economy, so private health insurance system has also a developing market structure. In order to reduce the social insurance expenditures that increase the public financing burden, today in accordance with “beneficiaries pay principle” is commonly accepted. the tendency of privatization of health care services financing.

Table 1. Provision and Financing of Health care services

		<i>Provision</i>	
		<i>Public</i>	<i>Private</i>
Financing	Public	Financing and free provision by public in terms of use: National Health Service.(I)	Private sector provision depending on contract (II)
	Private	Direct support of user costs; special bed use in public hospitals. (III)	Direct charging or private treatment services by health insurance. (IV)

Source: Bloom, David E. (1998), *Public and Private Roles in Providing and Financing Reproductive Health Care*, Harvard Institute for International Development Harvard University, <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/48538/pubpri.pdf>

Studies investigating the relationship between the domestic income and the share of private sector in health care services sector indicate that private sector is positively sensitive to the domestic income changes. According to a study results conducted by Hanson and Berman (1998) when the domestic income increases 10 %, the number of doctors working in private sector per one million people increases at 16.4 %. On the contrary, the number of doctors employed in public economy increases 9 % despite the same increase in income. These results indicate that there exists a substitution effect between public and private sector in terms of labour employed in health sector. On the other hand, in terms of total bed capacities they present that there exists a complementary relationship between public and private bed capacity (Hanson and Berman, 1998:206).

As the domestic income increases, the expense amount for private doctors increases more and more and private health service can be assumed as a luxurious goods. However, the share of expenses to public health care services remains stable as the domestic income increases. Similarly, it can be observed that private sector increases its revenue-generating bed availability faster than domestic income. While a 10 % of increase in domestic income is observed, bed availability increases to 11% level. However, increase of non-profit bed availabilities being slower than increase of domestic income harms this result. Therefore, the increase in total bed capacity takes place slower than the increase in domestic income (Hanson and Berman, 1998:201).

These results show that the factor affecting health service demand is the health service perception of the society. As the education and consciousness level of the society increase a linear relationship between income and health expenses is observed (Murray et al, 1994:631). The increase in total health expenses in developed market economies can be explained as high health perception in those societies.

The relationship between health expenses and income can not be explained without considering the role of public economy in public financing of health expenses. Health expenses in public economy are affected by “health service demand”, “health service perception” and at the same time “objective requirements” of the society. These three factors increase the need of health care services to be funded by public economy. While this situation causes the total public expenses to increase rapidly, the increasing role of the state about the financing of health care services is also tried to be limited with the economic growth rate.

Hanson and Berman (1998:203) state that while health expenses are rather regarded as social expenditures as the domestic income increases, the provision of health care services becomes more privatized. This is a significant determination. Although many developing countries take care of the policies provide public contribution to health care services financing, they do not attribute much importance to the development of the provision of health care services by the private sector.

As well as the traditional provision methods PPP methods are used in order to increase the efficiency of the provision and financing of health care services which can be conducted by the public and private sector. In general PPP means “performing the investments and services via sharing project oriented costs, risks and revenues between public and private sectors depending on a contract.” The most significant feature separating this method from the classical methods is that the cooperation with the private sector goes on not only in business stage but also in building stage and the formation of private sector building and business synergy.

While the mentality of the production of public services and some goods by the public is dominant in traditional mentality, participation of private sector to these activities has been accelerating recently. Private sector can participate in these activities in several forms. These applications which the private sector supports the goods and service production of the public by several methods are called PPP (Iossa and Martimort,2015:6). PPP is defined as the long term contracts of the centralized and local administrative institutions with private sector service providers in the provision of some services. In this contract private sector takes the responsibility of the establishment of infrastructure investments, the provision of the financing of the investment and the maintenance and management of facilities. According to Iossa and Martimort (2015) PPP applications depend on three factors. These are the definition of liabilities, risk transfers and long-term contracts.

- i. *Assuming Liabilities:* PPPs typically define performing the operation of organization, financing and project within the cooperation with the private sector. Cooperation is responsible for the establishment of the firm that will deal with all aspects of the service and the management of the facility. Leaving the properties belonging to business infrastructure to public or private sector is in the question at the end of the contract.
- ii. *Transfer of the risks:* When compared with the traditional supply methods, PPP enables to define the risks and responsibilities in a contract more clearly. A system

that defines the outputs are used. The government identifies the services and main standards, but the responsibility and control right are left to the cooperation concerning how the required standards and distribution of the services are performed. With this construction establishment and operational risks are mostly transferred to the private sector.

- iii. *Long-Term Contract:* A PPP is a long-term contract extending to 20-35 years. The payments to the private sector for the benefit from the service are made by the state (as in private finance enterprises) or (as in rather concession agreements) the beneficiaries. The potential problem about long-term contracts is the possibility of a change in long-term demand structure. Realization of this possibility will lead an obligation for the state to make under or over payment for a service with reducing demand.

By OECD PPP is defined as the regulations for the provision and financing of public services by using a fixed capital (OECD, 2012:3). These regulations include the project risk sharing between parties and binding the private sector services for public purposes harmonized for profit to a long-term contract between public and private sectors. The World Bank Institute (2012) defines PPP as the regulations which provide technical, administrative and financial resources of private sector to be transferred to the fields of main public services such as infrastructure, health and education. World Health Organization (WHO) evaluates PPPs as the development of health care services in the axis of commonly determined purposes and principles in health sector within the cooperation of a group of agents (Kickbusch and Quick, 1998, p.69).

PPPs are one of the applications used for reducing the size of the state in economy through the applications such as outsourcing, deregulation and privatization. PPP models used traditionally in services such as transportation, energy and water are commonly used today in the fields such as waste management, education, health, jails, security, accommodation and information technologies.

PPP applications in EU began in England in 1992 as private finance enterprises. Until 2009 about 800 private finance projects with the value of 64 Billion EURO were signed. They also started to be commonly used in other EU countries and 1300 PPP contracts with the value of 250 billion were signed in 1990-2009 period. However, in the USA PPP is observed to be commonly used in highway and railway transport sectors, management of water resources and waste water treatment projects. Among the developing countries India attracts attention as the largest market in PPP field.

PPPs have been gradually growing in EU, Canada, the USA and in other developed countries as the applications used for increasing the private sector enterprises in the provision of public services. Iossa and Martimort (2015) consider the high conversion costs and unrealistic demand predictions as the factors affecting the success of PPP applications.

PPPs are regarded suitable for moving sectors. Especially in England performance failures were observed in PPP applications in information technologies. Current evidence show that PPP applications are commonly implemented as regulations in world scale.

In the establishment of PPP whether the sector is substituent or complementary is determinant. Whether public and private sectors are substituent or complementary was

considered in terms of education sector in literature. According to this, the size of private school sector was observed to be a function of quality perception of education service by the state and the opportunities to benefit from these services (James,1993). However, in health sector it was identified that there exists a substituent relationship in terms of the staff working in public and private sectors and a complementary one between bed availabilities (Hanson and Berman,1998:206). Depending on the income level in health sector, the share of private sector supply recedes compared to the share of the public sector. It indicates that employees in health sector have a significant and negative effect on public sector supply. This result indicates that there exists a substituent relationship between public and private sectors in terms of health sector employees. Similar results were also obtained in a second model where the share of private sector employees is considered as the decrease in the number of public sector employees in total health sector employees (Hanson and Berman,1998:206).

Some of the examples of PPP applications implemented in Turkey are Build-Operate-Transfer, Transfer of Operational Rights and Build-Hire models. The first application of PPPs in Turkey were the Build-Operate-Transfer, Transfer of Operational Rights and Build-Operate models implemented in the field of electricity generation in 1984. Through these models it can be said that Turkey had a significant experience with studies in the field of infrastructure service productions by the private sector, such as, airport constructions, tunnel constructions as well as electricity generation. In Turkey totally 167 projects are being implemented in the sectors such as highways, hospitals, ports, customs facilities, airports and energy. 5 of these projects are in contract stage and their construction processes are continuing (Ministry of Development).

2. LITERATURE REVIEW

When the literature related to PPP applications in health sector is analyzed, it can be observed that legal infrastructure, practice model and types of PPP applications are emphasized in general. Remarkable studies about the subject are listed below.

Engel et al (2006) argued whether private sector financing in PPP reduces the negative effects of taxes or not. In the study it is argued that private financing of public services does not cause an increase in deflector taxes. The increases in marginal investments by the private sector party to the contract reduce some deflectionary effects of taxes. However, the privileged private sector partner has to make additional investments in long-term to make it. In this case, it is asserted that negative effects of the tax in long-term can be compensated by equaling excessive tax burden costs in future to the tax savings in investment period.

De Bettignies and Ross (2009) also deal with the benefits of private sector partnerships in PPP structures. They remark that public sector continues unproductive projects with political motivations but private sector can make the conversions for these types of economic units to work productively. In this study it is emphasized that positive externalities of private sector acting with the motivation for the profit on productivity must be utilized and it is pointed out that PPP applications must be developed.

Sarısü (2009) emphasized that PPP applications for operating the public services and offered a model for Turkey. He argued that “Who must spend whose money and how?” model known as Friedman Matrix can be used in PPP applications in Turkey.

In their studies, Şahin and Uysal (2008) analyzed the approaches of the developed and developing countries by presenting the development, basic concepts and initiatives of PPP

applications in historical process. In this context, main problems which can be handled were emphasized about PPP.

Acartürk and Keskin (2012) in their PPP models driven studies emphasized the legal infrastructure of PPP applications and health sector applications in Turkey. In the study an inquiry was conducted special for the health sector employees in Aydın city. According to the analysis results conducted special for the data obtained from the inquiry the fact that health sector employees do not have enough information about PPP applications was emphasized. It is concluded that necessary briefing about overcoming the lack of information and providing the transparency should be performed by the institutions and contracts should be clear and comprehensible.

Güngör (2012) in his study analyzed the PPP application in health sector. In the study a comparison model that can be used in the formation of the decisions about public private sector partnership to be established is presented. A public sector comparison model was developed for Turkey.

Tekin (2010) in his study analyzed a PPP policy as a financing method in health infrastructure investments in Turkey via policy mapping method. By analyzing how the feasibility of PPP policy will be affected according to possible changes in current circumstances with the help of developed scenarios, strategies to follow are evaluated in terms of reason, method and feasibility.

Karasu (2011) in his study mentioned PPP model and applications in health sector. Model is evaluated critically also by testing in terms of the assumptions of the theories of neo-liberal organization that it is based on. He argues that PPP model is derived from political preference but not from failure or unfeasibility and this model is not required for efficiency and productivity. Also, in the study it is presented that it may cause a problem on representative democracy due to the fact that certain amount has to be paid to the contractor companies each year because of long-term contracts and with these payments state takes on a heavy burden in long-term and also next governments may not take the political responsibility with the projects. Also, he presents that it is preferred by the governments since PPP expenses are out of budget and the payments of large investments are less reflected to their terms. For these reasons, it is criticized that the fact that while on one hand governments would like to realize the purposes of fiscal discipline through taking public expenses under control and limiting borrowings, on the other hand, they prefer a PPP model which is based on budget expenses leading to lack of control will be a controversy.

A study of feasibility concerning the implementation of a 100-bed capacity hospital project with a PPP model was conducted by Teker (2008) and net cash flows were obtained by estimating all cash input and output of both the private sector partner and the state during the designing, construction and operation process of the hospital and today's net values of these cash flows and internal efficiency rates for both private sector partner and state were calculated. Moreover, after the calculation of the net value that the Project provide to the state in the case that the hospital Project funded and operated by the state, not by PPP model and outputs of PPP model were compared and it was presented that partnership model provided significant advantages for both sides. We conclude that the main problem in state monopoly and project financing is that not having completed the planned building at issue on time and not being able to provide public services because of not operating the facility due to budget constraint at a sector which has primary importance both at its cost and quality, using private sector expertise will make the society more satisfied from this service.

Dewatripont and Legros (2005) in their study argued the superiorities between potential cooperations. In this context the excessive cost increase limitation power of the estimated competition that is predicted to occur in case of a third party participation to the current cooperation and partnership was argued. The argument was carried out on the assumption that supervision and observation of the current partnership by a third party would reduce the cost increases. Certain empirical findings about the fact that PPPs prevent the excessive cost increases or cause the excessive cost increases compared to traditional outsourcing methods could not be found. However, infrastructure projects that reduce costs, in the case that the quality, which has a highly determinant role on service demand and quality, and predicting the service demand and quality steadily and truly, PPPs would be useful (Iossa and Martimort, 2015:31). In traditional outsourcing contracts constructing 73 % of public outsourcing projects in England public outsourcing prices exceeded the market prices that the private sector offered and projects were conducted with the costs over the budget. It was remarked that real costs were estimated between 2 % and 14 %.

A powerful trend is pointed out that a large scaled projects which create high employment and arouse the economic activities should be conducted through PPP applications politically (Guasch 2004; Engel et al. 2006: 13-14). By drawing attention that theoretical and empirical studies are not much despite the intense political willingness about PPP applications Iossa and Martimort (2015) focused on how the efficiency of PPPs with a complex structure can be increased. Iossa and Martimort remarked that PPPs are not effective in nursing homes and schools where the service quality is determined by major investments in human capital or in the information technologies services where the demand improves rapidly in time. In the same study it is emphasized that PPPs can be more suitable for the transportation and water sectors where the infrastructure quality is important and the demand is relatively more stable. Iossa and Martimort, (2015:40) regard the success terms of PPPs as “the right perception of service quality”, “low demand risk”, “all risks to be distributed”, “state’s contribution to the capital” and “low establishment capital”. Also it is expressed that in case that a transparent structure is ensured to attract private financing sources, PPP applications would be useful at projects with high capital value.

Iossa and Martimort (2005) claim that PPPs which are based on long-term contracts and provide cooperation opportunities will get the efficiency in long term and optimize the gap between long-term projects and investments. This situation helps to prevent cost increases but it requires institutional structures supported by the power of sanction. If the institutional structures with opportunistic regulatory risk become determinant, the possibility to get the expected benefits from PPPs will diminish.

Nambiar (2009) in his study emphasizes that with the deficiencies in institutional structure, privatization-like applications will not provide the expected success by remarking that well structured institutional structures are needed in the provision of public services by the private sector.

Babar and Izham (2009) in their study on pharmaceutical sector indicated that if public price regulations are weak and there is a monopolization in market, breaking the contract and signing it again will cause greater disparities and consumer costs in PPPs. By considering the pre and post- privatization comparisons of medicine prices, Babar and Izham (2009) suggest that strict supervision of the government and PPP applications would be useful to create a stable market in pharmaceutical sector and to prevent excessive costs.

Colombini et al. (2012) in their studies aiming to determine the factors affecting the success of PPP applications present with an example that institutional and structural difficulties are the factors affecting the success. Not preparing a suitable working plan, not establishing a suitable follow-up system and not allocating enough resources caused the cooperation of a PPP application established by non-governmental organizations (NGO) in order to solve the problems derived from woman abuse to fail. As a result, it is stated that a desired success can not be provided from PPP applications where the responsibilities of the partners are not rightly defined and public financing support is not provided.

Similarly, Sundaramand Chowdhury (2009) remark that PPP applications in developing countries would not get the desired results since these countries have not the labour force and institutional structure to comprehend the complex structure of PPP. PPPs are affected especially by the situations such as theft, favouritism and monopolization. Risks can be transferred to the private sector in a certain extent and the state can be obliged to intervene in the presence of some problems. PPP contracts can be regarded as reducing heavy investment costs of the state and improving its fiscal balances. However, state's obligation to make payment for the service purchases in the future and the other liabilities within the contract may cause some economic problem such as an increase in external debt stock. Therefore, PPPs can cause an increase in capital costs in long term.

Success and failure of PPPs depend on designing themselves strongly. For instance, İsmail and Ajija (2011) in their studies presented that five factors of decreasing rates determined the success of PPPs in Malaysia. These factors are in order "good management", "sharing the responsibilities and liabilities between the parties", "determining an appropriate legal framework", "reliable economic policies" and "an accessible financing market". On the other hand, the factors affecting the success in terms of private sector are ranged in order of importance as "good management", "an accessible financing market", "determining an appropriate legal framework", "sharing the responsibilities and liabilities between the parties", and reliable economic policies". Public interventions performed as "Political support" and "public warranty" were observed as the least important two factors. The most important factor affecting the success of PPPs was determined as "good management".

Phua, Ling and Phua (2014:512) explain that the factors affecting the success of PPP applications in health sector are "regulations", "transparency", "a clear policy guidance", "responsibility and clarity of operational processes" and "a correct evaluation procedure" and especially for PPPs established by non-governmental organizations "a sustainable financial support" and "firm commitment of policy makers to the cooperation". Phua, Ling and Phua remark that potential costs of PPPs should be guaranteed for not overshadowing or exceeding the benefits that is expected to be provided from the cooperation.

When the literature is evaluated overall, we observe that PPP applications were analyzed in their legal aspect and it focused on the issues concerning what the performance criteria were and how the service and financing efficiency could be provided. The perceptions of the producers and beneficiaries of goods and services provided within PPP about the issue were not emphasized much. This study which aims to identify the PPP perceptions of health sector employees and health sector beneficiaries determines to fill this gap to some extent.

3. DATA AND METODOLOGY

This study aims to identify the perspectives of health sector employees and service recipients, that are two important stakeholders of health service sector, towards the public

private cooperations. For this purpose health sector staff working in Uşak city and citizens benefiting from health care services were chosen as a sample mass. Size of the sample mass was determined as 151 surveys in health sector employees and 189 surveys in health sector beneficiaries. By giving introductory information in introduction part thinking that participants may have imperfect data about PPP, it was tried to increase the awareness of the participants about the subject.

In order to identify the PPP perceptions of health sector employees and the service beneficiaries, a scale with 23 statement was used. At the first part of the scale consisting of four parts demographic questions about the participants, in second part questions for determining the quality of health care services in Turkey, in third part questions aiming to identify the perception about provision quality of health care services were asked and at the last part statements about PPP were included. These statements were evaluated by 5 point Likert scale. In this scale 1 represents “I absolutely don’t agree”, 2 represents “I don’t agree”, 3 represents “I’m hesitant”, 4 represents “I agree”, 5 represents “I absolutely agree”.

The used scale includes the same statements for both two sample mass. By collecting the data obtained from the scale were analyzed in SPSS 18 package program.

In order to determine whether it will be interpreted on grand total by combining the data of health sector employees and the beneficiaries of health service participating the survey, t Test whose results were shown on Table 6 was implemented. According to test results it is observed that there is a significant difference between participation levels of the participant groups to the statements. For that reason, the data obtained from health sector employees and the service beneficiaries in the study were analyzed separately.

4. ANALYSIS AND ARGUMENTS

Reliability of the scale used in the study was determined via reliability analysis and descriptive statistical analysis was performed after the reliability was determined. Both two analysis results are as follows.

4.1. Reliability Analysis

Reliability of the scale given to the participants in the study was measured by Cronbach’s alpha (α) coefficient. This method is the average of weighted standard change and it is obtained by rating the sum of the variants of the questions in scale to the general variant. Alfa coefficient is between 0 and 1 and the reliability of the scale is interpreted as follows (Kalaycı,2010:405):

- If $0.00 \leq \alpha < 0.40$, scale is not reliable,
- If $0.40 \leq \alpha < 0.60$, reliability of the scale is low,
- If $0.60 \leq \alpha < 0.80$, scale is pretty reliable,
- If $0.80 \leq \alpha < 1.00$,scale is a highly reliable scale.

According to reliability analysis results, alpha coefficient (α) was 0.877 in the scale for health sector employees and 0.880 for health care services beneficiaries. However, when health sector employees and health care services beneficiaries are evaluated together, alpha coefficient (α) was 0.888. All analysis results indicate that scale is extremely reliable in terms of reference values.

4.2. Demographic Features and Descriptive Statistics

Concerning the sample mass, 73.5 % of the participants who participated the survey are from the health sector employees consists of females and 26.5 % of them consists of males (Table 2). 41.8 % of the participants from health care services beneficiaries consists of females and 58.2 % of them consists of males. However, when we analyze as a grand total 55.9 % of the participants consists of females and 49.1 % of them consists of males.

Table 2. Gender Distribution of Participants

	<i>Health Sector Employees</i>		<i>Health Service Beneficiaries</i>		<i>Overall</i>	
	Frequency (n)	Rate(%)	Frequency (n)	Rate (%)	Frequency (n)	Rate (%)
Female	111	73.5	79	41.8	190	55.9
Male	40	26.5	110	58.2	150	49.1

Source: It is prepared by benefiting from data obtained from the survey.

However, when we analyze the age groups of the participants it is observed that there is an equilibrium distribution in general (Table 3). While the number of the participants in 18-23 age group in health sector employees is 9.9 %, it is 27.5 % in health care services beneficiaries and 19.7 % in general. While the number of the participants in 24-29 age group in health sector employees is 13.9 %, it is 27.0 % in health care services beneficiaries and 21.2 % in general. While the number of the participants in 30-35 age group in health sector employees is 23.8 %, it is 23.3 % in health care services beneficiaries and 23.5 % in general. While the number of the participants in 36-41 age group in health sector employees is 36.4 %, it is 12.2 % in health care services beneficiaries and 22.9 % in general. While the number of the participants in 42 and above age group in health sector employees is 15.9 %, it is 10.1 % in health care services beneficiaries and 12.7 % in general.

Table 3. Age and Educational Status Distribution of Participants

	<i>Health Sector Employees</i>		<i>Health Service Beneficiaries</i>		<i>Overall</i>	
	Frequency (n)	Rate (%)	Frequency (n)	Rate (%)	Frequency (n)	Rate (%)
18 – 23	15	9.9	52	27.5	67	19.7
24 – 29	21	13.9	51	27	72	21.2
30 – 35	36	23.8	44	23.3	80	23.5
36 – 41	55	36.4	23	12.2	78	22.9
42 and over	24	15.9	19	10.1	43	12.7
High School	45	29.8	39	20.6	84	24.7
University	99	65.6	125	66.1	224	65.9
Master's Degree	6	4	15	7.9	21	6.2
Doctorate	1	0.7	10	5.3	11	3.2

Source: It is prepared by benefiting from data obtained from the survey.

When the educational status of sample mass is analyzed 65.9 % of them are university graduate. Then it is followed by high school graduates with 29.7 % rate, master degree with 6.2 % and doctorate with 3.2 % rates (Table 3). High university graduate rate with 65.6 % in

health sector employees derives from the necessity of employing educated labor in health sector.

Table 4. Tenures and Experiences of Health Sector Participants

MISSIONS	Missions of Health Sector Employees		
	Sıklık (n)	Oran (%)	
Doctor	11	7.3	
Nurse	77	51.0	
Health Care Personnel	38	25.2	
Manager	5	3.3	
Officer	20	13.2	
EXPERIENCE	Experience of Health Sector Employees		
	Frequency (n)	Rate (%)	
	0 – 5	38	25.2
	6 – 10	26	17.2
	11 – 15	23	15.2
	16 – 20	34	22.5
20 and over	30	19.9	

Source: It is prepared by benefiting from data obtained from the survey.

However, when the tenures and experiences of health sector employees are analyzed, 7.3 % of the participants are doctors, 51 % is nurse and 25.2 % is health care personnel. When the experiences of health sector employees are analyzed, 25.2 % of these people have got 0-5 years, 17.2 % has got 6-10 years, 15.2 % has got 11-15 years, 22.5 % has got 16-20 years and 19.9 % has got 20 years and over of experience (Table 4).

Hospital types of the participants of health sector employees and their missions in the hospital are shown in Table 5. When the sectors of the participants in health sector employees are analyzed 70.2 % of the participants work in public hospitals and 29.8 % of them work in private hospitals. These rates are near to the average value in Turkey.

Table 5. Participation Level of Health Sector Participants and Mission Distribution According to Sectors

	Number of Participants	Rate (%)	Doctor	Nurse	Health care Personnel	Manager	Officer
Public Hospital	106	70.2	10	61	30	1	4
Private Hospital	45	29.8	1	16	8	4	16

Source: It is prepared by benefiting from data obtained from the survey.

Arithmetic means, frequency and rates of 23 statements for measuring the PPP perception of both the health sector employees and the health sector beneficiaries are presented in Table 6. Since 5 point Likert scale is used for the evaluation of the statements, the mean approaching to 1 shows the disagreement to the statement, the mean approaching to 5 shows the agreement and the mean approaching to 3 shows the uncertainty.

When the means are analyzed in terms of health care services beneficiaries, it can be said that the highest mean belongs to the 11st statement with 2.92 rate and the lowest mean belongs to the 8th statement with 2.14 rate. However, in terms of health sector employees extreme value for the means are observed in 7th statement with 3.57 rate and 8th statement with 2.01 rate.

In the study perceptions of the participants about the provision of health service provided by public and/or private sectors were researched. It is observed that health sector employees generally desire the health care services to be provided in public economy. It is observed that health sector employees tend to agree with the statement “*Health care services in Turkey must be completely provided by the state*” (7th statement) with 3.57 mean. The disagreement decision of the health sector employees to the statement in the scale is “*Provision of health care services can be left to private sector.*” and 2.01 rate supports this comment. In other words, health sector employees do not want the health service to be left to private sector.

It can be said that health service beneficiaries like health sector employees generally prefer the health care services to be provided in public economy. The uncertainty in the statement “*Health care services in Turkey must be completely provided by the state.*” (7th statement) with 2.98 rate explains this fact. This uncertainty changes to disagreement with 2.14 rate when the 8th statement is analyzed. This mean can be interpreted as the health service beneficiaries do not want the health care services to be left to the private sector. These results show that active role of private sector in provision of health care services is not desired in terms of both by the health sector employees and the health service beneficiaries. An uncertain behavior on both sides was observed mean about the provision of health care services completely in public economy with 3.24. Therefore, it can be said that both sides think that health care services in Turkey must be performed mostly but not completely in public economy.

Perceptions of the parties about the quality of health care services tried to be measured through the first five statements in Table 7. According to the answers of the health sector employees and service beneficiaries, means in terms of health sector employees center up on 3.00 and it can be observed that they are uncertain. However, it can be said that the perception that quality of health care services is not too satisfactory in terms of health service beneficiaries is dominant. For instance, while health sector employees show an uncertain attitude to the statement “*Quality of health care services in Turkey is sufficient.*” (1st statement) with 3 mean, beneficiaries express that they do not agree with 2.48 mean. Addition to that, in terms of the statement “*Public is satisfied with the health care services in Turkey.*” (4th statement) health sector employees are uncertain about the public satisfaction from the service with 3.28 mean but they are closer to the satisfaction opinion. However, the beneficiaries are not satisfied with the provided health care services with 2.54 mean but it is observed that they come closer to the uncertainty. There are similar differences for the other three statements.

When the means of the statements of both sides are analyzed in terms of the statements measuring the perception about the quality of health care services, it is observed that both sides are not satisfied with the quality of the health care services. However, this dissatisfaction level is not too strong. These differences can be explained as the health sector employees do not want to make a negative judgement about the services they provide.

In order to determine the perceptions of the sides about how the cooperation will have an effect on service quality, the statement “*If health care services are provided by the private sector, quality increases.*” (10th statement) is included to the scale. According to practice results it is observed that health sector employees think that the provision of health service by private sector will not increase the quality. The disagreed answers to the related statement with 2.28 mean support the judgement of the researcher.

Health service beneficiaries show a tendency of uncertainty to the 7th statement “Health care services in Turkey must be completely provided by the state” with 2.98 mean. In other words, besides service beneficiaries are uncertain about the provision of health care services by the state, it is observed that they do not want it to be provided by private sector. This result becomes concrete in the answers of disagreement to the statement “*Provision of health care services can be left to private service.*” with 2.14 mean. Namely, health service beneficiaries do not want the provision of health service to be left to private sector. At the same time it can be said that health service beneficiaries also think that provision of health care services provided by private sector will not increase the quality. The disagreed answers to the statement with 2.28 mean of health sector employees and with 2.48 mean service beneficiaries “If health care services in Turkey are provided by private sector, quality increases.” support our judgement.

In the study the attitudes of service providers and beneficiaries towards the establishment of private sector cooperation in health sector were also investigated. When the descriptive statistics are analyzed, it is observed that both sides have uncertain attitudes with 2.50 – 3.00 means about PPP applications. Uncertainty of the participants concerning whether the expected benefit would be provided from PPP applications or not becomes concrete in the statements “*PPP will increase the productivity of the employees.*” and “*PPP application will increase provision quality of health service which is in fact a private goods.*”. Participants agreed these statements with 2.73 and 2.78 means in order. Since these statements are close to 3, they can be interpreted as uncertainty. In other words, the participants do not have a certain attitude about whether there is a relationship between PPP application and the productivity of the employees and provision quality of health care services will increase or not.

PPP applications are legitimized with the expectations of transferring private sector financing resources to the public sector and increasing resource usage activity. In this issue also sides have uncertain attitudes. It is seen that participants are uncertain with the statements “*PPP provides the inactive accumulated funds to be used in public service financing.*” and “*PPP leads the national resources to be used more productive and effective.*” with 2.88 and 2.69 means. These results can be interpreted as the society do not have sufficient information about PPP applications. Acartürk and Keskin (2011:106) in their studies remark this point. In the related study information level of the society about PPP applications was tried to be measured with the statement “*I’m sufficiently informed about Public Private Partnership Model.*”. According to the result, it was found that society do not have sufficient information about Public Private Sector Partnership and it is pointed out that society can be informed by ministries and other public units through academic studies.

Generally a lack of confidence about Public Private Sector Partnership is observed. In accordance with this observation using the supervisory and regulatory functions of the state effectively will reduce the hesitant approach to PPP. It is thought that the regulations and supervisions have to be performed to arouse the dynamism of private sector and to refrain the profit maximization effort of private sector independent from the cost.

5. CONCLUSION AND DISCUSSIONS

While the approach of producing the public services and some private goods and services by the public is traditionally dominant, participation of private sector in public production areas has been accelerating recently. Private sector can participate in these activities in different forms. With the change in state’s approach, meanings attributed to

public sector have also been changing and PPP is regarded as an important component in this sense. PPPs are called as the applications that private sector has a role in production of public nature goods and services. PPP is defined as long term contracts of central or local government institutions with private sector services providers in the provision of some services. In this contract, private sector takes the responsibility of establishing infrastructure investments, providing financing of the investment and the maintenance and management of the facilities.

In one aspect health is a private and in another one a public service area and the fact that health is a private goods derives from the ability to individualize the provision and financing of the health service. On the other hand, negative externalities of health care services cause this service to have public quality. The fact that effective and sustainable provision of semi-public goods that have a management gap can be realized by PPP structures has been observed as a generally accepted approach recently. In this context, provision and financing of health care services is also foreseen to be effectively provided with a good planning and coordination in PPP.

It is observed that theoretical and practical reasons meet at three points in terms of expected potential benefits of PPP applications. These are;

- i. The expectation that supervision efficiency of public will increase,
- ii. The expectation that regulatory and supervisory role of the state will stand out,
- iii. The expectation that resource use efficiency will increase by utilizing private sector business experience.

Presenting the expectations of the society about the expected benefits from PPP is determined as the main purpose of the study. In the context of this main purpose how PPP is perceived by the people living in Uşak city was researched by presenting the operating principles of PPP model special to health sector. Besides this main purpose, the determination of the perception of the people living in Uşak concerning health care services quality and identifying public-private sector preference of the society in the provision of health care services are defined as the other purposes of the study.

Survey method was used in determining the perception about PPP applications. The results from the surveys conducted with health sector employees and health service beneficiaries were evaluated by analyzing on SPSS 18 programme.

Analysis and evaluations were conducted according to the main and secondary purposes and with answers to the statements. Within the analysis, first of all, the perception of the participants to the survey in terms of the expectations from public and private sector applications is determined. In the analyses it was observed that the participants to the survey were hesitant whether PPP applications would be useful or not.

When the distribution of hospital types that the participants work in is taken into consideration, it is observed that distribution rates of general health sector employees in Turkey are close. When the private sector employees were observed that they do not agree with the statements about health service quality in Turkey, but public sector employees agree. However, the statements about by whom the health care services have to be provided were thought by both sector employees stated that they should not be left to private sector. When

the answers of the participants to the statements are analyzed about measuring the benefits that PPP applications provide, private sector employees state that PPP applications will increase supervisory and regulatory role of the state and resource use efficiency will be increased by utilizing private sector business experience. However, public sector employees present an attitude that these expected benefits will not be provided as a result of PPP applications.

REFERENCES

- ACARTÜRK, E. ve KESKIN, S.,(2011).*Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Kamu Özel Ortaklığı Modeli (Aydın Örneği)*,Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- ACARTÜRK, E. ve KESKIN, S.,(2012). *Türkiye’de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.17, S.3.
- BABAR, Z. D. and IZHAM, M. I. (2009). *Effect of privatization of the drug distribution system on drug prices in Malaysia. Public Health*, 123(8), 523–533.
- BLOOM, David E. (1998), *Public and Private Roles in Providing and Financing Reproductive Health Care*, Harvard Institute for International Development Harvard University
- COLOMBINI, M., MAYHEW, S. H., ALI, S. H., SHUIB, R. and WATTS, C. (2012). *An integrated health sector response to violence against women in Malaysia: Lessons for supporting care up*. BMC Public Health, 12(548), no pagination.
- De BETTIGNIES, J. E. and ROSS, T. (2009). *Public private partnerships and the privatization of financing: An incomplete contracts approach*, International Journal of Industrial Organization 27. 358–368.
- DEWATRIPONT, M. and LEGROS, P. (2005), [Public-private partnerships: contract design and risk transfer](#), EIB Papers, 10 (1): 120-145.
- ENER, Meliha ve DEMIRCAN, Esra, (2008). *Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları*. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(1).
- ENGEL, E., R. FISHER, and GALETOVIC, A. (2006). *Renegotiation without hold up: Anticipating spending in infrastructure concessions*. Cowles Foundation Discussion Paper 1567.
- GUASCH, J. L. (2004). *Granting and renegotiating infrastructure concessions: Doing it right*. WBI Development Studies, the World Bank.
- GÜNGÖR, H. (2012). *Sağlık Sektöründe Kamu-Özel İşbirliği Uygulamaları ve Türkiye İçin Değerlendirme*, Uzmanlık Tezi. [www.kalkinma.gov.tr/KamuOzelIsbirligiYayinlar/2/Password Removed](http://www.kalkinma.gov.tr/KamuOzelIsbirligiYayinlar/2/Password%20Removed). (Ac.: 01.02.2014)
- HANSON, K., BERMAN P. (1998), *Private health care provision in developing countries: a preliminary analysis of levels and composition*. Health 13:3. 195-211.
- IOSSA, E. and MARTIMORT, D. (2015), *The Simple Microeconomics of Public-Private Partnerships*, Journal of Public Economic Theory, 17 (1), 2015. pp. 4–48.

- ISMAIL, S., and AJIJA, S. R. (2011). *Critical success factors for public-private partnership (PPP) implementation in Malaysia*. Proc. Of the Seventh Joint Venture International Conference, Sept 28–29. 2011. Bandung, Indonesia: Institute of Technology Bandung (ITB).
- JAMES, E. (1993), *Why is there proportionately more enrollment in private school in some countries? Working Papers (WPS 1069)* The World Bank http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1999/04/28/000009265_3961004003631/Rendered/PDF/multi_page.pdf. (Access: 1370372015)
- KALAYCI, Ş. (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5. Baskı Asil Yayınları
- KARASU, K. (2011). *Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinde Kamu – Özel Ortaklığı*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66 (3): 217-262
- KAUL, I., and FAUST, M. (2001). *Global Public Goods and Health: Taking the Agenda Forward*, Bulletin of the World Health Organization, 869–874.
- KICKBUSCH, I. and QUICK, J. (1998). *Partnerships for health in the 21st century*, World Health Stat Q, 51. 68–74.
- MURRAY, C. J. L., GOVINDARAJ, R. and MUSGROVE, P. (1994) *National health expenditures: a global analysis*, Bulletin of the World Health Organization, 72 (4): 623-637
- MUTLU, A., (2006). *Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları*, Maliye Dergisi, 150.
- NAMBIAR, S. (2009). *Revisiting privatization in Malaysia: The importance of institutional process*. Asian Academy of Management Journal, 14(2), 21–40.
- OECD. (2012). *From lesson to principles for the use of public-private partnerships*. 32nd annual meeting of Working Party of Senior Budget Officials, 6–7 June, Luxembourg. Public Governance and Territorial Development, Public Management Committee, OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org/gov/budgeting/48144872.pdf>
- PATTBERG, P.H., BIERMAN, F., CHAN, S. and MERT, A. (2012), *Introduction: Partnerships for Sustainable Development, in Public-Private Partnerships for Sustainable Development: Emergence, Influence and Legitimacy... (Ed.)* (2012): Philipp H. Pattberg, Edward Elger Publishing Limited, Cheltenham, UK.
- PHUA, K.L., LING, S. W., PHUA, K. (2014), *Public–Private Partnerships in Health in Malaysia: Lessons for Policy Implementation*, International Journal of Public Administration, 37: 506–513.
- ŞAHİN, M. ve UYSAL, Ö. (2008). *Kamu Ekonomisi Perspektifinden Kamu- Özel Sektör Ortaklıkları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- SARISU, A. (2009) *Kamu Özel İşbirlikleri*, Yaklaşım Yayınları
- SELEN, U. (2008), *Küresel Kamu Malları ve Egemenlik Sorumluluğu Yaklaşımı*, Mali Pusula Dergisi, Yıl 4 Sayı 48.

- SUNDARAM, J. K. and CHOWDHURY, A. (2009). *Reconsidering public-private partnerships in developing countries*. International Journal of Institutions and Economies, 1(2), 191–205.
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, (2012), *Dünyada ve Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler*, Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü
- TEKER, D. L. (2008), *Sağlık Sektöründe Proje Finansman Modelleri: Türkiye İçin Bir Model Önerisi ve Bir Hastane Projesinin Fizibilite Analizi*, Okan Üniversitesi
- TEKİN, A. G. (2007), *Kamu Özel Sektör İşbirlikleri- Kamu Özel Ortaklıkları*, İdarecinin Sesi Dergisi, Cilt 21, Sayı, 122. [<http://www.oib.gov.tr/basbakanlik/aligunertekin.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2014)]
- WORLD HEALTH ORGANIZATION, Ministry of Health Malaysia. (2011). *Good practices in Asia: Effective paradigm shift towards an improved national response to drugs and HIV/AIDS: Scale-up of harm reduction in Malaysia*. Kuala Lumpur, Malaysia: World Health Organization.
- WORLD BANK INSTITUTE. (2012). *Public-private partnerships*. Retrieved from <http://wbi.worldbank.org/wbi/about/topics/public-private-partnerships>
- YILMAZ, B. E. ve YARAŞIR, S. (2011). *Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık ve Finansmanında Resmi Kalkınma Yardımlarının Rolü*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Seri 55.

APPENDIX

Table 6. t Test Results

	Statement	Health Care Employee or not	Mean	Sig.(2-tailed)
1	Quality of health care service in Turkey is sufficient.	Yes	3.00	0.000
		No	2.48	
2	Sufficient fund is allocated by the state for health expenses in Turkey.	Yes	3.01	0.001
		No	2.59	
3	Health care service demands of the public in Turkey are rapidly catered.	Yes	3.11	0.000
		No	2.35	
4	Public is satisfied with health care services in Turkey.	Yes	3.28	0.000
		No	2.54	
5	Management and supervision of health care services are efficient in Turkey.	Yes	2.98	0.927
		No	2.44	
6	Family medicine practice has increased the quality in health.	Yes	2.80	0.000
		No	2.79	
7	Health care services in Turkey must be completely provided by the state.	Yes	3.57	0.000
		No	2.98	
8	Provision of health care services can be left to private sector.	Yes	2.01	0.345
		No	2.14	
9	While preventive health care services are provided by the state, treatment services should be provided by private sector.	Yes	2.07	0.085
		No	2.29	
10	If health care services in Turkey are provided by private sector, quality increases.	Yes	2.28	0.155
		No	2.48	
11	System may have new facilities as soon as possible by completing the investments in PPP.	Yes	2.88	0.785
		No	2.92	
12	PPP may increase the employment.	Yes	2.80	0.570
		No	2.87	
13	PPP provides the public to benefit from business experience of private sector.	Yes	2.85	0.925
		No	2.84	
14	Since provision of service will be rapid and productive by PPP, satisfaction of the public from health care services can be increased.	Yes	2.80	0.887
		No	2.78	
15	PPP is one of the solution ways of public financing problem.	Yes	2.74	0.548
		No	2.82	
16	PPP will increase the productivity of the employees.	Yes	2.58	0.044
		No	2.85	
17	PPP must be performed only by domestic private sector.	Yes	2.95	0.666
		No	2.88	
18	PPP provides the inactive accumulated funds to be used in public service financing	Yes	2.91	0.651
		No	2.85	
19	PPP leads national resources to be used more productive and efficient.	Yes	2.63	0.371
		No	2.75	
20	I believe public supervision efficiency will increase with PPP application.	Yes	2.81	0.774
		No	2.85	
21	PPP application will feature the regulatory and supervisory role of the state.	Yes	2.89	0.607
		No	2.81	
22	Management and business experience of private sector will increase resource use efficiency.	Yes	2.79	0.463
		No	2.89	
23	PPP application will increase the provision quality of health care services which are actually private goods.	Yes	2.66	0.131
		No	2.88	

Table7. Descriptive Statistics

	Statement	Health Sector Employees Mean	HealthService Beneficiaries Mean	OVERALL						
				Mean		1	2	3	4	5
1	Quality of health care service in Turkey is sufficient.	3.00	2.48	2.71	n	56	97	92	80	15
					%	16.5	28.5	27.1	23.5	9.4
2	Sufficient fund is allocated by the state for health expenses in Turkey.	3.00	2.59	2.77	n	57	92	84	85	22
					%	16.8	27.1	29.7	25.0	6.5
3	Health service demands of the public in Turkey are rapidly catered.	3.11	2.35	2.69	n	65	96	83	73	23
					%	19.1	28.2	29.4	21.5	6.8
4	Public is satisfied with health care services in Turkey.	3.25	2.54	2.87	n	53	80	92	88	27
					%	15.6	23.5	27.1	25.9	7.9
5	Management and supervision of health care services are efficient in Turkey.	2.98	2.44	2.68	n	62	91	104	60	23
					%	18.2	26.8	30.6	17.6	6.8
6	Family medicine practice has increased the quality in health.	2.80	2.79	2.79	n	72	76	72	90	30
					%	21.2	22.4	21.2	26.5	8.8
7	Health care services in Turkey must be completely provided by the state.	3.57	2.98	3.24	n	52	68	59	68	93
					%	15.3	20.0	17.4	20.0	27.4
8	Provision of health care services can be left to private sector.	2.01	2.14	2.08	n	144	91	60	23	22
					%	42.4	26.8	17.6	6.8	6.5
9	While preventive health care services are provided by the state, treatment services should be provided by private sector.	2.07	2.29	2.19		124	93	74	33	16
						36.5	27.4	21.8	9.7	9.7
10	If health care services in Turkey are provided by private sector, quality increases.	2.28	2.48	2.39	n	116	80	68	47	29
					%	39.1	23.5	20.0	13.8	8.5
11	System may have new facilities as soon as possible by completing the investments in PPP.	2.88	2.92	2.90	n	50	74	97	98	21
					%	19.7	21.8	28.5	28.8	6.2
12	PPP may increase the employment.	2.80	2.87	2.84	n	57	69	102	95	17
					%	16.8	20.3	30.0	27.9	5.0
13	PPP provides the public to benefit from business experience of pri	2.85	2.84	2.84	n	51	78	105	86	20
					%	15.0	22.9	30.9	25.3	5.9
14	Since provision of service will be rapid and productive by PPP, satisfaction of the public from health care services can be increased.	2.80	2.78	2.79	n	58	80	98	83	21
					%	17.1	23.5	28.8	29.4	6.2
15	PPP is one of the solution ways of public financing problem.	2.74	2.82	2.79	n	64	72	99	83	22
					%	18.8	21.2	29.1	29.4	6.5
16	PPP will increase the productivity of the employees.	2.58	2.85	2.73	n	71	81	75	94	19
					%	20.9	23.8	22.1	27.6	5.6
17	PPP must be performed only by domestic private sector.	2.95	2.88	2.91	n	66	72	81	68	53
					%	19.4	21.2	23.8	20.0	15.6
18	PPP provides the inactive accumulated funds to be used in public service financing	2.91	2.85	2.88	n	47	71	123	75	24
					%	13.8	20.9	36.2	22.1	7.1
19	PPP leads national resources to be used more productive and efficient.	2.63	2.75	2.69	n	67	89	85	79	20
					%	19.7	26.2	25.0	23.2	5.9
20	I believe public supervision efficiency will increase with PPP application.	2.81	2.85	2.83	n	63	70	99	78	30
					%	18.5	20.6	29.1	22.9	8.8
21	PPP application will feature the regulatory and supervisory role of the state.	2.89	2.81	2.85	n	66	73	89	71	41
					%	19.4	21.5	26.2	20.9	12.1
22	Mangement and business experience of private sector will increase resource use efficiency.	2.79	2.89	2.84	n	64	71	94	76	35
					%	18.8	20.9	27.6	22.4	10.3
23	PPP application will increase the provision quality of health care services which are actually private goods.	2.66	2.88	2.78	n	79	66	78	84	33
					%	23.2	19.4	22.9	29.7	9.7

TOURIST HOTEL LOCATION SELECTION WITH ANALYTIC HIERARCHY PROCESS*

Nilsen KUNDAKÇI[†]
ESRA AYTAÇ ADALI[‡]
AYŞEGÜL TUŞ IŞIK[§]

ABSTRACT

Selection of tourist hotel location is a multi-criteria decision making (MCDM) problem and has a strategic importance for the hotel management. In tourism sector, location selection decisions are critical as they are costly and difficult to reverse, and entail a long term commitment. For this reason, in this study AHP (Analytic Hierarchy Process) method is proposed to help the hotel management to select the most proper location for their new tourist hotel investment. In the application part, selection of tourist hotel location in Denizli, Turkey is conducted to demonstrate the computational process and effectiveness of AHP method.

Key words: Hotel Location Selection; Multi-Criteria Decision Making (MCDM); Analytic Hierarchy Process (AHP)

JEL Classification: C02, C44, L83

1. INTRODUCTION

Hotel location selection is the determination of a geographic site on which to locate a hotel's operations. Selecting a hotel location is an important and a critical decision due to the high cost of relocation and reconfiguration. Proper hotel location not only help to increase market share and profitability but also enhance the convenience of customer lodging as establishing a fine location will shorten the payoff period for fixed capital investments.

* This paper is a revised version of a paper entitled " Selection of Tourist Hotel Location with Multi-Criteria Decision Making Method" Marketing and Tourism Management Conference, University of Jan Amos Comenius, Prague. 10 April 2014.

[†] Corresponding Author, Assist. Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli, Email: nkarakasoglu@pau.edu.tr

[‡] Assist. Prof. Dr. , Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli, Email: eytac@pau.edu.tr

[§] Assist. Prof. Dr. , Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli, Email: atus@pau.edu.tr

Furthermore, in the age of customer-based service, satisfying customer requirements or enhancing the convenience of customer lodging will directly raise customer loyalty (Chou et al, 2008). Also in the long term, location of a tourist hotel influences its operation performance. So selection of tourist hotel location has a strategic importance for the hotel management.

The hotel location selection process encompasses the identification, analysis, evaluation and selection among alternatives. The general procedure for making location decisions usually consists of the following steps:

- Decide on the criteria that will be used to evaluate location alternatives,
- Identify criteria that are important,
- Develop location alternatives,
- Evaluate the alternatives and make a selection (Stevenson, 1993).

Tourist hotel location is directly related to the level of hotel business activity, the income of the hotel, and also will affect future hotel customer quantity (Chou et al, 2008). Therefore, developing a method for the selection of tourist hotel location and selecting the best location alternative is important for the hotel management to increase their competitive advantage. For this reason, in this study AHP method is proposed for the selection of tourist hotel location in Denizli, Turkey. AHP is a popular MCDM method commonly used in finding a solution to the location selection problem. In AHP, decision makers are only required to give verbal, qualitative statements regarding the relative importance of one criterion over another and similarly regarding the relative preference of one location to another on a criterion (Chou et al, 2008). Both qualitative and quantitative criteria can be evaluated with AHP method, so AHP method is more appropriate for location decisions than other scoring methods.

In the literature, there are other studies that consider hotel location selection. Chou et al. (2008) presented a fuzzy multi-criteria decision making model for international tourist hotel location selection. In this article, they used fuzzy AHP for selecting the international tourist hotel location in Taiwan. Lin and Juan (2010) proposed a modified Delphi model for determining the optimality of an international resort park location. They organized a panel with 16 experts from various backgrounds, including academia, government and business, provided input for the selection of location factors. After three discussions, panel members reached consensus and selected 26 factors under the dimensions of “factor endowments, demand conditions, firm strategy structure and rivalry, related and supporting industries, government, chance” for optimizing location selection for international resort parks. Adam (2012) identified the people involved in hotel location decisions and assessed the reasons why they are involved. Data was collected from hotel owners in the Kumasi Metropolis and analyzed with the chi-square test of independence. In this study, it was concluded that hotel owners in the Kumasi Metropolis involve their family members in the location choice for non-professional reasons. Yang, Luo and Law (2014) reviewed past literature on hotel location models. They divided hotel location models into three major categories as theoretical models, empirical models, and operational models. Four theoretical hotel location models were reviewed and discussed, including the tourist-historic city model, the mono-centric model, the agglomeration model and the multi-dimensional model. Based on previous literature, six empirical models and three operational models of hotel location were

elaborated. In particular, they advocated the development of more sophisticated hotel location models and the use of Geographic Information System in hotel location analysis. Also in another study, Urtasun and Gutierrez (2006) investigated geographic location, price, size and services to determine how the positioning of new hotels is affected by the distribution of similar incumbent competitors. In this study, with the data of all 240 hotels operating in the city of Madrid between 1936 and 1998, a model of geographic and product location at the time of the hotels' foundings was estimated. The findings suggested that agglomeration occurs only among differentiated establishments.

The remainder of this paper is organized as follows. In the first section, AHP method is introduced and the steps of the method are given. In the second section, an application of tourist hotel selection in Denizli, Turkey is given. And last section concludes the paper.

2. ANALYTIC HIERARCHY PROCESS

Analytic Hierarchy Process (AHP) is developed by Saaty (1980) and then it is used widely as an efficient multi-criteria decision making (MCDM) method for ranking alternatives. AHP is based on three principles: structure of the model; comparative judgment of the alternatives and the criteria; synthesis of the priorities (Dağdeviren et al, 2009). One of the main advantages of this method is the relative ease with which it handles multiple criteria. In addition to this, AHP is easier to understand and it can effectively handle both qualitative and quantitative data. The use of AHP does not involve cumbersome mathematics (kahraman et al, 2004). Because of these reasons AHP has been applied many areas such as personal, social, manufacturing sector, political, engineering, education, industry, government and others which include sports, management, etc. (Omkarprasad and Kumar, 2006). AHP can efficiently be integrated with other methods like mathematical programming, quality function deployment, meta-heuristics, SWOT analysis and data envelopment analysis (Ho, 2008).

The main steps of AHP are given in the following:

Step 1. First of all, criteria and alternatives of the problem are defined. Then problem is organized hierarchically. The overall goal of this decision making problem is at the highest level and the alternatives are at the lowest level. Criteria and sub-criteria are placed between them (Wang et al, 2007).

Step 2. A pairwise comparison of relative importance between the n criteria is defined (Caputo et al, 2013). In each level, the criteria are compared pairwise according to their levels of influence and based on the specified criteria in the higher level (Albayrak and Erensal, 2004; Dağdeviren et al, 2009). Saaty's 1-to-9 scale shown in Table 1 is used while comparing n criteria in the same level. For each level a $n \times n$ pairwise comparison matrix A is obtained based on the decision maker's judgments a_{ij} (Aragonés-Beltrán et al, 2014).

$$A = [a_{ij}] = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & 1 & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & 1/a_{2n} & \cdots & 1 \end{bmatrix} \text{ where } a_{ji} = 1/a_{ij} ; i, j = 1, 2, \dots, n$$

In this formula, $a_{ij} > 0$, $a_{ji} = 1/a_{ij}$, $a_{ii} = 1$ and a_{ij} is the decision maker's rating of relative importance of criterion i respect to criterion j . In case criteria i and j are equal relative importance then $a_{ij} = a_{ji} = 1$ (Caputo et al, 2008).

Table 1. Saaty's 1-9 scale

<i>Intensity of importance</i>	<i>Definition</i>
1	Equal importance
3	Moderate importance
5	Strong importance
7	Very strong importance
9	Extreme importance
2, 4, 6, 8	Intermediate values

Step 3. Local weights (priorities), priorities of elements in the same level, from judgment matrices are calculated. This results in a weight vector shown as

$$W = [w_1, w_2, \dots, w_n]^T \quad i=1,2,\dots,n$$

which is the normalized principal eigenvector of matrix A. For simplicity the elements of the weight vector are computed as the average value of the rows in the normalized pairwise comparison matrix A (Caputo et al, 2013),

$$w_i = \frac{1}{n} \sum_j \left(\frac{a_{ij}}{\sum_i a_{ij}} \right) \quad i,j = 1,2,\dots,n$$

Step 4. The consistency ratio (CR) is measured by the help of the following formula

$$CR = CI / RI$$

where

$CI = (\lambda_{\max} - n)/(n - 1)$ and λ_{\max} is the largest eigenvalue of A. RI is the average value of CI one would obtain were the entries in A chosen at random, subject that all diagonal entries must equal 1 (Caputo et al, 2013). RI values can be obtained from Table 2 for different n values.

Table 2. RI values

<i>n</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>RI</i>	0	0	0.52	0.89	1.11	1.25	1.35	1.40	1.45	1.49	1.51	1.54

This practice is to ascertain that the experts are consistent in rating the relative importance of the criteria. AHP does not demand perfect consistency but a judgment is only considered acceptable when $CR \leq 0.1$. If the CR value cannot pass such acceptable level, it is certain that the experts make judgments arbitrarily or mistakenly and then they have to do it again (Lee and Chan, 2008).

Step 5. A matrix of pairwise comparison between alternatives is then built for each criterion, following the procedure of Step (2). This allows expressing a judgment about how well any alternative compares to the others respect to the considered criterion (Caputo et al, 2013).

Step 6. A normalized relative rating b_{ij} is computed for each i th alternative respect to any judgment criterion C_j , in comparison with the other alternatives. The normalized relative rankings are obtained by applying the same procedure of Steps (2) and (3) to the pairwise alternatives comparison matrices built at Step (5) (Caputo et al, 2013).

Step 7. The final step is obtaining global priorities (including global weights and global scores) by aggregating all local priorities with the application of a simple weighted sum. A ranking score R_i is given to the i th alternative simply as;

$$R_i = \sum_j b_{ij} w_j$$

Then the final ranking of the alternatives are determined on the basis of these global priorities.

3. APPLICATION OF AHP TO TOURIST HOTEL LOCATION SELECTION

Denizli is a city in the southwestern part of Turkey and it takes place in the Aegean Region (<http://www.goturkey.com/en/city/content/732/climate>). The city has a population of 525,497 (<http://en.wikipedia.org/wiki/Denizli>). Denizli has a rapidly growing industry especially textile and it is one of the leading destination of Turkey in the tourism sector with the culture and tourism values. It is famous with roosters and attracts the tourists all year around with its Hierapolis, Laodikeia, Tripolis, antic cities, hot springs (<http://www.kultur.gov.tr/EN,34088/denizli.html>), natural wonder Pamukkale with its travertine, forests, botanical and ornithological tourism, diverse thermal spas, slope parachute on Pamukkale, caves, ancient ruins, and tumuli in addition to them; mountaineering, trekking, plateau tourism, biking tours, faith tourism, congress tourism and the other alternative tourism opportunities (<http://www.pau.edu.tr/uluslararasi/en/sayfa/about-denizli>). Denizli also attracts many visitors to the nearby mineral-coated hillside hot spring of Pamukkale, and with red color thermal water spa hotels Karahayıt, just 5 kilometers north of Pamukkale. Recently, Denizli becomes a major domestic tourism destination due to the various types of thermal waters in Sarayköy, Karahayıt, Pamukkale, Akköy, Buldan, Çardak districts (<http://en.wikipedia.org/wiki/Denizli>). In Denizli, there are a total of 233 facilities with 18,308 beds which services to tourism. Every year approximately more than 3 million tourists

visit Denizli. Especially with the investment in thermal tourism in the next 10 years this number will increase to at least twice (<http://www.pamukkale.gov.tr>). So there is need to build new hotels to meet the visitors' requirements. Because of these reasons Denizli is seen so attractive for making investments by the entrepreneurs.

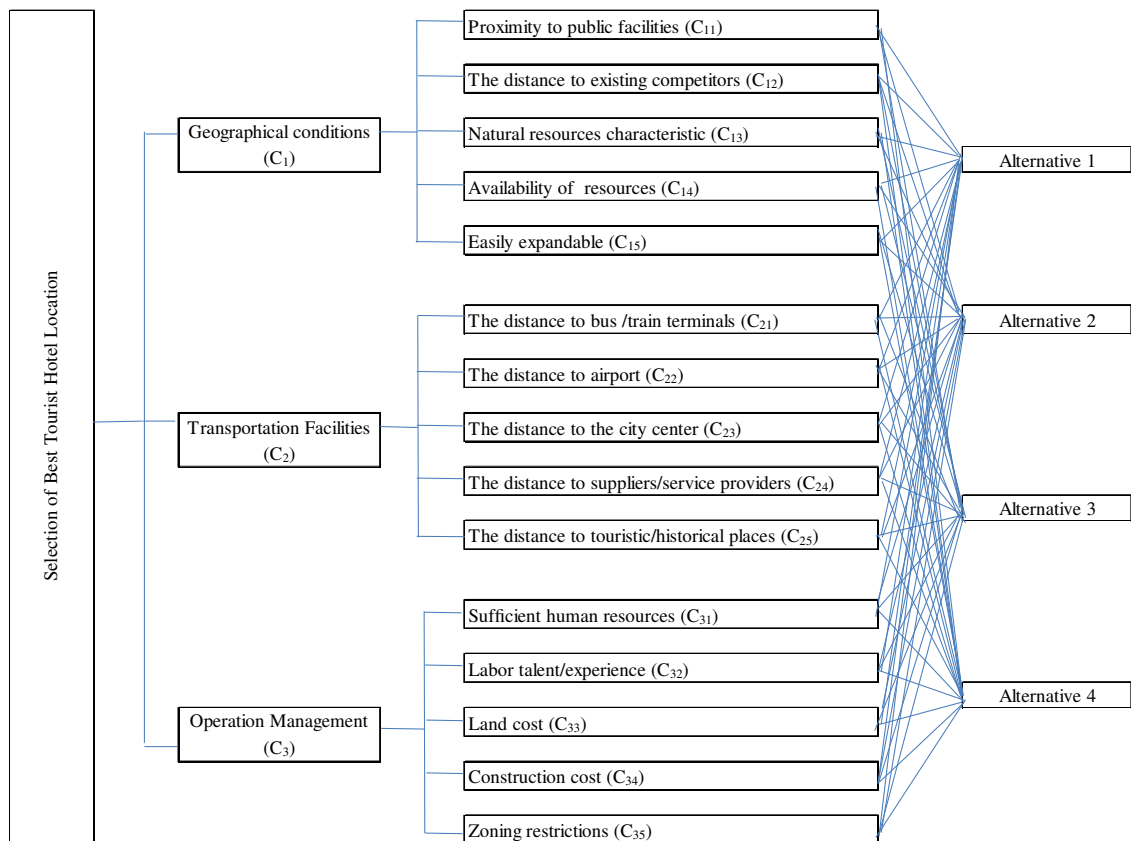
In this part a real case study is considered. Two entrepreneurs have decided to build a new tourist hotel in Denizli. They have four hotel location alternatives around Denizli. They are Pamukkale (A_1), Denizli city center (A_2), Sarayköy (A_3) and Denizli industrial zone (A_4). They want to choose the best hotel location for their new tourist hotel investment. There are many criteria that affect selection process so it is multi-criteria decision making problem. In this study solution of this selection problem is found with AHP method. For selecting the best tourist hotel location with AHP method, 3 main criteria and 15 sub-criteria are taken into consideration. These main criteria and sub-criteria for tourist hotel location selection and short explanation of each sub-criterion are listed in Table 3.

Table 3. Criteria and sub-criteria for tourist hotel location selection

<i>Criteria</i>	<i>Sub-criteria</i>	<i>Explanations</i>
Geographical Conditions (C_1)	Proximity to public facilities (C_{11})	Accessibility to facilities such as banks and hospitals
	The distance to existing competitors (C_{12})	Agglomeration effect
	Natural resources characteristic (C_{13})	Having characteristics such as thermal water
	Availability of resources (C_{14})	Availability of water, electricity, natural gas, heating
	Easily expandable (C_{15})	Opportunity for constructing additional buildings if it is required
Transportation Facilities (C_2)	The distance to bus/train terminals (C_{21})	Accessibility to bus/train station
	The distance to airport (C_{22})	Accessibility to airport
	The distance to the city center (C_{23})	Accessibility to the city center
	The distance to suppliers/service providers (C_{24})	Accessibility to suppliers/service providers
	The distance to touristic/historical places (C_{25})	Accessibility to touristic/historical places
Operation Management (C_3)	Sufficient human resources (C_{31})	Sufficient workforce
	Labor talent/experience (C_{32})	Qualification of labors
	Land cost (C_{33})	Purchasing price of land
	Construction cost (C_{34})	Cost for constructing building a new hotel
	Zoning restrictions (C_{35})	Regulation restrictions such as building height

Hierarchy structured with criteria, sub-criteria and hotel location alternatives is given in Figure 1. There are four levels in the hierarchy structured for the tourist hotel location selection problem. The overall goal of the decision process determined as “the selection of best tourist hotel location” is on the first level of the hierarchy. The main criteria are on the second level, the sub-criteria are on the third level and hotel location alternatives are on the fourth level of the hierarchy.

Figure 1. Hierarchical structure of tourist hotel location selection process

After structuring the problem as hierarchy, entrepreneurs form pairwise comparison matrices for criteria, sub-criteria by using the 9 point scale given in Table 1. Table 4 and Table 5 show the pairwise comparison matrix for main criteria and the pairwise comparison matrix for the sub-criteria of the first main criterion respectively. These pairwise comparison matrices reflect entrepreneurs’ common thought. The pairwise comparison matrices for other criteria don’t given because of the page constraint.

Table 4. The pairwise comparison matrix for main criteria

	C_1	C_2	C_3
C_1	1	5	3
C_2		1	1/3
C_3			1
CR: 0.04			

Table 5. The pairwise comparison matrix for Geographical Conditions (C_1)

C_1	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
C_{11}	1	3	1/3	1/7	1/5
C_{12}		1	1/5	1/9	1/7
C_{13}			1	1/5	1/3
C_{14}				1	3
C_{15}					1
CR: 0.05					

Calculations are obtained by the help of computer software called Expert Choice. Consistency ratios of the pairwise comparison matrices are calculated. They are less than 0.10 so the importance weights are accepted as consistent and they are used as an input in the selection process. The results obtained from the computations based on the pairwise comparison matrices are shown in the Table 6.

Table 6. Importance weight of criteria and sub-criteria

Geographical Conditions (63.70 %)	Proximity to public facilities (6.34 %)
	The distance to existing competitors (3.33 %)
	Natural resources characteristic (12.9 %)
	Availability of resources (51.28 %)
	Easily expandable (26.15 %)
Transportation Facilities (10.47 %)	The distance to bus/train terminals (20.1 %)
	The distance to airport (20.1 %)
	The distance to the city center (8.62 %)
	The distance to suppliers/service providers (4.27 %)
	The distance to touristic/historical places (46.91 %)
Operation Management (25.83 %)	Sufficient human resources (5.29 %)
	Labor talent/experience (5.29 %)
	Land cost (51.4 %)
	Construction cost (12.23 %)
	Zoning restrictions (25.8 %)

The same procedure is followed for the alternatives. The entrepreneurs are asked to establish the pairwise comparison matrices by comparing alternatives under each criterion separately. As a result of this process, 15 pairwise comparison matrices for alternatives under each criterion are formed and all of them is found as consistent. As an example one of them is given in Table 7.

Table 7. The pairwise comparison matrix for the alternatives under proximity to public facilities (C₁₁)

<i>C₁₁</i>	<i>A₁</i>	<i>A₂</i>	<i>A₃</i>	<i>A₄</i>
<i>A₁</i>	1	1/3	5	3
<i>A₂</i>		1	7	5
<i>A₃</i>			1	1/3
<i>A₄</i>				1
CR: 0.04				

The results obtained from the computations based on the pairwise comparison matrices are shown in the Table 8.

Table 8. Importance weight of hotel location alternatives

A₁	33.38 %
A₂	31.20 %
A₃	17.47 %
A₄	17.95 %

Alternative 1 which has the highest importance weight is selected as the best tourist hotel location. The ranking order of the alternatives with AHP method is A₁, A₂, A₄ and A₃. The entrepreneurs have found the application results satisfactory and decided to select first alternative for tourist hotel location.

4. CONCLUSIONS

Tourist hotel location selection involves complex decision making situations that require efficient methods to make decisions. So in this study AHP is used as a decision making method that allows the consideration of multiple criteria. This method helps decision makers choose the best solution from several alternatives and selection criteria. In order to select the best hotel location 3 main criteria and 15 sub-criteria are taken into consideration. As a result of main criteria comparison C₁ (Geographical Conditions) is the most important criteria with the importance weight 63.7 % and it is followed by C₃ (Operation Management) with 25.83 % and C₂ (Transportation Facilities) with 10.47 %. Finally A₁ (Pamukkale) is selected as a best tourist hotel location alternative, after comparing alternatives with respect to each main and sub-criterion.

Results demonstrate that the method can provide a framework to assist entrepreneurs in analyzing location criteria and making an objective location selection. Also they can understand the organizational goal and decision process. They gain competitive advantage and go one step further by making efficient location selection.

In future studies, other MCDM methods can be used for tourist hotel location selection and results from different methods can be compared. Additional criteria can be taken into consideration to meet changing profile of customers. And the proposed method in the study can also be applied in other sectors of tourism, such as airlines, restaurants and shopping.

REFERENCES

- ADAM, I., 2012, Hotel location decision-making in the Kumasi Metropolis of Ghana: with whom and why?, *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 2(2), 1-12.
- ALBAYRAK, E., ERENSAL, Y. C., 2004, Using analytic hierarchy process (AHP) to improve human performance: An application of multiple criteria decision making problem, *Journal of Intelligent Manufacturing* 15, 491–503.
- ARAGONÉS-BELTRÁN, P., CHAPARRO-GONZÁLEZ, F. , PASTOR-FERRANDO, J, PLA-RUBIO, A., 2014, An AHP (Analytic HierarchyProcess) /ANP (Analytic Network Process)-based multi-criteria decision approach for the selection of solar – thermal power plant investment project, *Energy* 66, 222-238.
- CAPUTO, A. C., PELAGAGGE, P. M. , SALINI, P., 2013, AHP-based methodology for selecting safety devices of industrial machinery, *Safety Science* 53, 202–218.
- CHOU, T.-Y., HSU, C.-L., CHEN, M.-C., 2008, A fuzzy multi-criteria decision model for international tourist hotels location selection, *International Journal of Hospitality Management* 27, 293–301.
- DAĞDEVIREN, M., YAVUZ, S., KILINÇ, N. , 2009, Weapon selection using the AHP and TOPSIS methods under fuzzy environment, *Expert Systems with Applications* 36, 8143–8151.
- HO, W., 2008, Integrated analytic hierarchy process and its applications – A literature review, *European Journal of Operational Research* 186, 211–228.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Denizli> [Accessed 10.05.2015]
- <http://www.goturkey.com/en/city/content/732/climate> [Accessed 10.02.2015]
- <http://www.kultur.gov.tr/EN,34088/denizli.html> [Accessed 10.02.2015]
- <http://www.pamukkale.gov.tr> [Accessed 10.02.2015]
- <http://www.pau.edu.tr/uluslararasi/en/sayfa/about-denizli> [Accessed 10.02.2015]
- KAHRAMAN, C., CEBEÇI, U., RUAN, D., 2004, Multi-attribute comparison of catering service companies using fuzzy AHP: The case of Turkey, *International Journal of Production Economics*, 87, 171–184.
- LEE, G. K. L. AND CHAN, E. H. W., 2008, The Analytic Hierarchy Process (AHP) Approach for Assessment of Urban Renewal Proposals, *Social Indicators Research*, 89, 155–168
- LIN, C.-T., JUAN, P.-J., 2010, Measuring location selection factors for international resort parks, *Quality and Quantity* 44, 1257-1270.
- VAIDYA, O., S., KUMAR, S. (2006), Analytic Hierarchy Process: An Overview of Applications, *European Journal of Operational Research*, 169, 1–29.
- SAATY, T. L., 1980, *The Analytic Hierarchy Process*, McGraw-Hill, Newyork.
- STEVENSON, W.J., 1993, *Production / Operations Management*, Fourth Edition: Richard D. Irwin Inc., USA.
- URTASUN, A, GUTIERREZ, I., 2006, Hotel location in tourism cities Madrid 1936–1998, *Annals of Tourism Research*, 33(2), 382–402.

WANG, L., CHU, J., WU, J., 2007, Selection of optimum maintenance strategies based on a fuzzy analytic hierarchy process, *International Journal of Production Economics*, 107, 151–163.

YANG, Y., LUO, H., LAW, R. 2014, Theoretical, empirical, and operational models in hotel location research, *International Journal of Hospitality Management*, 36, 209– 220.

ÜSKÜDAR'DA 16. İLA 18. YÜZYILLARDAKİ ŞEHİR SOSYAL VE İKTİSADÎ YAŞAMINI YANSITAN BAZI OSMANLI YÖNETİMİ FERMAN, HÜKÜM VE BERÂTLARI

Nihat Falay*

ÖZET

Bu çalışmada Üsküdar'daki 16.-18. yüzyıllarda şehir sosyal ve iktisadî yaşamı Osmanlı ferman, hükiim ve berât örneklerinden hareketle yansıtılmaya çalışılmış, İstanbul Ahkâm Defterleri ve Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Arşiv Katalogu yararlanılan temel kaynaklardır. Bunlara ilaveten akademik yayınlardan da yararlanılmıştır.

Yararlanılan belgelerden fermanlar; Divân-ı Humayûn'da alınan kararlardır ve bunlar defterlere kayıtlıdır. Divân'da alınan kararlardan oluşan İstanbul ve Üsküdar ile ilgili fermanlar genelde, İstanbul'un ve özellikle Üsküdar'ın sorunlarının yönetimine ve çözümüne ilişkin olarak merkezî idarenin bakış açısını belirtmesi nedeniyle önemlidir. Ancak bu yönetim ve çözüm önerileri, şehir yaşamının arzulan düzeyde ve zamanında gerçekleşmesine yöneliktir.

Merkezde tutulan ahkâm defterlerinin önemli özelliği ise, Divân'da belirtilen karar kayıtlarının tamamının önce mühimme defterlerine daha sonra ahkâm ve şikayet defterlerine kaydedilmiş olmasıdır.

Bu belgelerden izlenebileceği üzere, Osmanlı Devleti yönetiminin, bir yandan tüm ülkeye öte yandan Üsküdar'a ilişkin şehir sosyal ve ekonomik yaşamını, vakıflar rejimini, esnaf teşkilatını ve kurumlarını, tarımsal süreci ve düzeni, finans ve ticaret hayatını ve vergileme sistemini, yaşamın tüm hücre, doku ve işlemleri itibariyle hem yaygın düzeyde hem de yakından takip etmekte olduğunu ve düzenlediğini görebilmekteyiz. Bu takip ve düzenleme süreci; fiil ve kurumlara yönelik önlemler alınması, uyarıda bulunulması ve nihayet cezalandırılması gibi temel noktalarda belirginleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üsküdar, Osmanlı Yönetimi, Ferman, Hüküm, Berât

JEL Kodu: N9, N95

SOME OTTOMAN GOVERNMENT'S FERMANA, PROVISION AND BERATS REFLECTING CITY SOCIAL AND ECONOMIC LIFE FROM 16TH TO 18TH CENTURY AT USKUDAR

ABSTRACT

In this study, 16 to 18, in Üsküdar. social and economic life in the city century Ottoman edict, has tried to be reflected in the terms and move on patents sample, and the Topkapı Palace Museum in

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Merkez Yerleşkesi Rektörlük Binası 1.Kat 34119 Beyazıt/İSTANBUL, Email: nfalay@istanbul.edu.tr

Istanbul Ahkam Books are the main source utilized Ottoman Archives Catalog. In addition, it benefited from academic publications.

Edict from the documents used; Divan-ı Humayun and is registered to the decisions taken in their book. Edict and Üsküdar on Istanbul Divan consisting of the decisions taken in general, and particularly the management of Istanbul's Uskudar, regarding the solution of the problem and it is important to mention that due to the perspective of the central administration. However, this management and solutions are intended to take place at the desired level of city life and time.

The important feature of the center held the canon of books, all of the mentioned decision before the Divan record in the book is important judgments and complaints recorded in the later book.

As can be seen from these documents, the Ottoman Empire and management, while the whole country, while Üsküdar on urban social and economic life, the foundation's regime, trades organization and institutions, agricultural process and order, financial and commercial life and the taxation system, all the cells of life, texture and operations as well as the common level to follow closely that we can see and edit. This follow-up and assessment process; take measures to prevent verbs and institutions, such as warning and was finally punished as evident in the basic point.

Keywords: Üsküdar, The Ottoman Government, Fermana, Provision, Berat

JEL Code: N9, N95

I- YÖNTEM

Bu çalışmada Üsküdar'daki 16.-18. yüzyıldaki şehir sosyal ve iktisadi yaşamı, Osmanlı ferman, hüküm ve berât örneklerinden hareketle yansıtılmaya çalışılacaktır.

Fermanlar; Divân-ı Humâyûn'da alınan kararlardır ve bu kararlar defterlere kayıtlıdır. Divân'da alınan kararlardan oluşan İstanbul ve Üsküdar ile ilgili fermanlar, İstanbul'un sorunlarının yönetimine ve çözümüne ilişkin olarak merkezî idarenin bakış açısını içermesi nedeniyle önemlidir.

Merkezde tutulan defterler içinde ferman türü kayıtların yer aldığı belgelerden ahkâm defterlerinin önemli özelliği; Divân'da belirtilen önemli karar kayıtlarının tamamının önceleri mühimme defterine daha sonra da bunların bir kısmının ahkâm ve şikayet defterlerine kaydedilmiştir. Ferman kayıtlarının önemli bir kısmı zaten kadılara hitaben kaleme alınmış belgelerden oluşmuştur.

Burada, hicrî takvim esaslı olan söz konusu belgeler, miladî takvim esasına göre ve günümüz Türkçesine çevrilmiş haliyle sıralanmıştır.

II- GİRİŞ

Bu çalışmanın ileriki aşamalarında verilecek örneklerin; kullanılan kavramların ve değinilecek belgelerin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı ön bilgilerin hatırlatılması yerinde olacaktır:

1- Osmanlı siyasî ve idarî yapısında; padişah ve taht makamı yanında ordu, merkezî hükümet, kaza idaresi ve adlî düzen denilen bir çerçeve esas olarak kabul edilir.

a) Özellikle İstanbul'un alınmasıyla Osmanlı düzeni siyasi kurumlar açısından artık imparatorluk niteliğine kavuşmuştur. Çünkü fetihlerin Anadolu dışına ve özellikle Balkan bölgesine genişlemesiyle bu nitelik eylemlerle bir duruma dönüşmüştür. Örneğin; II. Mehmet,

babası ve kendisinden öncekiler gibi sadece sultanlık payesi ile yetinmemiş ve padişah ünvanını almıştır. Öyle ki, sultanın haftada iki gün divandaki görüşmelere başkanlık etmesi, divan toplantılarını yönetmesi yoluyla devletin yürütme görevinde en önemli fonksiyonunu vezir-i âzama devretmesi, onu ancak kendisine arzedecek konuları ve Divan'ın kararlarını kabul veya reddeden mutlak iradeli bir baş otorite haline getirmişti (Akdağ. 1974. 72).

b) Merkezî hükümet açısından bakılırsa (Akdağ. 1974. 74-79); gerek Selçuklular döneminde gerekse Osmanlıların İstanbul'u almasından öncesinde, merkezî hükümetler, kendilerinde olan yetkiler itibariyle köklerini medreseye dayamış durumdaydılar. Yani, merkezî hükümet ve devleti yöneten ve kamu görevlerini idame ettirenler doğrudan doğruya medrese eğitimi görmüş olan danişmentler veya ulemâlar idi. 1453'den sonraki dönemlerde ise yönetim karakteristiğinin esasını örfilik-askerîlik oluşturmaya başlamıştır. Yani üst düzey yöneticiler artık, padişahın kapısında yetişen ve Enderun terbiyesi almış kimselerdir.

Divân'ın görevleri üç daire halinde bölünmüştü:

Birinci daire; vezir-i âzama bağlı olarak asayiş ve askerinin yönetimini sağlamaktaydı. Önemli kasabalara ve özellikle büyük şehirlere subaşlıların atanması, sancak ve vilayetlere beyler ve beylerbeyileri yollanması, dirliklerin dağıtılması için beratların yollanması bu dairenin işiydi. Başında vezir-i âzamanın bulunduğu örfi-askerî daire ülkedeki güvenlik düzenini, bağımsız subaşlılar ile askerî düzeni de beylerbeyleri ve sancak beyleri aracılığıyla yürütmüştür. Merkezî yönetimden vilayetlere ve sancaklara doğru, adı geçen işler için zorunlu olan yazışmaları ve hükümetin emirlerini vezir-i âzamdan beylerbeyine, onlardan sancakbeyi ve alaybeyine, sonra da çeribaşlılarına doğru işleten bir düzen vardı.

İkinci daire; maliye dairesidir ki, burada devletin tüm gelir ve giderlerinin hesapları tutulur ve başındaki görevli de defterdardır. Önceleri tek olan defterdar daha sonra Anadolu ve Rumeli defterdarları olarak ikiye çıkarılmıştır. Maliye dairesi, vakıflara ve dirliklere ait hesapları da tutmak zorundadır ve bu hesaplar bu nedenle mukataa, vakıf, timar ve benzeri bölümlerin defterlerinde gösterilirdi.

Üçüncü daire ise; adliye ve kanun işlerine bakan teşkilattır. Bu yetki önce sultanın üzerinde iken, sonraları padişahların, vezirlerini kendilerine vekil yaptığı görülmüştür.

c) Kaza yönetimlerine gelince (Akdağ. 1974. 83-88); her kaza, çevresinin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile çevrelenmiş köylerden oluşuyordu ve yöneticisi kadı idi. Kadılar kaza denilen bölgelerin idare merkezleri olan şehirlerde oturuyorlardı. Subaşlılar da kadı'nın buyruğu altında bulunurlardı. İstanbul alındığında, önce Anadolu şehirlerinde olduğu üzere buraya da tek kadı atanmıştır, fakat sonraki yıllarda nüfusun artması ve şehir sınırlarının genişlemesi üzerine başşehir (dört) kadılığa ayrılmıştır. Bunlar; İstanbul, Galata, Üsküdar ve "Haslar" kadılıkları olmuştur. Bununla bağlı olarak Üsküdar, Eyüp, Galata kazalarının üçlü olmak üzere ünvanı da Bilad-ı Selâse'dir (Akdağ. 1975. 263 ve Ergin. 1996. 27).

Bu kadılıkların kendi içlerinde de naiplikler kurulmuştur. İstanbul surları dışındaki köyler, yakınlıklarına göre bu kazalara bağlanmıştır. Örneğin, Anadolu tarafındakiler Üsküdar'a, surların batısında bulunan hassa çiftlikleri Haslar kadılığına, Kağıthane tarafına ve Boğazın Rumeli tarafına düşen köyler de Galata kadılığına bağlı idiler. Bu kadıların esnafın üzerindeki nüfuzu hem kesin hem de cezaları gayet şiddetli idi (Ergin. 1996. 27).

d) Adlî düzene gelince; kaza merkezi olan yerlerde, mahkeme denilen bir daire vardır ve bu daire çoğunlukla kadı'nın oturduğu evi ile caminin yanında olmuştur. Kadı'nın temel görevi; mahkeme işleri idi. Bunun yanında kendisi asayiş, yönetim ve belediye işlerinin de başı durumundadır. Kadıların, naip denilen yardımcılarını yanında, ilgili kazaya bağlı bulunan bucaklarda da bucak naipleri vardır (Akdağ. 1974. 97-99).

2- 18. yüzyılda, Anadolu'da ahalinin ve yolların yeniden teşkilatlandırılması, köy ve kasabalarını terkeden halkın eski yerlerine nakli amacıyla bölgeler ve yollar üçlü bir ayırıma tâbi tutulmuştur: sağ-kol, sol-kol ve orta-kol. Buna göre sağ-kol; Üsküdar'dan başlamak üzere Eskişehir'den Adana tarafına doğru uzanıyordu; sol-kol, yine Üsküdar'dan başlamak üzere Gebze, İzmit, Düzce üzerinden Konya ve Kars'a kadar uzanıyordu; orta-kol ise yine Üsküdar'dan Tokat, Sivas üzerinden Bağdat'a uzanıyordu (Halaçoğlu. 1988. 96).

3- 18. yüzyılda, Osmanlı devletinde sol-kol yönünde olmak üzere Üsküdar'dan Çıldır'a kadar olan yerlerdeki kadılara, naiplere, zâbitlere, âyana ve ahâliye hazinenin korunması ve yerine ulaştırılması için yazılan hükümlerde; yol esnasında hazineye bir zarar gelmesi yahut bir ihmalin bulunması halinde, zararın olayın geçtiği yerdeki âyan ve ahaliye ödettilereceği konusu üzerinde özellikle durulmuştur (Özkaya. 1977. 44). Örneğin; Şubat 1783'de Üsküdar'dan Anadolu'nun orta-kolunun sonuna kadar olan yerlerdeki görevlilere gönderilen bir fermanla, bir süreden beri âyân-ı memleket tarafından bu işe özen gösterilmediği vurgulanmıştır (Özkaya. 1977. 265). Zaten 19. yüzyılda da Anadolu'daki âyanlar hakkında çok sayıda şikayetlerin yansıtıldığı ve bu bağlamda Üsküdar'a bağlı Görele veya diğer adı Pazarköy olan kazanın âyanı Halil Beşe hakkında şikayetlerin olduğu bilinmektedir (Özkaya. 1977. 214-215).

4- Konar-göçer halk devamlı olarak yer değiştirdiği için, hukuksal düzen açısından üzerinde buldukları toprakların teşkilatına bağlı olarak has, zeamet ve tımar reâyası sayılıyorlardı. Bu nitelikleri, Osmanlı yönetimince verilen kararlara da bu paralelde yansımıştır. Örneğin, Yeni-il Türkmenleri Üsküdar'daki Atik Valide Sultan Vakfı'nın reayasası olup bu vakfın mukataasına dahil sayılıyorlardı. Bu nedenle de kayıtlarda bazen Üsküdar Türkmenleri veya Üsküdar evi şeklinde geçmektedir (Halaçoğlu. 1988. 20 ve 25).

5- Osmanlı Devleti Sanayii üzerindeki tartışmalar, temel olarak esnaf loncalarının nitelikleri üzerinde yoğunlaşır. Bunun nedeni, bu organize esnaf gruplarının siyasi merkezlerde oynadığı kritik roldür. Çünkü loncaların devlet için büyük önemi vardı ve bu önem, hükümetin sivil ve askeri ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli malları üretmelerinden ve vergi gelirlerinin önemli bir kısmını sağlamalarından doğuyordu. Devlet de bu nedenle lonca üyelerinin faaliyetlerini dikkatle izliyor ve kaydediyordu.

Loncaların bir malı üretim ve satma haklarına sahip olması hem devlet hem de esnaf açısından faydalı idi. Öyle ki, bazı lonca başları, vergilerin tahsil edilip hazineye gönderilmesine yardım etmiş ve loncalar üretilen malların devlete ve tüketicilere erişmesini kolaylaştırmıştır. Bu yolla da pazarlarda tek üretici ve tek satıcı olmak hakkını ve hammadde sağlanmasında devlet yardımını elde etmeyi başarmışlardır. Ne var ki 1838 Baltalimanı Antlaşması ve 1839 Tanzimat Fermanı ile hükümet, meslekî inhisarlar (tekeller) konusundaki siyasetini değiştirmiş ve tüm inhisarları feshetmiştir. Buna göre, ticaret serbest olacaktı. Oysa Üsküdar'daki basmacılar hâs'ı, yemeni üretmek hakkını elde etmişlerdi. Bu nedenle 1840'da Yenikapı'da bir basmacı grubu Üsküdar'daki loncanın inhisarına, Tanzimat hükümlerine aykırı olması gerekçesiyle itiraz etmiştir (İnalçık. 2044. c.2. 1003-1009).

6- Osmanlı Devleti yönetiminin başlıca sorunlarından biri de, İstanbul gibi dev bir kentin iâşesinin temini (Ülgener. 1951. 52-54) ve dönem açısından muazzam nüfusunun ihtiyacı olan temel yiyecek maddelerinin sürekli akışını sağlamak idi. Çünkü kentteki kitlelerin bazen buğday ve un sıkıntısına düşmesi merkezî hükümet için ağır sosyal sorunlar yaratıyordu. Saraya ve bu kentin halkına hergün makul fiyatlarda ekmek sağlanması hükümet için okadar yaşamsal bir sorun olmuştu ki, vezir-i âzâmın en önemli görevlerinden biri de her hafta çarşı teftişine çıkarak tahıl stoklarını, fırınları ve ekmek fiyat ve kalitesini denetlemek idi. Bu denetlemelerde, halka aşırı yüksek fiyatla ekmek sattığı saptanan esnaf ağır cezalara çarptırılırdı. Kamuoyunda hoşnutsuzluk yaratmak zaten “Osmanlı saltanatının temelini ortadan kaldırmakla” eşdeğer tutulurdu. Bu nedenle hükümet, darlık zamanlarında fiyatları belirli zaman aralıklarıyla yeniden hesaplamaya gider ve *imaret*ler aracılığıyla da yoksullara bedava tahıl dağıtarak sıkı bir fiyat denetimi uygulardı. Buna paralel olarak, erzak teminindeki ve akışındaki gecikmeleri önlemek üzere değirmenlerin faaliyetlerini örgütlenme işini de üstlenirdi. Bu bağlamda, bazen tohumluk buğdayın üreticilerine, piyasa fiyatının yüzde 50 kadar altında avans verildiği de olurdu (İnalçık ve Quataert. 2000. c.1. 227).

İstanbul tahıl, et ve erzak başta olmak üzere hammadde ihtiyacının büyük kısmını Karadeniz bölgesinden sağlıyordu. Hükümet bunun için, nüfusa göre tahılın yeterli miktarda sağlanması ve ilgili yere zamanında ulaşması için sıkı ve bazen sert önlemler alıyordu. İstanbul’un iâşesinde en büyük sorun, nakliyatın gemilerle yapılması idi. Çünkü İstanbul’dan yelken açan büyük gemilerin sefer tarifelerine uymalarına karşın, buldukları navluna göre Karadeniz çevresinde bulunan limanlara uğrayan daha küçük tekneler İstanbul ile Karadeniz, Marmara ve Ege denizindeki iskeleler arasında sürekli gidip-gelirlerdi. İşte bu nedenle deniz taşımacılığı ve depolama işlemlerinin çok iyi örgütlenmesi zorunluluk taşıyordu. Bu bağlamda, İstanbul’a deniz yoluyla ulaşan yiyecek maddeleri olan yoğurt ve kaymak Eyüp ve Üsküdar’dan sağlanırdı. Çünkü süt, yoğurt ve taze kaymak gibi süt ürünlerine yönelik talep doğal olarak Eyüp ve Üsküdar gibi İstanbul’u çevreleyen ve yakın kırsal alanda mandıraların kurulmasına yol açmıştı. Bu bağlamda Eyüp ve Üsküdar’da bu mandıraların çoğu, kârlı olması nedeniyle İstanbul’un seçkinler zümresine ait idi (İnalçık ve Quataert. 2000. c.1. 230 ve 235 ve İnalçık. 1996. 213).

7- Öte yandan bilinmektedir ki, *payitaht* (başşehir) İstanbul’un beslenmesinin denetlenmesinde kilit rol oynayan görevli İstanbul kadısı idi. Kadı, resmen sadrazama bağlı olmakla birlikte, kentin günlük işlerini fiilen yürüten görevliydi. Bunun için de birçok malın *narhını* (saptanmış fiyatını) belirliyor, bu fiyatın uygulanmasını denetliyor ve bu konuda ortaya çıkan anlaşmazlıkları karara bağlıyordu. Kadılar bu görevleri yerine getirirken, kendisine Üsküdar, Eyüp ve Galata’daki görevliler ve özellikle onun yardımcısı olan *muhtesip* (çarşı müfettişi) veya *ihtisap emini* denilen görevlilerden yararlanıyordu (Faroqhi. 2004. 624). Bunlar, kadı’nın yanında icra memurları ve zabıta müfettişliği görevlerini yaparlardı (Ergin. 1996. 27).

Tüm bu kurum, işlem, görevli ve süreçlerle ilgili fakat Üsküdar’ın sosyal ve iktisadî yaşamıyla bağlantılı ferman, hüküm ve beratlarla ilişkin örnekler belli başlıklar altında ve tarih sırasıyla aşağıda verilmiştir.

III- ÜSKÜDAR’A İLİŞKİN FERMAN-HÜKÜM-BERÂT ÖRNEKLERİ

Bu paragrafta Üsküdar’da şehir sosyal yaşamı, vakıf sistemi, esnaf kesimi, tarım sektörü, finans ve ticaret süreci ve vergileme uygulamalarına ilişkin örnekler sunulacaktır:

A- Şehir Sosyal Yaşamı:

Burada şehir sosyal yaşamına ilişkin olarak; deniz feneri, arazi hudutları, ölenlerin defnedilmesi, tatarlara beygir verilmesi, mal ve eşya çalanların araştırılması, mahallelere çöp dökülmesi, tekke kurulması, kıptiler, evlerin yükseklikleri, kuralsız ağaç kesilmesi, reyaya yapılan zulüm, çiftlik asayişinin sağlanması, borç-alacak ihtilafı, taşraya gidiş-dönüş, dolandırıcılık, mal gaspı vb. konularda ferman-hüküm-berat örnekleri verilmektedir (Uzunçarşılı-Baybura-Altındağ. 1985 ve Kal'a. 1998-a. II ve IX):

1561: *Kanuni Sultan Süleyman'ın; Üsküdar kadısına, Kadıköy'ünde Fenerbahçe Burnu'nda gemilerin selametle seyirleri için kapı ağası Yakup Ağa'nın yaptıracağı deniz fenerine müsaade edilmesi hakkındaki fermânı.*

1590: *III. Murad'ın; Üsküdar ve Bursa kadılarına, Seyyid İsmail'in arazi hudutlarının işaretlenmesi ve buna göre hüccet⁽¹⁾ verilmesi hakkındaki fermânı.*

11-20.Eylül.1742: *Üsküdar'a tâbi Kuzguncuk'ta, başkalarının müdahalesi olmaksızın kaza sonucu ölenlerin defnedilmesi için diyet öşrü⁽²⁾ talep edilmemesine dair hüküm.*

1743: *I. Mahmut'un; Üsküdar'dan Şam'a kadar olan yerlerdeki kadılara, Üsküdar'dan Şam'a gidip gelen tatarlara⁽³⁾ ve maiyetindekilere menzil⁽⁴⁾ beygiri verilmesi hakkındaki fermânı.*

22-31.Mayıs.1746: *Üsküdar'da sahibinin mal ve eşyalarını çalan kölenin araştırılmasına ve yakalandığı yerden İstanbul'a gönderilmesine dair hüküm.*

17-26.Ekim.1746: *Üsküdar'da mahallelere çöp dökülmemesine ve çöp dökenlerin Üsküdar yeniçeri zabiti ve ustası marifetiyle yola getirilmesine dair hüküm.*

10-18.Şubat.1749: *Üsküdar'da ehil olmayan şahısların tekke kurmasının önlenmesine dair hüküm.*

13-22.Eylül.1750: *Üsküdar'da kıpti taifesinin⁽⁵⁾ mahalle aralarında iskân olunmayıp kendilerine tahsis olunan mahallede iskân olunmalarına dair hüküm.*

04-12.Nisan.1755: *İstanbul, Galata, Üsküdar ve tâbi olan yerlerde müslüm ve gayrimüslimler için inşa olunacak evlerin yükseklikleri ile ilgili nizama uyulmasına dair hüküm.*

15-24.Ekim.1757: *Üsküdar'a bağlı Sofular köyünde mülk koruya müdahale ederek ağaçları kesen ve sahiplerini döven, mahkeme huzuruna çıkmayıp firar eden şahısların zabıt tarafından yakalanarak ilgili kadılıkta yargılanmalarına, muhalefet ederlerse Asitane (İstanbul)ye gönderilmelerine dair hüküm.*

⁽¹⁾ Delil, bir fiilin ispatına yol açan şey.

⁽²⁾ Ölü için verilen mal veya tazminat bedeli.

⁽³⁾ Posta hizmetlerinin kuruluşundan evvel bu görev, özellikle Tatar denilen postacılar tarafından yerine getirilmiştir.

⁽⁴⁾ Kervanların, posta tatarlarının at değiştirdikleri yer.

⁽⁵⁾ Çingene halkı.

28.Mayıs-06.Haziran.1759: Gebze'ye tâbi Darıca köyünde ehl-i zimmet⁽⁶⁾ reayanın, müslüman ahaliye yaptıkları zulüm ve kötülüklerin önlenmesi hususunda Üsküdar kadısının tayin edeceği bir naip tarafından atanacak bir mübaşir marifetiyle Asitane'ye götürülmesine dair hüküm.

09-18.Mart.1760: Üsküdar'a tâbi Çekmeköyü yakınındaki Baltacı çiftliğini mesken tutarak ahaliye zulüm ve kötülükte bulunan ve halen firarda bulunan eşkiyanın mübaşir tarafından yakalanarak Asitane'ye getirilmesine dair hüküm.

05-14.Nisan.1762: Üsküdar'da bazı bakkal dükkanlarını dolandırıp firar eden ve halen Silivri'de tutuklu bulunan şahısların muhakeme olunmak üzere Asitane'ye getirilmesine dair hüküm.

27.Aralık.1763-04.Ocak.1764: Üsküdar'a tâbi Kurtköy'de ev basarak mal gaspeden ve mülk bağı zapteden şahıslardan sözkonusu eşya ve bağın geri alınması hususunun ilgili kadılıkta görülmesine dair hüküm.

B- Vakıf Sistemi:

Vakıflara ilişkin şu bilgilerin verilmesinde yarar vardır: Vakıf; ayakta durmak, durdurmak anlamına gelir. Ama, burada kullanılan anlamda, bir mülkü ve varlığı kamunun yararına olmak üzere sonsuza kadar tahsis etmektir. Tarihsel uygulamalar ve kaynaklar göstermektedir ki, dünyada vakıflar önce dinsel olarak başlamış ve zamanla insanî nedenler, uygarlık gereksinimleri ve sosyal zorunluluklar sonucu gelişmiştir (Pakalın. 1983. 577). Vakıfların kurulmasında sözkonusu toprak olursa, ozaman rakabe (mülkiyet), tasarruf ve intifa (kullanma) hakkı kavramları gündeme gelir. Osmanlı devleti, mülkiyetin kendisinde kalması kaydıyla tasarruf ve kullanma haklarını ayrı ayrı reayaya devretmiştir (İnalçık. 2000. c.1. 148). Fatih Kanunnamelerinde vakıf uygulamalarına ilişkin çok önemli reformlar yapılmıştır. Çünkü ozamana kadar vakıflardaki görevlilerin atamaları ve işten çıkarılmaları vakıf mütevellî heyetinin karar ve arzusuna bağlı iken, yeni kanunname ile bu yöndeki uygulamaların, ancak Divan'ın kararı ve padişahın beratıyla yürütülmesi esası getirilmiş ve vakıflar üzerindeki devlet denetimi bu yolla güçlendirilmiştir (Yalçın. 1979. 68).

Öte yandan 16. yüzyılda Osmanlı devletindeki eğitim, sosyal güvenlik ve hayır hizmetlerinin önemli bir bölümünü karşılayan birimler olarak vakıflar kamu gelirlerinde yüzde 2 lik bir paya sahip olmuşlardır (Yalçın. 1979. 98).

Vakıflar bağlamında; vakıf emlakine ilişkin ihtilaf, yangında yanan vakıf beratları, vakıf bostanında ziraat yapılması, vakıf odalarına müdahale edilmesi, vakıf köylerinden kanunsuz istekte bulunulması, vakıf arsası üzerine inşa edilen bina, vakıf mütevellîliği hizmeti, vakfa ait bostanın mülk eviyle değiş-tokuşu, bazı arsa ve binaların mülkiyeti hakkında ihtilaf, vakıf camiinin tamiri, vakfa ait sarayın arsa ve evlerle değiş-tokuşu, kayıtsız bir mescidin vakıf tarafından yönetimi ve bir vakfa ait bir sarayın diğer vakıf tarafından zaptedilmesi hususundaki ferman-hüküm-berat örnekleri verilmektedir (Uzunçarşılı-Baybura-Altındağ. 1985 ve Kal'a. 1998-a. IV):

1603: III. Mehmed'in; Üsküdar kadısına, Zeyrek Ağa hayatta iken Yorganî tekkesine vakfettiği bazı emlakın mirasçılarına vasi tayin olunan Halil

⁽⁶⁾ İslam devletinin tabiiyetini kabul etmiş gayrimüslimler.

müteferrika(7) tarafından vakfiyeti tanınmayarak tasarruf edilmek istendiği, Seyyid İsmail'in arzı üzerine keyfiyet mahkemece tahkik edilmiş ve vakfın sıhhatine karar verilmiş olduğu hakkında fermanı.

1604: I. Ahmet'in; Kayseri kadısıyla evkaf müfettişine, Kayseri'de Yorganî-Şeyhzade tekkesi dervişlerinin Zeyrek adındaki bir zatın Üsküdar'da bulunan bazı emlakini tekke dervişlerine vakfettiği, sonradan ihtilaf çıktığından mahkemece yapılan vakıfnâme ve fetvaya göre amel edilmesine dair fermanı.

1623: IV. Murad'ın; Galata kadısına, İstanbul ve Üsküdar'da İskender Paşa evkafından Büyükdere'deki çayırın, Sinan Paşa vakfı tarafından idare edilmesine ve kimsenin müdahale etmemesine dair olup yangında yanan beratların yenilendiği hakkındaki fermanı.

1623: IV. Murad'ın; Üsküdar kadısına, Tırhala'da vefat eden Osman Şah Bey'in, Üsküdar'da Kadıköyü'ndeki muallimhaneye vakfedilen bostan yerlerinin, mütevelliler tarafından ziraat edilerek hasılat fazlasının muallimhaneye ve sair hayrata sarfedilmesi hakkında hükümü.

1676: IV. Mehmed'in; Üsküdar kadısına, Saray-ı Cedit ağası Yakup Ağa'nın Üsküdar'da Kazasker mahallesinde yeni yaptırdığı ve eski vakfa ilhak ettirdiği beş odaya başkalarının müdahalelerinin menî hakkında fermanı.

1685: IV. Mehmed'in; Bursa'da Yıldırım Beyazıt camii imaretleri evkafından Üsküdar'da Tunalı köyü ile Gebze nahiyesinin Üsküdar'a muayyen miktar beygir ve parayı verdikten sonra bu köylerden başka isteklerde bulunulmaması hakkında fermanı.

26.Kasım-04.Aralık.1755: Üsküdar'da Mihrimah Sultan Vakfı'nın kiracıları olan debbağ esnafının deri alım ve tevzi nizamına muhalefet eden Safiye Sultan Vakfı kiracıları olan debbağ esnafının müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

19-27.Temmuz.1756: Üsküdar'da bulunan Demirci çiftliği zaviyesi(8) vakfının mütevelliliği hizmetini yürüten Şeyh Ali isimli şahsa müdahale edilmemesine dair hüküm.

02-10.Mart.1758: Üsküdar Şeyh Selami Ali mahallesinde bulunan bazı arsa ve binaların mülkiyeti hususunda aynı adla bulunan vakıf ile bu yerlerin mutasarrıfı olan şahıslar arasında ortaya çıkan ihtilafa dair hüküm.

17-26.Temmuz.1758: Üsküdar İhsaniye mahallesindeki lağımın, vakıf şartına uygun olarak Sultan Orhan Camii vakfı tarafından tamir olunmasına dair hüküm.

20-29.Ocak.1759: Ayşe Sultan vakfına ait Üsküdar Kızkulesi karşısındaki Ayazma sarayının, iki adet arsa ve sekiz adet ev ile değiş-tokuşuna dair hüküm.

14-23.Mart.1764: Gazi Sinan Paşa vakfı akaratından olan Üsküdar Sinan Paşa sarayını haksız yere zapteden Nuruosmaniye vakfının müdahalesinin önlenmesine, bu yerlerin Gazi Sinan Paşa vakfı tarafından zaptına dair hüküm.

(7) Hükümdar, vezir ve diğer üst düzey görevlilerin maiyetinde hademe türünden hizmet erbabı.

(8) Tekke'nin küçüğüne verilen ad.

C- Esnaf Kesimi:

Esnafa ilişkin birlikleri, nizamları ve düzenlemeleri açıklamadan önce, bazı kavramları ve bu toplumsal tabaka ile ilgili süreçleri açıklamak gerekir:

Esnaf; ürettiği ürüne ve üretim biçimine göre, mal üreten veya hizmet üreten esnaf olarak iki temel gruba ayrılır. Konumuzun kapsamı içindeki grup, özellikle Üsküdar gibi kazalarda ve genellikle şehirlerde örgütlenen ve mal ve hizmet üreten esnafdır. Bu bağlamda *ehl-i hurfet* ve *ehl-i sanat* kavramları yalnızca şehirlerdeki esnaf için kullanılır. Bu kavramlar, belirli bir beceriyi gerektiren iş ve meslekleri ifade etmektedir.

18. yüzyıldan önce esnaf kavramı çok yaygın değildi, ancak yaygın olarak *sınıf* anlamında kullanılıyordu. Bu yüzyılın sonlarından itibaren iş ve meslekler, üretilen mal ve hizmetin niteliğine göre (örneğin debbağ esnafı, fırıncı esnafı gibi) ifade edilmekte idi. Burada esnaf kavramının *sınıf* veya *sınıflar* anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Esnaf kavramıyla doğrudan ilgili bir başka kavram ise *lonca*dır. Bu kavramın 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren kullanıldığı ve 18. yüzyılda yaygınlaştığı görülmüştür. Lonca kelimesi iki anlamda kullanılmıştır: Birincisi; örgütlenmiş esnafın çeşitli mal ve hizmet üretim faaliyetlerinin yapıldığı belirli bir yer anlamındadır. İkincisi; örgütlenmiş esnaf anlamındadır ve zamanla daha çok ikinci anlam ağırlık kazanmıştır. Zaten loncaya ilişkin belgelerde esnaf birliklerine ilişkin kural ve düzenlemeler sözkonusu olagelmıştır (Kal'a. 1998-b. 40-42, 49-50).

Ele alınan 16. ve 18. yüzyıllar klasik esnaf birliği yapısında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir (Ülgener. 1951. 52-54). Belirli bir mesleği bağımsız şekilde yapma hakkını belirten *gedik* kavramı da yaygın olarak 17. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmıştır. Bu esnaf birliklerine tanınan tekel haklarının, Fatih döneminden başlayarak giderek esnaf lehine geliştirildiği görülmektedir.

Gedik ile ilgili düzenlemeler *gedik hakkı* olarak bilinir, ki bu hakka ilişkin olarak geliştirilmiş düzenleme ve uygulamalar, esnaf birliklerince bir tür esnaf nizamının oluşturulması demektir. Merkezî devletin bu nizamları onaylamaları, ilgili kişiye *ustalık hakkı* verme yetkisinin esnaf birliklerine tanınması anlamına gelir. Bu da her esnaf birliğinin kendi esnaf nizamlarını oluşturmasının yolunu açmıştır.

Gedik'in daha açık anlamı; esnafın mal ve hizmetleri satınması, üretmesi ve satmasıyla ilgili olarak esnaf birliklerine verilen hukukî ve iktisadî haklar ve yükümlülüklerdir. Yani, devletin ve esnaf birliklerinin 17. yüzyıldan başlayarak doğan tekellere dayalı bir üretim sistemi oluşmuştur (Kal'a. 1998-b. 51-52, 59). Bu bağlamda örneğin, İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar esnafına ait üretim tekeli düzenlemesinde, üretimi yapan esnafın adları yanında, dükkanların bulunduğu yerler bile ayrı ayrı yazılmıştır (Kal'a. 1998-b. 204, 208, 211 ve 214).

Esnaf bağlamında; kalaycı, kalemtraş ve bıçakçı, basmacı, abacı ve bezzâz, yağcı, nalçacı esnafı, amelelerin çalışma nizamı, hamal ve arabacıların yük ve narh nizamları, iskele kayıkçıları, debbağ, manav, saka ve nalıncı esnafı hususundaki nizam ve hüküm örnekleri verilmektedir (Kal'a. 1998-a. VII ve VIII):

29.Nisan.1726: İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da kalaycı esnafının bakır kapları kum ile temizledikten sonra pak kalaylamalarını belirten nizam.

11.Haziran.1726: İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar'daki kalemtıraş ve bıçakçı esnafının üretimde kara demir değil halis çelik kullanması, vasıfsız kişilerin üretim yapmamasını belirten nizam.

07.Temmuz.1726: İstanbul, Eyüp, Galata, Kasımpaşa'daki duhancı (tütüncü) esnafının, tütüne armut kurusu, incir yaprağı, bal ve pekmez karıştırmamalarını belirten nizam.

31.Temmuz.1726: İstanbul ve Üsküdar'daki basmacı esnafının üretim nizamında basmanın itina ile üretilmesi, kalitesiz ve düşük gramajda olmamasını belirten nizam.

02.Ağustos.1726: İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar'daki abacı ve bezzâz (manifaturacı) esnafının dükkan açma nizamı.

02.Ekim.1726: İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'de bezir (keten) yağcı esnafının üretimini yağhanelerde yapması, bezir konulan kapların ve ölçeklerin ayrılması ve karıştırılmaması nizamı.

20.Ekim.1726: İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'deki nalçacı esnafının çaktıkları malın kaliteli olmasını belirten nizam.

29.Kasım-08.Aralık.1742: Hassa nakkâşan esnafının nakkaşbaşılık, ustalık, kalfalık ve çıraklık nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin tedibine dair nakkâşbaşının arzuhali üzere İstanbul ve Galata kadıları ile Hâslar ve Üsküdar kazaları naiplerine hüküm.

29.Nisan-08.Mayıs.1749: İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'teki keresteci esnafının dükkân adedi ve dükkân açma nizamına dair hüküm.

15-24.Ocak.1755: İstanbul, Galata, Eyüp ve Tophane'deki işkembeci esnafta ile aşçı esnafının işkembe çorbası ve şirden imali nizamına dair hüküm.

13-22.Mayıs.1755: Helva yapımı ve satışı nizamına dair hükmün yenilenmesi için esnafın arzuhali üzere İstanbul ve Galata kadıları ile Üsküdar ve Hâslar naiplerine hüküm.

31.Temmuz-08.Ağustos.1755: İstanbul, Üsküdar ve Eyüp'teki sütçü ve yoğurtçu esnafının süt alım satım nizamına dair hükmün yenilenmesi için esnafın arzuhali üzere İstanbul kadısına hüküm.

11-20.Nisan.1757: İstanbul ve Üsküdar'da pirinç, sîm ve abanoz işleyen esnafın imâlat ve ustalık nizamına dair İstanbul kadısına hüküm.

11-20.Ocak.1758: İstanbul Fazlı Paşa sarayındaki ibrişim bükücü esnafta ile kazzaz esnafta ve basmacı esnafının alım satım ve dükkan açma nizamlarına dair hükmün yenilenmesi için İstanbul, Galata ve Üsküdar naiplerine hüküm.

30.Ocak-09.Şubat.1758: İstanbul'da keçeci ve debbağ esnafının deri, yapağı ve yün satınalma nizamlarına dair hükmün yenilenmesi için İstanbul, Üsküdar, Galata ve Hâslar kadılarına hüküm.

11-20.Kasım.1758: İstanbul'da akçı esnafta ve boyacı esnafının dükkan açma, dükkan adedi, ustalık, kalfalık, çıraklık ve tahsis nizamlarına ve bu nizamlara muhalefetin önlenmesine dair akçı esnafının arzuhali üzere İstanbul, Galata, Üsküdar kadılarına, Hâslar naibine ve Haremeyn müfettişine hüküm.

18-27.Mayıs.1759: Fes ve peştemal satan esnafın satış nizamına dair hükmün yenilenmesi için esnafın arzuhali üzere İstanbul, Galata ve Üsküdar kadılarına hüküm.

17-25.Haziran.1759: Üsküdar'daki enfiyeci esnafının üretim, satış ve dükkan açma nizamına dair esnafın arzuhali üzere İstanbul, Galata, Edirne, Bursa, İzmir ve Selanik kadılarına hüküm.

04-13.Haziran.1761: Ekmekçi, çörekçi ve simitçi esnafının alım satım ve imalat tahsisi nizamlarına dair İstanbul kadısının ilâmı üzere İstanbul, Üsküdar ve Galata kadılarına ve Hâslar naibine hüküm.

18-27.Kasım.1762: İstanbul'da tüfek kurşunu ve barut satan vezneci dükkanı esnafı ve attar esnafının dükkan açma, tahsis, alım satım nizamlarına ve bu nizamlara muhalefet eden esnafın sanattan ihracına dair Üsküdar naibinin ilâmı üzere Üsküdar kadısına hüküm.

02-11.Mayıs.1765: Üsküdar iskelesinde arka hamalları ve arabacıların yük taşıma ve narh nizamlarına arka hamalları tarafından yapılan müdahalenin önlenmesine dair hüküm.

27.Haziran-06.Temmuz.1768: Üsküdar'da manav esnafının çalışma nizamına ve bu nizama, kaldırımlar üzerine küfe ve tabla koymak suretiyle esnaftan bazı şahıslar tarafından yapılan müdahalenin önlenmesine dair hüküm.

15-24.Ağustos.1768: Üsküdar saka esnafının gedik nizamına ve Üsküdar'da vukubulabilecek yangınlar için görevlendirilmelerine dair hüküm.

01-10.Haziran.1775: İstanbul'da Üsküdar ve Yedikule debbağlarının deri alım ve tahsis nizamlarına ve bu nizamlar hususunda iki esnaf zümresi arasında vukubulan anlaşmazlığın giderilmesi için verilen hükmün yenilenmesine dair hüküm.

28-Ağustos-06.Eylül.1775: İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'te saka taifesinin gedik nizamına ve bu nizama yabancılar ve bazı yahudiler tarafından yapılan müdahalenin önlenmesine dair hüküm.

20-29.Nisan.1776: Üsküdar, Büyük İskele, Mumhane, Kavak, Ayazma, Kadıköy, Kuzguncuk, İstavroz, Çengel, Kandilli vs. iskele kayıkçılarının yolcu taşıma ve ücret nizamlarına yapılan müdahalenin önlenmesine dair hüküm.

D- Tarım Sektörü

Tarıma ilişkin olarak; mülk bahçeler, mîrî koru ve köylerin muhafazası, mera ve çayrlara müdahalelerin önlenmesi, reyanın kayıtlı oldukları köylere nakil ve iskân olunması, bağ mahsulü ve malı konusundaki ihtilafın giderilmesi, mülk çayıra müdahalenin önlenmesi, tarla ve bostanlara zarar verilmemesi, mîrî koyunlara ait otlaklara başka koyunların girmemesi, temessüklü çayır ve otlaklara müdahale edilmemesi, bağı bozup mezarlık yapılmasının önlenmesi, mandıraya ait hayvanların ekili araziye sokulmaması hususundaki örnekler aşağıda verilmektedir (Kal'a. 1998-a. IV ve X):

02-11.Ağustos.1743: Üsküdar'da Hasancan yaylası isimli yerde bulunan, şahsa ait mülk bahçeyi zapteden kişinin müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

24.Nisan-03.Mayıs.1744: Üsküdar ve Yoros kazalarındaki mîrî(9) koru ve köylerin muhafaza olunmasına dair nizama muhalefet ederek mîrî koru ve köyleri zapteden diğer kişilerin müdahalelerinin önlenmesine dair hüküm.

23-31.Mayıs.1745: Üsküdar'da mîrî koyunların otlatılıp sulandığı mezra(10)a ve çayırlara müdahale ederek buralarda kendi koyunlarını otlatan koyun sahipleri ve kasapların müdahalelerinin önlenmesine dair hüküm.

09-18.Ağustos.1746: Kayseri'ye bağlı Esidon, Gesi ve çevresindeki köylerin kayıtlı reayasından olup İstanbul, Galata, Üsküdar ve Edirne'ye göç eden reyanın kayıtlı oldukları köylere nakl ve iskân olunmalarına dair hüküm.

29.Ağustos-07.Eylül.1746: Üsküdar'a bağlı Karamürsel'de, bağ mahsulünü ve malını zaptettiği iddiasıyla, vefat eden şahsın terekesinden mal talep eden kişi ile mirasçı küçüklerin vasisi arasındaki ihtilafın ilgili kadılıkta görülmesine dair hüküm.

08-17.Haziran.1748: Üsküdar'a bağlı Soğanlık köyü ahalisinden olup keçi vesair davarlarını Soğanlık ve Yakacık köylerinde bulunan tarla, bostan vesair yerlere salarak buralara zarar vermelerine sebep olan kişilerin müdahalelerinin önlenmesine dair hüküm.

11-20.Ocak.1758: Sivas sancağı Küre köyü kayıtlı reayasından olup İstanbul ve Üsküdar'a göç eden reyanın göçlerinin üzerinden (on) sene geçmemişse tekrar köyelerine nakil ve iskân olunmamalarına dair hüküm.

20-29.Nisan.1758: Üsküdar'da Osman adlı şahsın tapu ve temessükle (yapışık olarak) mutasarrıf olduğu Miskinler çayırına müdahale edilmemesine dair hüküm.

24.Ekim-01.Kasım.1758: Mihrimah Sultan vakfına ait, Üsküdar'a tâbi Tekfurçayır'da temessüklü toprakları zaptetmek isteyen şahısların müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

22.Kasım-01.Aralık.1758: Üsküdar Hürmetlik'de bağı bozup mezarlık yapmak isteyen şahsın müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

E- Finans ve Ticaret Süreci:

e.1/ Finans bağlamında; borç-alacak ilişkisi ve ihtilafı, malların güvenli nakli, hazinenin güven içinde mahalline varması hususundaki ferman ve hüküm örnekleri verilmektedir (Kal'a. 1998-a. VI ve Uzunçarşılı-Baybura-Altındağ. 1985):

03-11.Haziran.1744: Üsküdar'a tâbi Darıca'da, muhtelif kişilerden borç alıp bağ, bahçe, tarla ve evini alacaklıların her birine rehin gösteren kişinin boçlarının taksitlendirilerek ödettirilmesine dair hüküm.

⁽⁹⁾ Devlet malı anlamında kullanılır.

⁽¹⁰⁾ Tarıma ayrılmış geniş arazi.

29.Mayıs-07.Haziran.1748: *Kastamonu sancağı mukataasından toplanan mîrî malların güvenli bir şekilde Üsküdar'a nakledilmesi için yol üzerinde gerekli tedbirlerin alınmasına dair hüküm.*

1775: *Abdülhamid'in; Üsküdar'dan Musul'a kadar olan yerlerin kadılarına, ayan ve zâbitanlarına, Musul eyaletine tayin edilen Mehmet Emin Paşa'nın maiyetiyle giden hazinenin mahalline selamete varması için her türlü yardımın yapılması hakkında fermanı.*

14-23.Mart.1775: *Üsküdar'a tâbi Yarlıca köyünde, şahıslar arasında buğday bahasından doğan borç-alacak ihtilafının ilgili kadılıkta görülmesine dair hüküm.*

20.Ekim.1783: *Üsküdar'da, borcunu ödemediği Bandırma'ya firar eden şahıstan borcun tahsil olunması hususunun çavuş mübaşeretiyle (girişimiyle) ilgili kadılıkta görülmesine dair hüküm.*

e.2/ Ticaret bağlamında; ürünlerin nakli, bir tüccarın öldürülmesi, zahire nakli, kömür çıkarma, cariye alım-satımı nizamlarına ilişkin hüküm örnekleri verilmektedir (Kal'a.1998.III):

03-12.Ağustos.1742: *Maltepe, Kartal ve Pendik reayasının, bostanlarında yetiştirdikleri mahsullerini kayık ile Çöplük iskelesine naklederek burada satmalarına, Üsküdar kayıkçılarına mahsus iskeleye yanaşmamalarına dair hüküm.*

22-30.Aralık.1758: *Üsküdar ve Kaymas arasında tüccarı öldüren kişilerle ilgili davanın ilgili kadılıkta görülmesine dair hüküm.*

06-15.Temmuz.1759: *Üsküdar'da köy rençber ve reayasının yetiştirdikleri zahire vesair emtiayı İstanbul'a nakletme, satma ve narh nizamına ve bu nizamla muhalefetin önlenmesine dair hüküm.*

23.Temmuz-01.Ağustos.1762: *Üsküdar civarındaki dağlardan kömür çıkartma, arabalarla nakletme, satma nizamına dair hüküm.*

07-16.Ağustos.1766: *Cariye alım-satımına ve hile ile bu nizamla muhalefet edenlerle ilgili davaların hûzûr-ı asafide (vezir huzurunda) görülmesine dair hüküm.*

F- Vergileme

Vergileme bağlamında; avarız ve tekalif'ten muaflık, bedel-i lağım, gerekenden fazla ve az vergi tahakkuku, vergi konusu olmayan köy ahalisinden vergi talebi, tapu resmi, timar mahsulünün azalması, ispenç vergisi, voyvodaların köye müdahalesi, reyadan fazla vergi talebi, köy otlaklarının kullanıp-kullandırma yoluyla vergi talebi, bostancıbaşı tarafından alınan vergi, dümen ve liman vergisi, köy iltizamına müdahale, dış ülkelerden enfiye getirilmesinin yasaklanması, vergi ödeyen halktan tayinat talep edilmesi, yaşlı ve sakat kişinin raiyyet vergisinden muaf tutulması, ihtisap ve ihzariye vergisi hususundaki hatt-ı hûmâyûn, ferman ve hüküm örnekleri verilmektedir (Uzunçarşılı-Baybura-Altındağ. 1985 ve 1988 ve Kal'a. 1998-a. IV, VI ve X):

1627: IV. Murad'ın; Üsküdar kadısına, Üsküdar'a tâbi Kandıra nahiyesinde Çakırlı ve Sınarlı köyleri her sene Anbar-ı Âmire'ye (devlet anbarına) 500 gemi tahtası verdiklerinden ve avâriz(11) ve tekâliften muaf olduklarından başka rahatsız edilmemeleri hakkında hüküm ve hatt-ı hûmayûnu.

1650: IV. Mehmed'in; İstanbul, Galata, Üsküdar, Eyüp kadılarına, her sene sefer ihtiyacı için kazalarda verilen bedel-i lağım(12) akçesinin 1651 senesine ait olanının tahsili ve hazineye teslimi hakkında fermanı.

11-20.Eylül.1742: Adalar'a tâbi Viran köyünde, ahalinin bir kısmına ödemesi gerekenden fazla, bir kısmına ise ödemesi gerekenden daha az seferiye vergisi(13) ve hazariye vergisi(14) tahakkuk ettiren vergi toplama memurlarının taaddilerinin (tecavüze uğramalarının) önlenmesine dair hüküm.

30.Eylül-09.Ekim.1743: Üsküdar'daki bahçıvan esnafının vergi ödeme nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair Üsküdar kazası naibinin ilamı üzere hüküm.

16-25.Mart.1744: Üsküdar'a bağlı Akabad köyünde vergi konusu emlak ve yerleri olmayan köy ahalisinden vergi talep eden ehl-i örf(15) taifesinin müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

17-26.Kasım.1744: Üsküdar'a bağlı köyde, tapuya müstahak mirasçı bırakmaksızın vefat eden kişinin tasarrufundaki çayırın tapu resmi(16) alınarak aynı köyde bulunan şahıs tasarrufuna verilmesinin engellenmemesine dair hüküm.

15-24.Ocak.1745: Üsküdar'a bağlı timar köylere dışarıdan müdahale ederek vergi toplayan ve timar mahsulününün azalmasına sebep olan mirmiran, bostancı hasekileri ve korucuların müdahalelerinin önlenmesine dair hüküm.

05-14.Mayıs.1745: Üsküdar'a bağlı İstavroz, Kuzguncuk ve Çengel köyleri kayıtlı reayasından olmayan bahçevan taifesinden ispençe vergisi(17) talep eden Kuzguncuk köyü subaşısının müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

29.Ağustos-07.Eylül.1746: Sultan Selim vakfına ait Üsküdar'a bağlı Kadı köyünde üzerlerine düşen vergileri tamamıyla ödeyen köy ahalisini cezalandıran Ali Haseki isimli voyvoda(18)nün yerine vekil tayin edilmesine ve voyvodanın köye müdahale etmesinin önlenmesine dair hüküm.

(11) Olağanüstü durumlarda ve savaş nedeniyle alınan vergi.

(12) Kaleleri düşürmek veya düşmana zarar vermek için açılan ve barut konulup atılan yer.

(13) Savaş nedeniyle alınan olağanüstü vergi.

(14) Barış dönemlerinde ordunun talim ve hazırlıkları için alınan vergi.

(15) İdare memurları.

(16) Devlet arazisi üzerindeki binalardan ve tarımdan alıkonulan kuru vb yerlerde arazinin bu şekilde kullanımı nedeniyle peşin olarak alınan vergi.

(17) Tavuk ve horoz gibi kümes hayvanları üzerinden alınan vergi.

(18) Reis, subaşı, ağa gibi çeşitli anlamlara gelen ve slavca olan bir kavramdır.

18-27.Ağustos.1747: Üsküdar'a bağlı Kuzguncuk köyünde üzerlerine düşen öşür vesair vergilerini ödeyen reayadan fazla vergi talep eden köy zabitanın müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

24.Kasım-03.Aralık.1747: Sultan Selim vakfına ait Kartal'a bağlı Dudullu köyünde köy otlaklarını kullanan ve başkalarına da kullandırıp bu kişilerden vergi almak isteyen reayanın müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

15-24.Ocak.1755: İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar, Fener, Balat ve Hasköy iskelelerinde yük boşaltan gemilerden alınacak dümen ve liman vergisi nizamına dair hüküm.

05-14.Temmuz.1760: Valide Sultan vakfına ait, Üsküdar'a tâbi Soğanlı, Samandıra ve Saliç köylerinin eski mültezimi olan şahsın bu köyler iltizamına müdahalesinin önlenmesine dair hüküm.

1766: III. Mustafa'nın; yeniçeri ağasına, Galata, voyvodasına, hassa bostancı başısına, İstanbul gümrük eminine, devletin önemli varidatından olan enfiyenin ancak Üsküdar'da ve Balyabadra'daki iki imâlathanede yapılacağına ve dış memleketlerden enfiye getirilmesinin yasak olduğu hakkında fermanı.

17-26.Temmuz.1777: Üsküdar kadısına, Kadıköy'e tâbi Dudullu köyünde meskûn olup yaşlı ve sakat olan kişinin raiyyet(19) vergisinden muaf tutulmasına dair hüküm.

27.Temmuz-04.Ağustos.1777: Üsküdar kazasında Gebze vesair nahiyelerin ihtisap ve ihzariye(20) vergilerinin Kapucuoğulları'na tevcih olunduğuna ve bu vergilerin bu şahıslar tarafından toplanmasına müdahale olunmamasına dair hüküm.

IV- SONUÇ

16.-18. yüzyıllardaki bazı hatt-ı hûmayûn, ferman, hüküm ve beratlarla yakından izlenebileceği üzere, Osmanlı Devleti yönetimi, bir yandan tüm ülkeye öte yandan Üsküdar'a ilişkin şehir sosyal ve ekonomik yaşamını, vakıflar rejimini, esnaf teşkilatını ve kurumlarını, tarımsal süreci ve düzeni, finans ve ticaret hayatını ve vergileme sistemini, yaşamın tüm hücre, doku ve işlemleri itibarıyla hem yaygın düzeyde hem de yakından takip etmekte ve düzenlemektedir.

Üsküdar'da şehrin ekonomik ve sosyal yaşamını ve kurumlarını, iktisadî süreçleri ve vergileme sistemini düzenleme ve bu konularda tasarrufta bulunma açısından göze çarpan temel aşamalar şu sırayla gerçekleşmektedir:

Önce; hatt-ı hûmayûn, ferman, hüküm ve beratlar yoluyla sistemin çalışmasına yönelik önlemler alınmaktadır.

Gerek düzenleme amacıyla gerekse ortaya çıkacak/çıkan sorunları çözmek amacıyla alınan önlem ve kararlara karşı tutum ve tasarruflar ortaya çıktığında, sistemin uyarı süreci

(19) Tebea, uyrukluk.

(20) Devletçe görülen lüzum üzerine çağrılanların daveti için gönderilen muhızır vs. gibi görevliye verilen yol masrafına karşılık alınan para.

karşımıza çıkmaktadır. Burada, ilke ve teamüllere uymak gerektiği hatırlatılmakta ve uyumsuzluk ihtimaline karşı da muhtemel müeyyide ve ceza hükmü belirtilmektedir.

Önlemlerin ve uyarıların yetersiz kalması veya yeteri derecede sonuç vermemesi durumunda, ilgili failin, cezalandırılması amacıyla ve nihâî olarak İstanbul'a celbedilmesi emri verilmektedir.

Böylece ülkenin sosyal yaşamını ve vakıf gibi kurumlarını, temelde esnaf teşkilatına dayalı üretici kesimini, tarım sürecini, finansman ve ticaret sektörünü ve nihayet vergileme sistemini Üsküdar şehir yaşamı bağlamında izlemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa. (1974). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi*, Cilt 2 (1453-1559), İstanbul, Cem Yayınevi.
- AKDAĞ, Mustafa. (1975), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları"*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.
- ERGIN, Osman Nuri. (1996), *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- FAROQHI, Suraiya. (2004), "Krizler ve Değişim", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Cilt 2 (1600-1914), (Çev: A. Berktaş), (Ed: H. İnalçık-D.Quataert), İstanbul, Eren Yayıncılık.
- FINDLEY, Carter V. (1994), *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Babîlî (1789-1922)*, (Çev: L. Boyacı-İ. Akyol), İstanbul, İz Yayıncılık.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. (1988), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- İNALCIK, Halil. (1996), *Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- İNALCIK, Halil. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi.cilt 1(1300-1600)*, (Çev: H. Berktaş), (Ed: H. İnalçık-D. Quataert), İstanbul, Eren Yayıncılık.
- İNALCIK, Halil ve Donald QUATAERT. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt 2(1600-1914)*, (Çev: A. Berktaş-S. Andıç-S. Alper), (Ed: H. İnalçık-D. Quataert), İstanbul, Eren Yayıncılık.
- KAL'A, Ahmet. (1998-a), *İstanbul Külliyyatı-İstanbul Ahkâm Defterleri*, (Sosyal Hayat, Vakıf, Esnaf, Tarım, Ticaret, Finans tarihleri, II-IX ciltler), İstanbul.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi.
- KAL'A, Ahmet. (1998-b), *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları: I*, İstanbul.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi.
- ÖZKAYA, Yücel. (1977), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara.Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (3 Cilt), İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı.
- QUATAERT, Donald. (2004), "19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri - 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Ccilt 2(1600-1914)*, (Ed: İnalçık-Quataert), (Çev: A. Berktaş-S. Andıç-S. Alper), İstanbul, Eren Yayıncılık.
- UNAT, Faik Reşit. (1988), *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu.*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, İbrahim Kemâl Baybura ve Ülkü Altındağ. (1985), *Fermânlar*: I. Fasikül (No.E.1-12476), Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, İbrahim Kemâl Baybura ve Ülkü Altındağ. (1988), *Hükümler-Beratlar*: II. Fasikül (No.E. 1-12476), Ankara, Türk Tarih Kurumu.

ÜLGENER, Sabri F. (1951), *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Müvazenesizlik Meselesi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ya. No: 56.

YALÇIN, Aydın, (1979), *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası.

İSKÂN VE TOPRAK DAĞITIMI POLİTİKALARI İŞİĞİNDA ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU

S. Yelda KAYA *

ÖZET

Bu çalışmanın konusu erken Cumhuriyet dönemindeki toprak reformu girişimleridir. Makalenin ilk kısmı Anadolu'da tarımsal üretimin ticarileşip pazar için meta üretiminin başladığı 19. yüzyıl üzerine olup ticarileşmenin toprak mülkiyeti üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Bu tartışma, Cumhuriyet dönemine miras kalan toprak mülkiyeti düzenini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. 1930'lardaki siyasi gelişmeler makalenin ikinci kısmının konusunu oluşturmaktadır. Bu kısımda 1945 öncesinde gündeme gelen çeşitli reform girişimlerini ele almaktadır. Literatürdeki hakim görüşe göre, Tek Parti hükümeti toprak reformu fikrini 1930'ların ortalarında sahiplenmiş ve 1934 tarihli İskan Kanunu'ndan başlayarak reform yönünde önemli adımlar atmıştır. Burada bahsi geçen adımlar 1935-1937 yılları arasında hazırlanan fakat meclis gündemine alınmayan bir dizi toprak/zirai reform yasa tasarısı ile 1924 Anayasanın kamulaştırma hükümlerinde yapılan 1937 tarihli değişikliktir. Buradaki temel soru, Tek Parti hükümetini toprak üzerindeki mülkiyet ilişkilerine müdahale etmeye sevk eden mülahazalara ilişkindir. Makalenin son ve en geniş kısmında ise 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hem 1930'lar hem de İkinci Dünya Savaşı deneyimleri ışığında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toprak Dağıtımı, İskân, Toprak Mülkiyeti ve Toprak Kullanımı, Toprak Reformu

JEL Kodu: I38, N45, Q15

POLITICS OF SETTLEMENT AND LAND DISTRIBUTION: THE MAKING OF THE LAW FOR PROVIDING LAND TO FARMERS

ABSTRACT

This article examines land reform attempts in the early Turkish Republic (1923-1945). The first part of the article deals with the processes of commercialization of agriculture in the 19th-century Ottoman Empire and addresses the question whether commercialization significantly altered land tenure. The article then moves on to the 1930s, which, for most scholars, was the decade when single-party government's interest in land reform began in earnest. This part examines legislative initiatives of pre-1945 period with an eye to unearthing government's purpose in advocating tenurial reform. These initiatives include Settlement Law of 1934, reform bills drafted in 1935-1937 and the

* Araş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan AYDIN Yerleşkesi , Biga/ÇANAKKALE 17200 TÜRKİYE, E-mail: yeldakaya@comu.edu.tr

constitutional amendment of 1937, which brought a new rule on the confiscation of land. The last and longest part of the article examines Law for Providing Land to Farmers of 1945 in relation to 1930s' attempts on the one hand and the experiences of World War II on the other.

Keywords: Land Distribution, Settlement, Land Ownership and Tenure, Agrarian Reform

JEL Code: I38, N45, Q15

1. GİRİŞ

Toprak reformu 1930'lardan 1970'lerin sonuna kadar uzanan zaman diliminde Türkiye'de siyasetin başat konularından biri olmuştur. Hem Tek Parti döneminde, hem 1960 askeri müdahalesini takip eden Milli Birlik hükümeti döneminde hem de çok partili sistemin yeniden tesis edildiği 1960'larda toprak reformu gündemde kalmış, yasa tasarıları hazırlanmış, konu pek çok kez parlamentoda veya kamuoyunca hararetle tartışılmıştır. Toprak reformu bugün bile zaman zaman gündeme taşınmakta, Cumhuriyet rejiminin yarım bıraktığı, tamamlamadığı bir reform hamlesi olarak tanımlanmaktadır.

Erken Cumhuriyet dönemindeki toprak reformu girişimleri bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Sözü edilen girişimleri analiz etmek için öncelikle toprak mülkiyeti meselesini ele almak gerekiyor. Bunun için en uygun başlangıç noktası ise Osmanlı taşrasının (özelde de Osmanlı Anadolu'sunun) dünya pazarlarına eklenildiği 19. yüzyıldır. Batı-dışı toplumlarda toprak mülkiyeti ve toprak kullanımında kökten değişiklikler, söz konusu toplumların dış ticaret yoluyla dünya pazarlarının birer parçası haline geldiği 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu makalede 1900'lü yılların bir milat olarak alınmasının sebebi budur. Burada sorulacak kilit soru, tarımsal üretimin ticarileşmesinin (pazar için üretime geçişin) toprak mülkiyeti üzerinde bir etkisi olup olmadığıdır. Bu soru aşağıda ikinci literatür yardımıyla ele alınacak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Cumhuriyet'e devrettiği toprak düzeninin ana hatları bu şekilde çizilmeye çalışılacaktır.

Bu girişten sonra, 1930'lardan itibaren başlayan reform tartışma ve girişimleri ele alınacaktır. Türkiye'de yıllarca hem siyasi hem de akademik gündemin belli başlı konularından biri olmasına rağmen, toprak reformu ne yazık ki az çalışılmış bir konudur. Daha da ilginç şudur ki literatürdeki az sayıda makale, kitap ve tez çalışması pek çok hususta fikir birliği içindedir. Bu tespitten hareket ederek, Türkiye'de toprak reformu projesinin tarihine dair hakim bir akademik görüş olduğunu öne sürmek pekala mümkündür. İşte bu hakim görüş, söz konusu tarihi 1920'lerin sonunda başlatıp, toprak reformu fikrinin olgunlaştığı dönemi 1930'lar olarak belirler. Bu makalede de bir fikir ve proje olarak toprak reformunun doğuşu 1930'lu yıllardan başlayarak ele alınacaktır. İlk olarak, 1934 İskân Kanunu'nun yerli nüfusun iskânına dair hükümleri incelenecektir. Devamında ise 1935-1937 yılları arasında Dâhiliye, Sıhhat ve İçtimâî Muavenet ve Ziraat Vekâletleri bünyesinde yapılan kanun çalışmaları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgeler üzerinden ele alınacak, Toprak Kanunu Lâyihası, İskân Toprak Kanunu Tasarısı ve Ziraat İslahat Kanunu Tasarısı karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Son olarak, 1924 Anayasası'nın kamulaştırma hükümlerinde 1937 yılında yapılan değişiklik ve bunun doğurduğu tartışmalar ele alınacaktır. Mevcut literatür, 1930'lar boyunca Kemalist rejimin önde gelenlerinin toprak reform yapma konusunda artan bir kararlılık sergilediklerini öne sürer. Bu iddiaya göre, Kemalistler giderek toprak sahiplerine cephe almışlar ve bunun sonucunda reform fikri radikalize olmuştur. Bu makale ise söz konusu radikalite varsayımını sorgulayacak, bu tür bir radikalliğin sadece ortakçılık mevzuunda açığa çıktığı görüşünü ortaya atacaktır. Zira pek çok durumda reform

toprak üzerindeki mülkiyet eşitsizliğini gidermek gibi radikal amaçlar için değil de nüfusu çoğaltmak, üretimi arttırmak ve tapu sorunlarını çözmek gibi daha mütevazı saiklerle savunulmuştur. Makalenin geri kalanında ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) çözümlenecektir. ÇTK öncesindeki ekonomik ve siyasi atmosfer tasvir edilip bu kanunun analizine geçilecektir. 1945 tarihli ÇTK, bilindiği gibi, sadece Cumhuriyet tarihinin ilk geniş çaplı toprak dağıtım kanunu değil, aynı zamanda Tek Parti döneminin en önemli kanunlarından biridir. Muhteviyatı iyi bilinmekle beraber, ÇTK'nin ortaya çıkışı nispeten az incelenmiş bir konudur. Bu nedenle, bu makalede kanunun muhteviyatı değil, kanunu doğuran fikri atmosfer tartışılacak ve savaş yılları deneyimini temel alan yeni bir bakış açısı önerilecektir.

2. TÜRKİYE'DE TOPRAK MÜLKİYETİ VE KULLANIMI

2.1. Osmanlı Anadolu'sunda Ticari Tarımın Gelişmesi ve Etkileri

Pek çok Batı-dışı ekonomi gibi, Osmanlı ekonomisinde de ihracat yönelimi 19. yüzyılda gelişmiştir. Bunun sonucunda, ticari limanlara en yakın kırsal bölgelerden başlayarak, tarımsal üretim ticarileşmiştir. Tarımsal üretimin ticarileşmesinden kasıt, geçimlik tarımdan pazar (dış pazarlar) için üretime geçiştir.

Osmanlı örneğinin özgüllüğü şudur ki yabancı pazarlar için meta üretimi, büyük çiftlikler, plantasyonlar ya da kapitalist işletmelerde gerçekleşmemiştir. Tarımsal üretim küçük köylülük üzerinden dünya pazarına eklenmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı Anadolu'sunda ne küçük köylü yaygın bir şekilde mülksüzleşmiş ne de toprak (kapitalist ya da değil) birtakım girişimcilerin elinde birikmiştir. Tarımın ticarileşmesi küçük köylülük eliyle olmuştur (Akçay, 1987; Arıcanlı, 1991: 131; Faroqhi, 1987: 19; Gerber, 1987: 87-8; Güran, 1998; Kasaba, 1991: 114-7; Keyder, 1983a; Keyder, 1983b; Keyder, 1991: 3-5; Keyder, 1993; Pamuk, 1987; Quataert, 1980: 48-9, 54; Quataert, 1981; Teoman & Kaymak, 2008: 330).

Osmanlı Anadolu'sunun bu ayrık gelişimini açıklayan ilk etmen, üretim faktörlerinin dağılımı ve özellikle toprak-emek dengesidir. Burada kastedilen, Anadolu'nun tarihsel olarak toprağın bol, emeğin kıt olduğu bir coğrafya oluşudur. Şöyle ki Anadolu'da hemen her dönemde var olan nüfusun işleyebileceğinden daha fazla tarıma elverişli arazi mevcut olmuştur (Arıcanlı, 1991: 130-1; Faroqhi, 1987: 18; Güran, 1998: 54-7, 63-9; Hütteroth, 1974: 21-2; Kasaba, 1991: 114-9; Kasaba, 1992: 81-2; Keyder, 1983a: 132-4; Pamuk, 1987: 183-5; Teoman & Kaymak, 2008: 330). Anadolu coğrafyasında emek hep kıt bir faktör olsa da, 16. yüzyıldan sonra nüfusta uzun dönemli bir düşüş ortaya çıktığını eklemek gerekir (Güran, 1998: 65; Pamuk, 1987: 183). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya ve Balkanlardan muhacir akını olmuşsa da bu toprak-nüfus dengesini dikkate değer derecede değiştirmekten uzak kalmış, imparatorluğun nüfus problemi devam etmiştir (Pamuk, 1987: 183-4). Nüfus bağlamında değinilmesi gereken bir gelişme savaş ve zorlu askerliktir. 19. yüzyıl boyunca süren ve özellikle kırsal (erkek) nüfusu üretimden koparan savaşlar, tarımdaki emek kıtlığı problemini daha da keskinleştirmiştir (Kurmuş, 1974: 95-6).

Sonuç olarak, nüfusun toprağa oranla az olduğu Anadolu'da bu dönemde tarıma elverişli olduğu halde ekilmeyen araziler mevcuttu. Tarımın ticarileşip kazançlı bir iş haline geldiği bu dönemde toprak üstünde kuvvetli bir nüfus baskısı, birkaç istisnai alan hariç, kesinlikle yoktu. Bu noktada, Anadolu'yu Mısır ile kıyaslamakta fayda var. Mısır 19. yüzyılda hala *de jure* olarak İmparatorluğun bir parçasıydı, fakat artık kendine has bir yörüngede hareket ediyordu. Mısır'da tarımın ticarileştiği dönemde nüfus hızla artmaktaydı. Toprak üzerinde nüfus baskısının artması ile hem arazi kiralari arttı hem de kiracılık koşulları

küçük köylüler aleyhine (toprak sahipleri lehine) değişti (Mansfield, 1965: 168-71; Warriner, 1948: 26-41; Warriner, 1957: 15-9).

Bahsedilmesi gereken ikinci etmen devlet politikalarıdır. Pek çok tarihçinin ve siyaset bilimcinin işaret ettiği gibi, Osmanlı devletinin genel yönelimi küçük köylülüğü korumak/desteklemek doğrultusunda idi. Farklı şekilde söylenecek olursa, merkezin önceliği, küçük mülkiyetin hakim olduğu kırsal manzaranın devamını sağlamak ve köylünün özgür statüsünü korumaktı (Faroqhi, 1987: 6; Gerber, 1987: 117; Keyder, 1983a: 135; Keyder, 1993: 176-7; Quataert, 1981: 74; Pamuk, 1987: 185-9; Pamuk, 1992: 51). Fakat hemen şunu ilave etmek gerekir: Köylünün hukuki statüsünü ve toprağa erişimini korumak salt bir politik öncelik değildi. Bu politika, köylülerin zirai faaliyetleri sonucu ortaya çıkan artı-ürün üzerindeki mücadelenin bir boyutu olarak da düşünülmelidir. Unutmamalı ki aşar devlet gelirlerinin en önemli kalemi idi. Netice itibarıyla, küçük köylünün korunması, aşarın (yani tarımsal artı-ürünün) araçlara ya da yerel güç sahiplerine (âyan) kaptırılmayıp merkezi devlet tarafından temellük edilmesi için şarttı. Yine de dikkat edilmesi gereken bir husus şudur: Osmanlı Devleti'nin genel eğiliminin küçük köylüyü destekleme ve onun mülksüzleşmesini önleme yönünde olduğunu söylemek, devletin her zaman ve her durumda bu hususta başarılı olduğunu söylemekle aynı şey değildir. Devletin köylü mülkünü savunmak konusunda başarısız olduğu durumlar da yerel güç dengeleri yüzünden aksi yönde hareket ettiği vakalar da vardır.¹

Anadolu'nun kısıtlı bir ticari potansiyele sahip oluşu ise üçüncü ve son etmen olarak sayılabilir. Anadolu'nun ticari potansiyelini kısıtlayan faktörlerden biri ve belki de en önemlisi ulaşım zorlukları idi. Bu çok geniş yarımadanın iç kesimine ne kıyılardan ne de nehirler üzerinden rahatlıkla ulaşmak mümkündü. Tarımın ticarileşmesinin ancak demiryollarının inşası sonucu ivme kazanması da bu sebepten ötürüdür. Bu hususta Anadolu'yu bir kez daha Mısır ile karşılaştırmak ilginç sonuçlar verecektir. Mısır'da pamuğa olan dış talep Anadolu örneği ile kıyaslanamayacak kadar kuvvetli idi ve aynı zamanda, Anadolu'nun aksine, Mısır'ın Nil boyunca uzanan tarımsal arazileri kolayca ulaşılabilir durumda idi (Gerber, 1987: 117-8; Güran, 1998: 63, 69-74; Teoman & Kaymak, 2008: 329).

Bu üç etmeni belirledikten sonra, 19. yüzyıldaki gelişimi Anadolu'nun geri kalanına benzemeyen istisnai bir bölgeden, Çukurova'dan ayrıca bahsetmek gerekir. Çukurova, ticari bir tarım sahası haline gelmeden önce, bataklıklarla kaplı, sıtmanın kol gezdiği ve dolayısıyla sürekli yerleşimin bulunmadığı bir bölge idi. Sadece kış mevsiminde göçebe Türkmen aşiretleri tarafından otlak olarak kullanılan bu topraklar üzerinde tarımsal üretim ya da küçük köylü mülkiyeti mevcut değildi. Değişim Mısır işgali sonrasında İbrahim Paşa eliyle başladı (Toksöz, 2009: 79; Toksöz & Yalçın, 1999: 437-8). Bölgenin geri alınmasından sonra ise Osmanlı Sarayı İbrahim Paşa'nın başlattığı projeyi sahiplendi ve bölgenin tarımsal potansiyelinin geliştirilmesi resmi bir politika haline geldi. Özellikle bataklıkların kurutulması için yoğun uğraşlar verildi. Böylece geniş ve çok verimli tarımsal sahalara açığa çıktı.

Osmanlı Devleti'nin bölgenin gelişimi ile alakadar olmasını sağlayan ise bir dış faktördü. Amerikan İç Savaşının patlak vermesi ile beraber Avrupa pazarlarına ulaşan pamuk miktarı muazzam ölçüde azaldı ve yeni üretim sahaları ihtiyacı hızla belirdi. Bunun sonucunda Osmanlılar Çukurova'nın ıslahı ile ilgilenmeye başladı (Novichev, 1966: 67; Toksöz, 2009: 78-9).

Çukurova'nın bir başka ayırt edici özelliği, toprakların yasal statüsü ile ilgili idi. Bataklıkların kurutulması ile kazanılan bu topraklar miri arazi değildi; boş, kullanılmayan ve üretken olmayan tüm diğer topraklar gibi, mevat arazi kategorisine aitti. Mevat araziler de

devletin malı olmakla beraber, miri arazilerin aksine köylülerin tasarrufunda değildi; bunun sebebi tam da tarımsal üretime uygun olmamaları idi (Pamuk, 1987: 199-200; Quataert, 1980: 49; Quataert, 1981: 75-6; Toksöz, 2009: 79-81; Toksöz & Yalçın, 1999: 436-7). Diğer yandan, Osmanlı Devletinin 19. yüzyıl öncesine dayanan bir pratiği vardı ki bu Çukurova'nın bir büyük mülk vahası olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynadı. Buna göre, mevat topraklar, "ihya" ve "şenlendirme" koşulu ile özel şahıslara bırakılırdı. Bu pratik Çukurova'da da hayata geçirildi ve büyük mülklerin önemlice bir kısmı bu şekilde meydana geldi (Toksöz & Yalçın, 1999: 439).

Yukarıda, Osmanlı Devleti'nin genel eğiliminin, köylünün toprağa erişiminin kısıtlanması veya mülksüzleştirilmesine müsaade etmemek yönünde olduğunu, bu sebeple devletin çoğu durumda geniş mülklerin oluşumuna müsamaha göstermediğini öne sürdüm. Çukurova'da mevat toprakların mülk olarak özel şahıslara tahsis edildiği gerçeğinin bu görüşü zayıflattığı düşünülebilir. Hâlbuki durum böyle değildir. Dikkat edilmesi gereken hususu tekrar etmekte fayda var: Bölgede büyük mülkler, birtakım güç sahiplerinin köylülerin kullandığı arazileri gasp etmesi ile vücuda gelmedi. Dolayısıyla, devletin bu verimli ova üzerinde büyük mülklerin oluşumuna müsaade etmemesi için kuvvetli bir sebebi yoktu. D. Quataert'in (1981: 75-6) deyişiyle, bu politikanın Çukurova'da "sosyal maliyeti" çok düşüktü.

Bataklıkların kurutulması sonucu, ovanın verimli toprakları ve tarımsal potansiyeli açığa çıktı. Fakat hala bir sorun vardı: Tüm Anadolu'da var olan emek kıtlığı sorunu Çukurova'da çok daha çetindi. Ovanın ticari potansiyelinin açığa çıkarılması konusunda kararlı olan Osmanlı Devleti bu sorunu iskân ile çözmeye çalıştı. Ovada kışın konaklayan göçebe aşiretler zorunlu iskânla ovaya yerleştirilirken Balkanlar ve Kafkasya'dan ülkeye akın akın gelen muhacirlerin önemli bir kısmı yine bölgeye yerleştirildi (Pamuk, 1987: 199-200; Quataert, 1981: 75-6; Toksöz, 2009: 79-81; Toksöz & Yalçın, 1999: 439-40, 443).

Bu noktada, aşiretlerin iskânı sonucu ortaya çıkan bir gelişmeden bahsetmek yerinde olacaktır. Zorunlu iskâna tabi tutulan aşiretlere ovoidan arazi verilmiştir. Aşiretlerin kolektif tasarrufunda olan bu toprakları zamanla aşiret reisleri kendi adlarına, mülk olarak tapuya kaydetmiştir. Bu sürecin sonucunda aşiret reisleri toprak ağası haline gelirken aşiret mensupları da ortakçı statüsüne indirgenmiştir (Gerber, 1987: 87, 112, 116; Toksöz, 2009: 82). Çukurova'da büyük mülklerin doğuş şekillerinden biri budur. Benzer bir gelişmenin Kürt vilayetlerinde de yaşandığını geçerken belirtmekte fayda var. Söz konusu coğrafyada tarımsal üretimin ticarileşmesi çok daha geç bir dönemde gerçekleşecek olmasına rağmen, Arazi Kanunnamesi ile tapu usulünün getirilmesinden sonra, aşiretlerin yüzyıllardır kolektif olarak tasarruf ettikleri araziler aşiret reisleri tarafından temellük edilmiştir (Gözel, 2007: 69-80; Pamuk, 1987: 194).

Çukurova'ya dönülecek olursa, bölgenin istisnai hali, yukarıda özetlediğim etmenlerin birleşiminden kaynaklanmıştır. Fakat belki de buna istisnailik yerine farklılık demek daha doğru olacaktır; zira Çukurova bu gelişim tarzının en belirgin ve şu vakte kadar sosyal bilimciler tarafından en detaylı incelenmiş örneği olsa da tek değildir. Büyük mülklerin benzer süreçler sonucu ortaya çıktığı diğer bir örnek, tıpkı Çukurova gibi, alüvyonlu olması sebebiyle potansiyel olarak verimli olmakla beraber bataklıklarla kaplı olduğundan yıllarca boş kalmış olan Söke Ovası'dır. Ne yazık ki bu vaka henüz bu cepheden incelenmemiştir.

2.2. Cumhuriyet Dönemi

İşte genç Cumhuriyet'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı yapı buydu: Büyük toprak sahipliğinin (Çukurova ya da Doğu vilayetleri gibi istisnalar dışında) sınırlı olduğu, arazi mülklerinin ağırlıklı çoğunluğunun küçük mülk olduğu bir kırsal manzara. Yukarıda

değinen veri yokluğu sorunu ne yazık ki Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir. Cumhuriyet tarihinin eksiksiz ilk tarım sayımının ancak 1950 yılında yapılabildiğini, 1950 yılından önceki dönem için elimizde olan az sayıda verinin kısmi olduğunu belirtmekte fayda var. Örneğin İstatistik Umum Müdürlüğü'nün Ziraat ve İktisat Vekâletleri'nin desteğiyle gerçekleştirdiği ve araştırmacıların bugün bile sık sık atıfta buldukları 1937 anketi böyledir. Bu çalışma için 35 vilayet seçilmiş ve ilk aşamada 360 tarımsal işletme örnekleme oluşturmuştur. Anket sonuçları toplu olarak basılmamışsa da, İç Anadolu Bölgesi'nden seçilen köy ve işletmelere (12 köyden toplam 72 işletme) dair elde edilen veriler 1938'de toplanan Birinci Köy ve Kalkınma Kongresi'ne rapor olarak sunulmuştur. Tüm tarımsal işletmelerin %97'sinin küçük köylü işletmesi olduğu sonucuna ulaşan 1937 tarihli bu anket çalışması topraksızlık oranını %5.5 olarak tespit etmiştir. Yani kırsal hanelerin %5.5'inin ekecek hiç toprağı yoktur (Barkan, 1980: 477; Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938a; Köylü, 1957: 129; Silier, 1981: 63).²

Elimizdeki az sayıda veri, Anadolu köylülerinin pek azının tamamen topraksız olduğunu söylemektedir. Sahip oldukları arazi geçimlerine yetmeyenlerin (diğer bir deyişle az topraklıların) sayısının ise daha yüksek çıkması beklenirdi. Sorun şudur ki az topraklı köylülerin oranını tespit etmek topraksız köylülere kıyasla daha zordur; zira soru az topraklılık olunca, sahip olunan arazinin verimi, yetiştirilen ürün cinsi ve hane halkı özellikleri devreye girer. Dolayısıyla az topraklı köylülerin sayısını bugünden bakarak söylemek zordur. Fakat 1945 yılında yapılan bir tahmini burada zikretmek mümkün. 1945 yılında, birkaç ay sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olarak yasalaşacak olan kanun tasarısı incelenmek üzere Geçici Komisyonun önüne geldiğinde, komisyon yukarıda bahsi geçen 1937 tarihli anketin sonuçlarını kullanarak kanun tasarısını eleştirmiştir. Komisyon, anketin sonuçlarını ülke geneline uyarlamış ve elde edilen yeni (genellenmiş) sonuçların Türkiye'de büyük ve orta mülklerin sayıca sınırlı, küçük köylü mülklerinin ise hakim olduğu tespitini teyit ettiğini savunmuştur (Kanbolat, 1963: 2; Keyder, 1981: 133 n. 3; Köylü, 1957: 129; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 10). Bu genellenmiş sonuçlara göre, Türkiye'de köylü hanelerinin %33'ü toprağı muhtaçtır. Bu oranın tamamen topraksız haneleri de içine aldığı düşünülürse, bu hesaba göre Türkiye'de az topraklıların oranı %28 civarındaydı. Diğer yandan, komisyon, az topraklılığı salt sahip olunan arazi genişliği üzerinden tanımlayıp, arazi verimi, ürün çeşidi, hane genişliği gibi değişkenleri göz ardı etmiş, 20 dönümden (20 dekar) daha küçük toprağı sahip haneleri az topraklı saymıştır. Dolayısıyla ulaşılan rakam tartışmaya açıktır. (Barkan, 1981: 476 n. 35).

Bu ve benzeri verilerin güvenilirliği elbette sorgulanabilir. Zaten 1937 anketinin sonuçlarına itibar etmeyen iktisatçılar ve iktisat tarihçileri de vardır.³ 1937 araştırmasının söylediği rakamlar kesin olmasa da Türkiye'de toprak dağılımına dair bir örüntüye işaret etmektedir. Yukarıda Osmanlı İmparatorluğunun bakiyesi tartışılırken öne sürüldüğü gibi, bu örüntü toprak yoğunlaşmasının nispeten düşük oluşudur.

Erken Cumhuriyet dönemini analiz etmeyi zorlaştıran tek faktör istatistik veri yokluğu değildir. Bu dönem söz konusu olduğunda, toprak üzerindeki ilişkilere dair zengin bir ikincil literatür mevcut değildir. 1920'lerden 1940'ların ortalarına uzanan zaman diliminde devletin uyguladığı tarım politikaları toprak dağılımı üzerinde herhangi bir etki yaratmış mıdır? Benzer şekilde, Cumhuriyet rejiminin tarımsal üreticiler ve arazi sahiplerine uyguladığı eski ve yeni vergiler mülksüzleşmeye ya da arazilerin el değiştirmesine sebep olmuş mudur? İmparatorluk'un son, Cumhuriyet'in ise ilk yıllarına denk gelen 20. yüzyıl başındaki nüfus hareketleri toprak mülkiyeti dağılımında anlamlı bir etkide bulunmuş mudur? Bu ve benzeri sorulara cevap arayan akademik çalışmalar maalesef çok azdır. Bu önemli

sorular cevaplanmadan toprak mülkiyeti ve kullanımındaki dönüşümü tatmin edici biçimde irdelemek güçtür.⁴

1920'ler, '30'lar ve '40'lar köylüleri ilgilendiren önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bunlardan en önemlisi yüzyıllardır köylünün belini büken aşar vergisinin kaldırılmasıdır (1925). Mahsulün %12,5'i oranında (Özbek, 1988: 46) ve aynı olarak alınan aşarın kaldırılmasıyla birlikte köylülük üzerindeki vergi yükü önemli ölçüde azalmıştır. Hükümet, bu verginin kaldırılmasıyla oluşacak mali yükü baş etmek amacıyla iki hamlede bulunmuştur: Pazarlanan ürün üzerinden alınacak bir Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarmış ve Osmanlı yönetiminden kalan arazi vergisinin oranını arttırmıştır. Fakat ne ilki ne de ikincisi köylüleri aşar kadar etkilemiştir (Ergüder, 1970: 72; Önder, 1988: 125-6; Kaldor, 1981-82: 92 n. 2; Keyder, 1981: 34; Silier, 1981: 35-8.). Bu sebeptir ki aşarın kaldırılmasının sonucu, köylünün ödediği toplam verginin azalması olmuştur. Fakat şunu da akılda tutmak gerekir: Aşarı kaldıran Cumhuriyet yönetimi, köylülerden hayvan vergisi ve yol vergisi almaya devam etmiş, bu vergilerin oranları zaman içinde önemli ölçüde azalsa da köylüler için ağır birer külfet olmaya devam etmiştir (Ergüder, 1970: 72; Silier, 1981: 35; Stirling, 1965: 75, 269).

Vergi yükü azalmasına rağmen köylülerin ödeme zorluğu çekmesinin sebebi basitti: Köylülerin geliri çok düşüktü. Köyler pazarlara bağlanmıştı; miktarı değişmekle birlikte, çiftçilerin pek çoğunun pazarlayabileceği tarımsal ürün fazlası vardı. Köylülerin gelirlerinin kısıtlayan ve onları yoksulluğa mahkum eden, tarımsal ürünler aleyhine işleyen fiyat mekanizması idi. Diğer bir deyişle, köylünün ürün fazlası piyasada düşük fiyattan alıcı buluyordu. Bu durumun salt Tek Parti hükümetinin takip ettiği politikalardan kaynaklanmadığını, küresel pazarlarla alakalı bir olgu olduğunu eklemek gerekir. Tarımsal fiyatların yükselişi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1950'li yıllarda gerçekleşecek, çiftçi haneleri ancak o zaman mali istikrara kavuşacaktı. Tarımsal üretimin kar vadeden bir faaliyet haline dönüşmesi de yine bu dönemde olacaktı (Aktan, 1957: 275; Keyder & Pamuk, 1984: 61).

Tarımsal üreticilerin geçimini zorlaştıran yalnızca vergiler ya da fiyatlar değildi. Bir diğer önemli sorun kredi sorunuydu. Küçük köylülerin zor zamanlarda başvuracağı kredi kurumları çok sınırlıydı. Osmanlı Devleti döneminde kurulan ve amaçlarından biri tarımsal üreticilere mali destek sağlamak olan Ziraat Bankası faaliyetlerine devam ediyordu. Fakat küçük köylülerin kurum kredilerini kullanmaları çoğunlukla mümkün olmuyordu, zira Banka kredileri geri ödeme zorluğu çekmeyecek kesimlere (büyük çiftçiler ve kentli girişimciler gibi) vermeyi tercih ediyordu. Bu koşullar altında, küçük köylüler için çok yüksek faizlerle borç veren tefecilere başvurmak dışında bir yol kalmıyordu (Başar, 1945: 43-4, 77, 111; Kanbolat, 1963: 21; Köymen, 1935: 27-9).

Diğer bir sorun ise üretim teknolojisinin geriliği idi. Toprak, yüzyıllardır olduğu gibi, bir çift öküz ve karasabanla işleniyordu ve bu sebeple üretimde hiçbir verim artışı söz konusu değildi. Dahası, hem üretim teknolojisi geri olduğundan, hem de tarımsal fiyatlar düşük seyrettiğinden işlenen toprak miktarında da kayda değer bir artış olmamıştı. Öyle ki 1927 yılında %5 olan ekili arazi miktarı (Kanbolat, 1963: 2), 1938'de ancak %13,75'e ulaşmıştı (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938b: 10). Yani 1938 itibarıyla işlenmekte olan toprak miktarı Türkiye topraklarının %15'ine dahi ulaşmıyordu. Bu tarihte, toprakların çoğu (%58,12'si) mera idi (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938b: 10).

Son olarak ortakçılık olgusuna değinmek gerekir. Anadolu'da ortakçılık hem Osmanlı döneminde hem de erken Cumhuriyet döneminde çok yaygındı. Yukarıda bahsi geçen istatistik veri yokuşu sebebiyle, ortakçılık hususunda da rakam vermek zordur. Yine de

birtakım tespitlerde bulunmak mümkün. İlk olarak, toprağı ortakçılık yoluyla işleyenler sadece topraksız ve az topraklı köylüler değildi. Toprağı olup da öküz, saban ya da tohumu olmayanlar, kendilerine ait toprakları bir başlarına işleyemediklerinden, ortakçılık yoluna başvurmakta, toprak sahibinin çeki hayvanı ya da araç-gerecini kullanarak ziraat yapmaktaydı. Diğer yandan, pazar için üretim yapan kimi orta köylüler (orta büyüklükte toprağına sahip köylüler) de bu şekilde arazi kiralayarak üretimlerini arttırmaktaydı.⁵ Her ne sebeple yapılırsa yapılsın, ortakçılık Türkiye’de toprak kullanımının en temel karakteristiklerinden biri idi.

Bu bölümde en çok vurgulanan husus, mülkiyet dağılımına ve toprak kullanımına dair veri yokluğu oldu. Bu bölümü bitirirken toprak reformu girişimlerine imza atan erken Cumhuriyet dönemi yöneticilerinin de toprak mülkiyeti dağılımına dair bir veri setine sahip olmadığını altı çizilmelidir. Bu durumun yarattığı sonuçları bir örnekle resmetmek mümkün. Başvekil İsmet İnönü 27 Aralık 1936’da CHP grup toplantısında yaptığı konuşmada şu sözleri sarf etmiştir:

Yurdumuzda topraksız çiftçinin sayısı her tasavvurun üstündedir. En ziyade toprağı taksim edilmiş en mamur yerlerimizde bile köylünün yarısına yakın bir miktarı topraksızdır. Başkalarına ait topraklar üstünde çok fena şartlar içinde ve çok verimsiz olarak çalışmak mecburiyetindedir (Turan, 2003).

İnönü’nün bundan beş yıl sonra, bu sefer Reiscumhur olarak, 1 Kasım 1941’de yaptığı meclis açık konuşması ise bambaşka bir görüşü ifade eder:

Toprak kanunu, Büyük Meclise sunulmak üzeredir. Birçok araştırmalardan anlıyoruz ki toprağı hiç olmayan köylünün nisbeti mahduttur. Devlet malı toprak dağıtmak suretiyle, bu nisbet yıldan yıla azalmaktadır. Bununla beraber, toprağı olmayıp kendi başına ocak kurmak isteyenlere toprak temini Cumhuriyetin en ziyade ehemmiyet verdiği bir meseledir. Nüfusun çoğalması ve intikal suretile parçalanması neticesinde, elindeki toprağı bu günkü işleme kudret ve vasıtalarına, çoğalan yaşama ihtiyaçlarına artık yetişmemeye başlayan az topraklı köyler ve köylüler vardır. Bunları, kendilerine daha yüksek yaşama imkânı verecek miktarda toprak sahibi kılmak ve bu topraklarda iş yapma kudretini tam kıymetlendirecek verimli bir işleme için lüzumlu araçlarla donatmakta acele etmek lazımdır (Öztürk, 1969, p. 322).

İki konuşma arasında geçen beş yılda toprak mülkiyetinin dağılımı muhtemelen çok az değişmişti. Zira bu dönemde yerli halka toprak dağıtımını sınırlıydı; dağıtımdan asıl faydalanan muhacirlerdi. Bu da gösteriyor ki asıl değişen toprak dağılımına dair rejimin algısıydı. Bu değişim tek bir yönde de değildi. Bütün mesele, bu algının ne sebeplerle değiştiğini izah edebilmek ve reformun hangi saiklerle savunulduğunu açığa çıkarabilmektir. Metnin geri kalanında yapılmaya çalışılacak olan budur.

3. İLK REFORM GİRİŞİMLERİ

Toprak reformu fikrinin Türkiye’deki gelişimine dair hakim görüş, Tek Parti hükümetinin toprak reformu ilgisinin Şeyh Sait İsyanı’ndan sonra (1925) başladığını ve projenin başta sadece Kürtçe konuşan nüfusun yoğun olduğu vilayetler ile sınırlı olduğunu iddia eder. Buna göre, Tek Parti hükümetinin ileri gelenleri isyanı takiben şu tespitte bulunmuşlardır: Bölgede halkı hükümete karşı isyana teşvik edenler ağa, bey ve şeyhlerdir. Bu insanların gücü toprak sahipliğinden gelir; zira bölge halkı topraksızdır ve bu sebeple geçimleri için ağa, şeyh ve beylere bağımlıdır. Literatürden çıkan hakim görüşe göre, Tek Parti rejiminin büyük toprak sahiplerine cephe almasına sebep olan tam da bu tespittir

(Aydemir, 1966b: 335-6; Balta, 2002: 278; Erdost, 2010: 23; İnan, 2005: 45; İnci, 2010: 352-3; Karaömerlioğlu, 1998: 32, 38-40; Karaömerlioğlu, 2000: 119, 128; Kuruç, 1987: 158-9; Tezel, 1994: 376-7).⁶ Yine bu hakim görüşe göre, toprak reformu fikri zaman içinde yurt geneline yayılmış ve nihayet ulusal bir plana dönüşmüştür (İnan, 2005: 45-6; Tezel, 1994: 388; Kuruç, 1987: 180; Karaömerlioğlu, 1998: 32-3). Literatür bu değişimin neden ve nasıl gerçekleştiğine dair tatmin edici bir açıklama sunmamaktadır. Öne sürülen en kuvvetli argüman, 1930'ların başındaki ekonomik ve siyasi krize atıfta bulunur. Ekonomik krizden kasıt, elbette, 1929 dünya buhranının Türkiye tarım sektörü üzerindeki etkileridir. Krizin en kuvvetli yansıması hızla düşen hububat fiyatları olmuş ve bu fiyat düşüşü çiftçi hanelerinde büyük tahribata yol açmıştır. Siyasi krize sebep olan ise 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halktan gördüğü teveccüh ve bunun rejim katında yarattığı sıkıntıdır.⁷ Toprak reformunun ülke genelinde uygulanacak bir proje olarak benimsenmesine dair ikinci bir açıklama ise aydınların etkisini öne çıkarır. Buna göre, reform fikri aydınlardan hükümete sirayet etmiştir.⁸ Görüldüğü gibi, burada bir miktar fikir ayrılığı olsa da, hemen her araştırmacı 1934 tarihli İskân Kanunu'nu bir dönüm noktası olarak görmektedir.

3.1. İskân Kanunu ve Yeni Nüfus Siyaseti

2510 sayılı İskân Kanunu bugüne kadar hemen hep kültürel asimilasyon (temsil) cephesinden değerlendirilmiş ve böyle olduğu için tabiatıyla Kürtçe konuşan nüfusla (ve kısmen muhacirlerle) alakalı sonuçları incelenmiştir. Bu saptama toprak reformu literatürünü de kapsamaktadır. Zira İskân Kanunu toprak reformu fikrinin gelişiminde önemli bir aşama sayılmakla beraber, kanunun sadece tek bir maddesi üzerinde durulmaktadır. Bu madde, aşiretleri hukuk dışı ilan ederek geçmişte onlara tanınmış tüm imtiyazları kaldıran 10. Madde'dir. Maddenin ikinci fıkrası ise şöyledir:

Bu kanunun neşrinden önce her hangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve âdetle aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle reis, Bey, Ağa ve şeyhlerine ait olarak tanınmış, kayıtlı, kayıtsız, bütün gayrimenkuller Devlete geçer. Bu kanun hükümlerine ve Devletçe tutulan usullere göre bu gayrimenkuller muhacirlere, mültecilere, göçebelere, naklolunanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlatılır (İskân Kanunu, 1934: 783).

10. Madde kuşkusuz çok önemliydi. Ama şu da bir gerçektir ki bu hüküm coğrafi olarak aşiretlerin mevcut olduğu bölgelerle sınırlıydı. Bu hükmün, ilki daha merkezi olmakla birlikte, iki nesnesi vardı: Kürt aşiretleri ve göçebe aşiretler. Bu durum bizi bu maddenin de, kanunun araştırmacılarla sık sık anılan diğer maddeleri gibi, asıl olarak temsil siyaseti ile alakalı olduğu sonucuna ulaştırır. Hâlbuki İskân Kanunu'nda kültürel asimilasyondan bağımsız bazı yerleştirme ve toprak dağıtım hükümleri de mevcuttur. Aslında İskân Kanunu'nda vücut bulan, kültürel asimilasyonu içeren fakat ondan ibaret olmayan bir nüfus siyasetidir. Kanun tasarısının gerekçesinde belirtildiği gibi, bu nüfus siyasetinin iki boyutu vardır. İlk boyut (haricî iskân) muhacir ve mültecilerin iskânı ile ilgilidir. Diğer boyut dahilî iskandır ve burada iki farklı gaye söz konusudur: bir yanda temdin (medenileştirme, *mission civilisatrice*) ve temsil (kültürel asimilasyon), diğer yanda ise nüfusun bölgeler arasındaki dağılımını dengelemek ve düzenlemek (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934a: 3). İşte bu ikinci gaye doğrudan doğruya toprak meselesiyle alakalıdır.

Tasarının gerekçesinde açıklandığı üzere, Türkiye'de nüfus dengesiz bir şekilde dağılmıştır. Kimi yerlerde nüfus yoğunluğu toprağın besleyebileceğinin çok üstündeyken, yurdun bazı yerleri neredeyse insansızdır. Üstelik nüfusun düşük olduğu kimi bölgeler aslında toprağın verimli olduğu, yani tarımsal potansiyeli yüksek yerlerdir. Hâlihazırda bu potansiyel

heba olmaktadır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934a: 3, 6-7). Kanunun amaçladığı iç nakiller vasıtasıyla nüfus dağılımını düzenlemek ve bu suretle Türkiye nüfusunu arttırmaktır. Nüfusu arttırmaktan maksat aslında tarımsal üretimi arttırmaktır; zira tarımsal üretim artışı ancak ve ancak nüfusun çoğalması ile mümkündür (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934a: 3). Açıktır ki burada nüfus nakli ve toprak dağıtımı ile amaçlanan, ekilen arazinin genişlemesi ve bu yolla tarımsal üretimin artırılmasıdır. Demek ki toprak dağıtımı kendi başına bir amaç değil, nüfusu ve üretimi artırmak için bir araçtır. Bu husus ne kadar vurgulansa azdır; zira pek çok araştırmacı rejimin toprak dağılımına müdahale etme kararlılığının temelinde mülkiyet ilişkilerindeki eşitsizliği giderme, toprağı zengin köylüden alıp yoksul köylüye verme isteğı olduğunu peşinen varsaymaktadır. Oysaki kanun tasarısının gerekçesi açıkça şöyle der: “Memleketimizde Karadeniz ve Doğıu mıntıkasından başka bir yerde toprak darlığı yoktur. Bilakis çok yerlerde daha hariçten kol gelmesine ihtiyaç vardır” (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934a: 7).

Üstelik İskân Kanunu’nun 21. Maddesi muhacir, mülteci, göçebe ve nakledilecek az topraklı ya da topraksız köylülere dağıtılacak topraklar arasında ormanları ve özel mülkleri de saysa da (İskân Kanunu, 1934: 786) dağıtımda kullanılacak asıl kaynağın devletin hüküm ve tasarrufu altındaki boş araziler olduğu meclis görüşmelerinden anlaşılmaktadır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934b: 157-8). Bu, kanunun amacının toprakların yurttaşlar arasındaki bölüşümüne müdahale etmek olmadığını gösteren ikinci bir kanıttır.

Görüşmelerde sık sık dile getirilen bir endişe ise şudur: Dağıtılan boş araziler üzerinde sonradan hak iddia edenler olursa bu toprakların ve üzerine yerleştirilmiş bulunan yurttaşların akıbeti ne olacaktır? Bu endişe sebepsiz değildir. Görüşmelerde de hatırlatıldığı üzere (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934b: 154-5), geçmiş iskân ve toprak dağıtımı uygulamalarında bu tür mülkiyet iddialarıyla sık sık karşılaşmış ve çoğıu durumda iskân edilen/toprak verilen halk yerinden edilmiştir. Komisyon çalışmaları esnasında, bu gibi hadiselerin tekrarlanmasını önlemek için tasarıya bir dizi madde ilave edilmeye çalışılsa da (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934a: 19-20, 40-1) başarılı olunamamıştır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1934b: 153-9). Fakat aşağıda gösterileceğı gibi, bu yönde yeni bir girişim çok kısa bir süre sonra yapılacaktır.

3.2. Toprak Kanunu Tasarıları (1935-1937)

Cumhuriyet tarihinin ilk toprak kanunu tasarıları 1930’ların ikinci yarısında hazırlanmıştır. Mevcut literatür 1945’ten önceki dönemde iki farklı yasa tasarısının hazırlanmış olduğunu belirtse de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ndeki belgeler en az üç tasarımın varlığına işaret etmektedir.

Literatürde bahsi geçen ilk tasarı Dâhiliye Vekâleti tarafından hazırlanan 1935 tarihli İskân Toprak Kanun Tasarısı’dır. Literatüre göre, bunu Ziraat Vekâleti tarafından hazırlanıp 1937 tarihinde Başvekâlet’e sunulan Ziraâ İslahat Kanunu Tasarısı takip etmiştir. Fakat arşivdeki belgeler göstermektedir ki Dâhiliye Vekâleti bir değil iki tasarı hazırlamıştır. 1935 tarihli ilkinin başlığı aslında “Toprak Kanunu Layihâsi”dir; literatürde bahsi geçen İskân Toprak Kanun Tasarısı ise 1937’de hazırlanmıştır. Diğer yandan, literatürde hiç anılmayan fakat tam metni Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde mevcut olan yine 1937 tarihli bir diğer tasarı Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti (SİMV) tarafından hazırlanmıştır. Bu tasarı içerik olarak Dâhiliye Vekâleti’nin hazırladığı tasarılarla oldukça yakındır. Ziraat Vekâleti tarafından hazırladığı iddia edilen Ziraâ İslahat Kanunu Tasarısı ise arşivde mevcut değildir. Arşivde bulunan bir dizi belge, Ziraat Vekâleti’nin gerçekten bir tasarı üzerinde çalıştığını doğrulasa da bu çalışmaların tamamlanıp tamamlanmadığı belli değildir.

Ziraat Vekâleti'nin SİMV tasarısına dair görüşünü bildiren raporu, iki vekâletin pek çok noktada hemfikir olduğunu göstermektedir. Görüş farklılıkları daha çok teknik konularla alakalıdır. Bu görüş ortaklıkları sebebiyle, bu üç tasarı ile Ziraat Vekâleti çalışmalarını birlikte değerlendirmek ve toprak kanununun amaç ve usullerine dek bir uzlaşmanın varlığından söz etmek mümkündür. Dikkat çeken ilk ortak tema, tapu sorunlarıdır. Tapu kayıtları ile şahısların beyanları tutmamakta, pek çok durumda şahıslar tapuda yazılı olandan daha geniş bir alan üzerinde hak iddia etmektedir. Her üç tasarı da bu tapu artıklarının (hak iddia eden kişi az topraklı değilse) devlet hesabına geçirilip topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılması öngörülmektedir. Zaten dağıtıma esas olacak araziler ilk olarak bu tapu artıkları ve diğer devlet arazileridir. Demek oluyor ki tapuda uygun ve eksiksiz şekilde kayıtlı bulunan arazilere, bu araziler geniş olsa dahi, dokunulmayacaktır.

Tasarılardan ikisinde büyük mülkler için bir üst sınır belirlense de bu sınır oldukça yüksektir. Fakat tüm tasarılar *işlenmeyen* büyük mülklerin kamulaştırılmasına cevaz vermektedir. Belirlenen alt sınırın altında olup da üzerinde ziraat yapılan büyük arazilerin kamulaştırılması ise sadece ve sadece bu araziler bizzat sahipleri tarafından değil de ortakçı ve kiracılar tarafından işleniyorsa mümkündür.⁹ Görüldüğü gibi, birincil amaç arazilerini boş bırakan toprak sahiplerini cezalandırmak ve bu tip arazileri onu işleyecek olan kimselere vermektir. Bunu takiben ortakçılığın bizatihi işletme lehine sınırlandırılması gelmektedir.

Sonuç olarak, toprak üzerinde ilişkileri tapu kayıtlarının kontrolü vasıtasıyla denetleme isteği, ortakçılık karşıtı hassasiyet ve işlenen araziye (ve dolayısıyla üretimi) artırmak gayesi tasarıları birbirine bağlayan ortak paydayı meydana getirmektedir. Hükümetin tüm bu gayeleri yerine getirmek için pek çok durumda kamulaştırmaya başvurmak zorunda kalacağı açıktır. Bu sebeple ilk toprak kanunu tasarılarından kısa bir süre sonra anayasa değişikliğinin gündeme gelmiş olması şartırcı değildir.

3.3. Toprağın Kamulaştırılması Sorunu ve Anayasa Değişikliği

Şubat 1937 tarihinde toprak dağıtımı amaçlı kamulaştırmaları kolaylaştırmak için 1924 Anayasasının 74. Maddesi'ne yeni bir fıkra eklenmiştir. Önceden, kamulaştırma bedellerinin cari piyasa değerleri üzerinden peşin olarak ödenmesi her durumda şarttı. Söz konusu değişiklik, çiftçilerin topraklandırılması ya da ormanların devletleştirilmesi amacıyla yapılacak kamulaştırmalarda, kamulaştırma bedellerinin ve bu bedellerin ödenme şeklinin belirlenmesi çıkarılacak özel kanunlara bırakıldı (Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, 1937: 184-5). Bu hamle ile arazilerin kamulaştırılmasının bütçe üzerindeki maddi külfeti azaltılmış ve dolayısıyla kamulaştırma işlemi kolaylaştırılmış oldu.

1937'deki bu önemli yasal değişikliği doğru konumlandırmak için meclis görüşmelerini dikkate almak gerekir. Görüşmelerde en çok öne çıkan tema, bir kez daha, ortakçılık eleştirisidir. Zaten anayasa değişiklik tasarısının gerekçesinde yeni rejimin “çiftçilerimizin geçmiş devirlerde olduğu gibi hizmetkâr durumda kalması”na göz yumamayacağı önemle vurgulanmaktadır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1937a: 1).¹⁰ Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın ortaya koyduğu gibi, kendi ülkesinde “hür ve efendice” yaşayabilmesi için Türk köylüsünün “ötekinin, berikinin toprağında çalışmaktan kurtarılması” şarttır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1937b: 61). Yani burada ifade edilen görüş şudur: Cumhuriyet rejimi köylü yurttaşlarına da onlara yaraşır bir hayat vermekle yükümlüdür, bunun için her bir köylünün toprak sahibi kılınması şarttır. Meclis görüşmeleri göstermektedir ki toprak meselesi aynı zamanda bir rejim meselesi olarak algılanmaktadır.

Öte yandan, Dâhiliye Vekili arazilerini işleyen toprak sahiplerinin görüşülmekte olan anayasa değişikliğinden endişe etmeleri için hiçbir sebep olmadığını, gayelerinin “işlemeyen toprakları işletmek” olduğunu belirtip şu sözleri sarf etmiştir: “[T]oprağını işleyen ve işletebilen [büyük] çiftçi bizim en büyük yardımımıza ve himayemize mazhar olacak bir elemandır” (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1937b: 61). Hem tasarıda hem de meclis görüşmeleri esnasında belirtildiği üzere, toprak dağıtımının asıl gayesi işlenmeyen arazilerin topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtılması suretiyle tarımsal üretimin artırılmasıydı.¹¹ Dolayısıyla, tek başına büyük mülklerin varlığı bir sorun teşkil etmiyordu. Hükümeti rahatsız eden bu büyük mülklerin boş bırakıldığı ya da ortakçılara verildiği durumlarıydı. Bu rahatsızlık, bilhassa topraksız köylülerin bulunduğu bölgeler söz konusu olduğunda daha da artıyordu.¹² Diğer yandan, köylünün topraklandırılmasının yerli sanayi açısından da elzem olduğu belirtiliyordu. Bu anlayışa göre, kendi toprağına sahip köylü geçimlik üretim döngüsünden kurtulup pazar için üretim yapacak, pazar için üretim yaptıkça geliri artacak, tüketici olacak ve Türk sanayisinin ihtiyaç duyduğu iç talep böylece ortaya çıkacaktı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1937b: 61).

Son olarak, bu anayasa değişikliğinin aynı zamanda bir tür önleyici tedbir olarak görülmüş olabileceğini de eklemek gerekir. Devlete ait arazilerin halka dağıtımı ertesinde çıkan sorunlardan yukarıda bahsetmiştim. Kamulaştırmanın daha kolay ve ucuz bir işlem haline getirilmesi, topraklandırılan köylünün yerinden edilmesini engelleyecek bir hamledir. Şöyle ki, toprak dağıtımı veya iskân sonrasında dağıtılan arazilerin sahipliğine dair bir ihtilaf çıkması durumunda, söz konusu araziler kolayca kamulaştırılabilecek, böylece toprak verilen veya iskân edilen haneler yerlerinden edilmeyecekti.

4. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU

4.1. Kanunun Arka Planı

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) bugüne kadar ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem bağlamında incelenmiş ve çok partili hayata geçişle ilişkilendirilmiştir. Örnek vermek gerekirse, Y.S. Tezel’e (1994: 397-8) göre, nüfusun ve dolayısıyla seçmenlerin çoğunu küçük köylülerin oluşturduğu bu dönemde, toprak dağıtımı yasası CHP’ye bir seçmen tabanı yaratma girişimi idi. Benzer şekilde, F. Birtek ve Ç. Keyder (1975: 459-60) savaş yıllarında orta köylülüğün yıkıma uğradığını, bu nedenle rejimin köylülüğün bir diğer tabakası olan yoksul köylülerle ittifak kurmak üzere ÇTK’yi yasalaştırdığını iddia eder. Bu ve benzeri yorumlara göre, ÇTK’nin aldığı nihai şekil, çok partili hayata geçiş dinamiği ile belirlenmiştir.

Kanunun hazırlık sürecine dair elimizde herhangi bir bilgi ya da arşiv kaydı olmamasına rağmen, 1945 yılında ÇTK olarak yasalaşacak tasarının uzun bir çalışmanın ürünü olduğu açıktır. Bu çalışmalara birebir şahit olmuş olan Ö. L. Barkan (1980: 458) hazırlıkların savaş yıllarında başladığını belirtir. C. Koçak (2010: 204) ise hazırlıkların 1943 gibi oldukça erken bir tarihte başlamış olabileceği tahmininde bulunur. Her durumda, bu kadar kapsamlı bir tasarının birkaç ay içinde hazırlanmış olması ihtimal dahilinde değildir. Şu halde tasarının savaş yıllarında şekillendiği rahatlıkla iddia edilebilir.

Savaş döneminde rejimin içinde bulunduğu yönelimi en iyi örnekleyen konuşma Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1942’de TBMM’de yaptığı meclis açış konuşmasıdır. İnönü bu konuşmada şöyle der:

Acı ile hatırlamalıyız ki milletin iâşe işlerinin tanzim etmek yolunda Cumhuriyet Hükümetlerinin sarfettikleri gayretlere, iki senedenberi, cemiyetimiz

tarafından hiç yardım edilmemiştir. İşte bugün ilk hallolunacak mesele, umumi itimat havasının iade edilmesidir. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü dönmez vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan . . . birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç, beş yüz kişiyi geçmiyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1942a: 4).

Bundan sadece on gün sonra, Başvekil Şükrü Saraçoğlu, mecliste aynı istikamette uzun bir konuşma yapacak ve hükümetin savaş döneminin beraberinde getirdiği zorluklarla baş etmek için hazırladığı bir dizi tedbiri meclise takdim edecektir. Saraçoğlu bu konuşmasında, selefi Refik Saydam'ın aldığı sert tedbirleri önemli ölçüde yumuşatıp serbestiyet getirdiklerini, fakat pahalılık sorununun halen devam ettiğini söyler (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1942b: 14-7). Gerçekten de yükselen fiyatlar savaş yıllarının en çetin sorunlarından biriydi. Askeri mobilizasyon ile birlikte köylerin erkek nüfusunda önemli bir düşüş olmuş, buna Milli Korunma Kanunu hükümleri uyarınca çeki hayvanlarına el konması pratiği de eklenince tarımsal üretim düşmüş ve bu düşüş fiyatlara yansımıştı. Diğer yandan, savaşın patlak vermesi ithalat darlığını da beraberinde getirmiş ve fiyatların yükselişinin ikinci sebebi olmuştur (Boratav, 1974: 291-2; Boratav, 1988: 63-65; Metinsoy, 2007: 56-8; Pamuk, 1991: 130). Saraçoğlu'nun altını çizdiği gibi, fiyat yükselişinin sonucu vurgunculuk (ihtikâr) faaliyetlerindeki artış olmuştur. Saraçoğlu'nun gözünde, vurgunculuktan en çok zarar gören kesim ise (kırsal alanla artık bir bağlantısı kalmamış olan) sabit gelirli şehir halkıydı. Başvekilin ilan ettiği gibi, hükümet çalışan halka destek olmak ve vurgunculukla mücadele etmek için bir dizi tedbir hayata geçirmek üzereydi. Bu tedbirlerin hemen hepsi şehirli sabit ücretlilere yapılacak hububat, şeker, kömür ve kumaş gibi aynı yardımlardı. Saraçoğlu'nun andığı son tedbir ise Varlık Vergisi idi ki bu vergi "harb yıllarında çok para kazanmış olanlardan" alınacaktı. Bu gruba büyük tüccarlar, han ve apartman türü emlak ve akar sahipleri ve büyük çiftçiler dahildi. Saraçoğlu konuşmasında vergiden umulan iki oldukça farklı fayda olduğunu da vurgulamıştır. Bir yandan dolaşımdaki para miktarı vergilendirme ile azaltılırken, diğer yandan vurguncu ve harp zenginlerine karşı yükselen "halk buğzunun silinmesi" mümkün olacaktı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1942b: 14-22).

Bilindiği üzere, hükümet bu yeni vergi ile en çok ve orantısız biçimde gayrimüslimleri cezalandırdı. Diğer yandan, Saraçoğlu'nun yukarıda alıntılanan sözlerinin de işaret ettiği gibi, Varlık Vergisinin *tüm* savaş zenginlerini cezalandırmak gibi bir hedefi vardı. Uygulamada bu ancak kısmen gerçekleşebildi. Üstelik söz konusu savaş zenginleri arasında yer alan büyük çiftçiler vergiden çok az etkilendiler.¹³ Varlık Vergisinden sadece aylar sonra, Mayıs 1943'te, meclise bu sefer Toprak Mahsulleri Vergisi (TMV) tasarısının gelmesinin sebeplerinden biri belki de budur. TMV'nin amacı, fiyat artışları sebebiyle önemli ölçüde yükseldiği düşünülen tarımsal gelirleri vergilendirmektir. Söz konusu fiyat artışından en çok faydalanan kesim, pazara sunacak artığa ve bu artığı piyasaya ulaştıracak olanaklara sahip olan büyük çiftçilerdi (Metinsoy, 2007: 61, 136; Pamuk, 1991: 131, 135-6). Savaş yıllarında bu çiftçiler mahsullerini vergi memurlarından kaçırmaya muvaffak olduklarında hükümetin uygulamaya koyduğu iâşe tedbirlerini hiçe sayarak karaborsaya yüksek fiyattan mal sağlayıp zenginleşmişti. İnönü'nün meclis açış konuşmasında "bataklı çiftlik ağaları"ndan bahsetmesi bundandır. Hâlbuki uygulamada TMV'den en çok etkilenen kesim küçük köylülük oldu (Boratav, 1974: 352; Boratav, 1988: 67; Metinsoy, 2007: 132). Sonuç olarak, 1943 itibarıyla, savaş yıllarında büyük kazançlar sağlamış orta ve büyük çiftçiler hâlâ vergilendirilememişti.

ÇTK'ye bu cepheden bakılmasının bu önemli yasayı anlamak konusunda yeni imkanlar sunabileceğini söylüyor ve hükümetin savaş yıllarında uygulamaya soyunduğu işe politikalarına direnişin hükümet cephesinde büyük mülklere karşı bir hassasiyet yaratmış olabileceğini öne sürüyorum. Büyük çiftçilerin savaş sonuna kadar esaslı şekilde vergilendirilemediği hesaba katılırsa, bu hassasiyetin savaş sonunda hâlâ ayakta olduğu pekâlâ söylenebilir.

4.2. Büyük Toprak Sahipliği ve Ortakçılık Problemi

Büyük arazi mülklerine karşı yukarıda bahsedilen türden bir hassasiyet, 1945'e özgüdür. Ne cumhuriyetin ilk yıllarında ne de toprak kanununa dair ilk girişimlerin hayata geçirildiği 1930'ların ortalarında büyük mülklerden kaynaklanan böylesi bir rahatsızlığın emarelerine rastlamak mümkündür. Aksine, gerek meclis görüşmelerinde gerekse kanun tasarı ve metinlerinde büyük mülkler çoğunlukla üretim cephesinden savunulmaktadır. Buna göre, büyük çiftlikler hem teknolojik olarak üstün hem de ölçek olarak daha verimlidirler. Netice itibariyle, büyük çiftlikler tarımsal üretimin artışı için hep önemli görülmüşlerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1936 yılında yaptığı meclis açılış konuşması bu pozisyonu veciz biçimde ifade etmektedir:

Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek hizmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemehal lazımdır. Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır. *Bundan fazla olarak, büyük araziyi modern vasıtalarla işletip vatana fazla istihsal temin edilmesini teşvik etmek isteriz* (Öztürk, 1969: 250).¹⁴

Atatürk'ün bu konuşmayı yaptığı tarihte toprak kanununun yasalaşması an meselesi gibi görünmektedir. Hazırlanan ilk tasarı çeşitli devlet kurumlarınca değerlendirilmiş, bu ilk tasarı meclise gelemese de çalışmalar kurumlar bünyesinde devam etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın toprağın yeniden bölüşümü bu kadar yakın bir ihtimalken dahi büyük işletmelere zarar verecek bir hamlede bulunmayacaklarını beyan etmesi fevkalade önemlidir.

Bu tutumun tek istisnası, sahibi tarafından bizzat işlenmeyip ortakçılara verilen çiftliklerdir. Ortakçılıkla işletilen büyük mülkler hem ekonomik performans açısından hem de sosyal sonuçlar itibariyle eleştiri konusu olmuştur. Bu sebeplerledir ki sırasıyla 1935 ve 1937 yıllarında hazırlanan fakat yasalaşma fırsatı bulamayan ilk toprak kanunu tasarılarında ortakçılık karşıtı hükümler mevcuttur. Bununla beraber, ortakçılık karşıtı söylemin en kuvvetli olduğu dönemlerde bile, sahibi tarafından sürekli biçimde ve modern usullerle işlenen/işletilen arazilerin devlet tarafından himaye edileceği önemle vurgulanmıştır.

ÇTK'nin ilk şekli, yani Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı, ise bundan farklı bir fikirden beslendiği görülmektedir. Sözelimi, Tasarı'nın 1. Maddesi'nde "arazi mülklerinin aşırı derecede büyümelerini" önleme, müstakbel kanunun amaçlarından biri olarak sayılmaktadır (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 21). 6. Madde, büyük araziye 5000 dönümü (500 hektar) aşan arazi olarak tanımlamaktadır. Tasarının 7. Maddesi'ne göre, özel şahıslar hiçbir koşulda 5000 dönümden fazla araziye sahip olamazlar. Zira "[çiftçinin kalkınmasını sağlayacak kamu hizmetlerinde kullanılmak şartıyla büyük araziye ancak Devlet mülk edinir]" (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 22). Burada anlaşılması elzem bir nokta şudur: Söz konusu mülkiyet sınırlamaları, toprak dağıtımından bağımsızdır. Şöyle ki, bir bölgede toprak darlığı olsun ya da olmasın, bir kişinin 5000 dönüm üzeri araziye sahip olması kanunen yasaktır. Yani burada amaç bu kişinin fazla arazisini kamulaştırıp topraksız ve az topraklı köylülere dağıtmanın ötesindedir. Bu kişinin çiftliğinin bulunduğu bölgede tek bir topraksız çiftçi olmasa dahi arazisinin 5000 dönümü aşan kısmı

kamulaştırılacaktır. Dahası büyük çiftçinin arazisini nasıl işlediği veya işlettiği de konu dışıdır. Sahiplerinin modern vasıta ve tekniklerle bizzat işlediği araziler de ortakçı ya da kiracılara verilen araziler gibi kamulaştırmaya tabiidir. Son olarak, 1935 ve 1937 yıllarına ait kanun tasarılarının yaptığı işlenen-boş bırakılan arazi ayırımı da burada mevcut değildir. Özetle, 1945 yılı kanun tasarısı büyük mülklere ilke olarak karşıdır.¹⁵ Aslına bakılacak olursa, tasarının bu ilk şekli orta mülkleri dahi tehdit edebilecek durumdadır. Zira 12. Madde'ye göre, normal şartlarda çiftliklerin 5000 dönüm üstü kısmı kamulaştırılabilse de mevcut arazinin tüm topraksız ve az topraklı çiftçileri topraklandırmaya yetmediği yerlerde, özel mülklerin Çiftçi Ocağı haddinden (30-500 dönüm) fazlası dağıtım amaçlı kamulaştırılabilirdi. Bu oldukça sert hükmün tek bir istisnası vardı: Sahibi tarafından düzenli şekilde işlenen araziler, bu tür kamulaştırmadan muaftı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 25). Bu haliyle bile bu kural pek çok çiftçiyi olumsuz etkileyebilecek kuvvetteydi. İşte bu durumu savaş yıllarının deneyimi ile ilişkilendirmeyi öneriyorum. Yukarıda, büyük çiftçilerin hükümet politikalarına itaat etmemesinin yarattığı tepkiden söz edildi. Şimdi buna orta ve büyük çiftçilerin savaş yıllarında gösterdikleri ekonomik performansın yarattığı hüsrana eklemek gerekiyor. Meclis görüşmeleri sırasında Ziraat Vekili Hatipoğlu şunu açıkça ifade etmiştir: Savaş yılları deneyimi göstermiştir ki orta ve büyük çiftçilerin “ziraî istihsalin büyük bir yekûnunu” meydana getirdiği görüşü artık savunulamaz. Hatipoğlu'na göre, bu zor yıllarda tüm ulusu besleyenler küçük köylüler olmuştur (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945g: 100). Mecliste söz alan başkaları da Hatipoğlu'na bu noktada destek çıkıp mevcut mülkiyet dağılımına müdahale edilmezse, Türkiye'nin darlık ve hatta kıtlıkla yüz yüze gelmesinin işten dahi olmadığını belirtmişlerdir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 98-9; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 155).

ÇTK tasarısında bu görüşün izleri rahatlıkla fark edilebilir. Tasarı'nın Gerekçesi'nin hemen en başında Türkiye'de arazi darlığı gibi bir problem olmadığı, aksine nüfus yoğunluğu hali hazırda oldukça düşük olduğundan, nüfus hızla artsa bile tarımsal arazi rezervinin uzun süre tüm tarımsal üreticilerin ihtiyacını karşılayabileceği kabul edilmektedir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 4). Öyleyse akla gelen soru şudur: Bu elverişli koşullara rağmen rejimin reform yapma isteği nereden kaynaklanmaktadır? Bu noktada gerekçe metni üç kavrama atıfta bulunur: “arazi mülkiyet rejimi”, “mülkiyet bünyesi” ve “arazi işletme rejimi.” İlk kavram, yasaların belirlediği mülkiyet sistemini belirtmektedir ve metne göre Türkiye'deki mülkiyet rejiminde herhangi bir sorun yoktur. Her modern toplumda olduğu gibi, yeni Türkiye'de de toprakta özel mülkiyet rejimi (Türk Kanunu Medenîsi ile) tesis edilmiştir. Açık ki hazırlanan kanunun amacı mülkiyet rejimini değiştirmek değildir. Sorunlu görülen ve değiştirilmek istenen ise mülkiyet bünyesidir. Mülkiyet bünyesi kavramı “arazinin millet kişileri arasında paylaşılma” şekline işaret eder. Demek oluyor ki Türkiye'de tarımsal arazilerin dağılımı “elverişsiz”dir. Bunun sebebi, metne göre, büyük mülklerin varlığıdır (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 2, 5). İşte bu noktada devreye üçüncü kavram girmektedir. Arazi işletme rejimi “arazinin kullanılması şekli ve usulleri”ni tarif eder (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 3). Türkiye'deki işletme rejiminin temel vasfı ortakçılığın yaygınlığıdır ki bu büyük mülklerin varlığının bir sonucudur. Şöyle ki büyük toprak sahiplerinin pek çoğu aslında toprakla ilgili değildirler, zirai faaliyette bulunmaz, geçimlerini topraktan sağlamazlar. Yine de, arazilerini parça parça kiralamak suretiyle mülklerinden yüksek gelir elde ederler. Görüldüğü gibi, burada eleştirinin hedefinde olan olgu absentizmdir. Absentizmin diğer yüzü ise ortakçılıktır. Zira söz konusu büyük arazileri işleyenler topraksız ya da az topraklı köylülerdir. Bu köylüler toprağı mülk sahibinden mahsul karşılığı kiralar, yani ortakçılık yaparlar. Geçimleri için toprağı muhtaç oldukları halde

topraktan mahrum olan bu insanlar, ortakçılık yaptıkları arazi başkasının mülkü olduğundan işledikleri toprağa yabancı kalmaya mahkumdurlar (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 5-6).

Gerçekten de tasarımı kaleme alanların tespit ettikleri en büyük sorun ülkede ortakçılığın yaygın oluşudur. En başta, ortakçılık ilkel bir işletme rejimi olarak tarif edilip ekonomik performans noktası nazarından yetersiz görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ortakçılık tarımsal üretimin ilerlemesi önünde bir engel teşkil etmektedir, çünkü ne arazisini kiraya veren toprak sahibinin ne de ortakçının toprağa yatırım yapmak için bir sebebi vardır (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 3, 5-6). Diğer yandan, ortakçılık sosyal olarak da olumsuzlanmakta, ortakçılık ilişkisinin mülksüz, dolayısıyla köksüz ve bağımlı bir köylü kitlesi yarattığına dikkat çekilmektedir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 4). Son olarak, ortakçılık siyasi açıdan da sakıncalı bulunmaktadır. Gerekçe metninde yapılan tespite göre, toprak sahiplerinin ortakçılar üzerinde sahip oldukları ekonomik güç kolayca siyasi güce tahvil olmakta, bu şekilde birtakım “mahalli nüfuzlar” ve “siyasi vasilikler” ortaya çıkmaktadır. Bu durum, geçmişte devletin otoritesini sarsacak boyutlara gelmişti, üstelik gerekçeyi kaleme alanlara bakılacak olursa, gelecekte de gelebilir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 3, 4). Sözüün özü, ortakçılık, toprak sahipleri ile onların topraklarını işleyen küçük köylüler arasında ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları olan bir bağımlılık ilişkisi tesis ettiği için eleştirilmektedir. Gerekçe metninin tercih ettiği işletme biçimi bizatihi işletme, yani arazinin doğrudan doğruya sahipleri tarafından işlenmesi idi. Bizatihi işletme “toprağına bağlı, köklü, kendi mülküne dayanır müstakil bir çiftçi kalabalığı” yaratmaya muktedir olduğu için tercih edilmekteydi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 4). İşte bu sebeple tasarı Türkiye tarımının temelini küçük köylü mülkiyeti olmasını öngörüyordu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 7).¹⁶

Ortakçılık aleyhine ve bizatihi işletme lehine bu tercihin başka bağlamlarda da dile getirildiğini eklemek gerekir. Tıpkı 1934 tarihli İskân Kanunu’nda olduğu gibi, burada da ülke nüfusunun kıt olduğu, nüfus artışının ancak köylünün ekonomik imkanlarının genişlemesiyle mümkün olacağı iddia ediliyordu. Bu demek oluyor ki toprak dağıtımı hâlâ aynı zamanda nüfus artışını sağlamak için bir araçtı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 5, 7).¹⁷ Ortakçılığın tasfiyesi ve tüm köylülerin toprak sahibi kılınması bir yandan da rejimin halkçılık prensibinin bir gereği olarak sunuluyordu. Halkçılık prensibinin tarım kesimindeki tezahürü “Türkiye’nin arazi mülkiyet bünyesinde köylü mülklerinin geniş temeli teşkil etmesi” olacaktı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 5).

Sonuç olarak, hükümetin desteği ile meclise gelen bu toprak dağıtım yasaasının üzerine kurulu olduğu esas ilke “toprağı işleyenlerin ona sahip olması, toprağına sahip olanların topraklarını işlemesi” idi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 5). Fakat Ziraat Vekâleti’nin hazırladığı ilk şekliyle bile, bu yasa tasarısı münhasıran özel mülkleri yeniden dağıtmak amacıyla değildi. Tasarının 9. Maddesi’ne göre, dağıtılacak araziler şunlardı: tapulu ya da tapusuz olarak devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan araziler; köy, kasaba ve şehirlerde orta malı olan (halkın kullanımına bırakılmış) araziler; sahibi bilinmeyen araziler; bataklıkların kurutulması ile ya da göl ve arazilerden kazanılan araziler; kamulaştırılacak olan özel şahıslara ait araziler (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 23). Görüldüğü üzere, kanunun getirdiği özel hükümler uyarınca kamulaştırılacak olan özel mülkler dağıtılacak arazi kategorilerinden sadece biriydi. Tasarının bu hükmü komisyon tarafından da hemen hiç değişmeden korundu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 23-4) ve ÇTK’nin 8., 9. ve 10. Maddeleri olarak yasalastı (Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1945: 697). Fakat dikkat çekici husus, ne ilk tasarıda ne komisyonun tadilinden sonra ne de nihai kanunda bu arazilerin hangi sırayla dağıtılacağına dair bir kuralın olmamasıdır. Bu durum mecliste uzun tartışmaların

yaşanmasına sebep olmuştur. Bazı milletvekilleri (ki muhalifler bu gruba dahildir) önce yukarıda saydığım ilk iki kategorideki arazilerin dağıtılmasını, bu arazilerin yeterli olmadığı hallerde özel mülklerin kamulaştırması seçeneğine başvurulmasını savunmuştur (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 78, 83; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 101-2; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 131; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945e: 188, 190; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945g: 84; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945h: 119-20). Buna karşıt pozisyon alan milletvekilleri ise bu yolun gerçekçi olmadığını, topraksız ve az topraklıların bulunduğu her bölgede dağıtılmaya hazır devlet arazisi ve orta malı (metruk) arazi bulunamayacağını iddia etmişlerdir. Bu grubun öne sürdüğü bir diğer argüman, pek çok yerde devlet arazileri ve orta malı arazilerin verimsiz ya da daha kötüsü tarıma elverişsiz olabileceğidir. Son olarak, bu boş arazilerin statüsündeki belirsizliklere değinilmiş ve kadastro işi tamamlanmadan dağıtılmaya müsait kamu arazilerinin miktarını bilmenin olanaksız olduğu dile getirilmiştir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 79, 105, 146; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945g: 100; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945e: 188). Bu konudaki tartışma uzayınca, Geçici Komisyon Sözcüsü Cafer Tüzel söz alarak, metinde açıkça belirtilmese de öncelikle devlet arazilerinin ve meralar başta olmak üzere orta mallarının dağıtılacağını beyan etmiş ve konu böylece kapanmıştır (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945g: 95).

4.3. Komisyon Çalışmaları ve Mecliste Muhalefet

Tasarıyı incelemek üzere kurulan Geçici Komisyon üç ay boyunca çalışmış, Ziraat Vekâleti'nin projesini iki kez baştan sona müzakere etmiş ve hükümetin desteklediği bu tasarıda birtakım kökten değişiklikler yapmıştır. Sekiz ayrı daimi meclis komisyonundan toplam otuz vekilin katılımıyla oluşturulan Geçici Komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra kanun tasarısına dair hazırladığı raporu Meclis Başkanlığı'na sunmuştur. Söz konusu rapor, Ziraat Vekâleti tasarısının kırsal alana dair öne sürdüğü tespitlere meydan okumakla kalmıyor, aynı zamanda toprak meseleleri ve tarımsal kalkınma konusunda bambaşka görüşler öne sürüyordu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 9-17). Geçici Komisyon çalışmalarına damgasını vuran kişi, komisyonun sözcülüğünü de üstlenen Aydın Vekili Adnan Menderes'ti. Kısa bir süre sonra Demokrat Parti'nin kurucularından biri olacak olan Menderes, meclisteki muhalefetin önde gelen diğer simaları gibi, toprak sahibi bir aileye mensuptu. Menderes, ÇTK tasarısı mecliste görüşülmeye başlandıktan hemen iki gün sonra (16 Mayıs 1945) hükümetin komisyon çalışmalarına müdahalesini kınayarak sözcülük görevinden istifa etmiş ve bu görevi hükümet çizgisinde olan Kayseri Vekili Cafer Tüzel üstlenmiştir. Bu tarihten itibaren Menderes meclisteki muhalefetin en baskın sesi olmuş ve Geçici Komisyon raporunda ifade edilmiş olan fikir ve önerileri bu sefer Genel Kurul'da diğer muhaliflerle beraber dillendirmiştir.

Tasarıya muhalefet eden Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak ve Halil Menteşe gibi vekillerin vurguladıkları şuydu: Türkiye'de toprak darlığı olmadığı gibi büyük mülkler hem sayıca az hem de kapsadıkları saha açısından hükümet tasarısının iddia ettiğinden daha önemsizdi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 75-6; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 136). Dolayısıyla, topraksızlık da yakıcı bir problem değildi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 75-6; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 78; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 136; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 159; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945f: 41). Menderes mecliste yaptığı konuşmalardan birinde söylediği gibi, topraksızlık ülkede ancak yer yer karşılaşılan bir problemdi. Dahası topraksızlığın sebebi büyük mülklerin varlığı ya da toprak yoğunlaşması değildi. Topraksızlığa sebep olan temelde iki faktör vardı. İlk olarak, hali hazırda tarıma açılmış ve işlenmekte olan arazi oldukça dardı. Menderes'e göre, işlenen arazilerin tüm arazilere oranı sadece %15 civarındaydı. Menderes'in önerisi, yeni arazilerin

tarıma açılmasının özendirilmesi ve boş arazilerin (devlet arazileri ve ortak araziler) topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtılmasıydı. Fakat bu önlem tek başına sorunu çözmekten uzak kalmaya mahkumdu, çünkü geniş arazilerin hâlâ tarıma açılmayı beklemesinin sebebi zirai gerilikti. İşlenen arazinin genişlemesi ancak üretimin rasyonalizasyonu ile mümkündür. Topraksızlığın ikinci sebebi ise nüfus dağılımındaki dengesizliklerdi. Arazinin nispeten dar ya da arazi veriminin düşük olduğu kimi yerlerde nüfus toprağa nispetle fazlayken geniş arazilerin bulunduğu kimi yerler oldukça tenhaydı. Sonuç olarak, bu tür topraksızlık sorununu çözenin yolu özel mülkleri kamulaştırmak değil, fazla nüfusu arazinin bol olduğu yerlere taşımaktı. Yani çözüm iskânı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 112-4).

Demek ki, meclisteki muhalefete göre, topraksız ve az topraklı köylülerin derdine derman olmak için iskân, boş arazilerin dağıtılması ve üretimin rasyonalizasyonu yeterliydi. Diğer yandan, tüm köylülüğün refahı için yapılması gereken ilk iş fiyat mekanizmasının tarım sektörü lehine değişmesiydi. Tarımsal fiyatlar düşük kaldıkça köylünün yoksulluktan kurtulması mümkün değildi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 104, 115). Bundan sonra ise üretim tekniğinin modernize edilmesi gelecekti. Zira Anadolu köylüleri hâlâ öküz ve karasabanla ziraat yapmaktaydı; üretim tekniği yüzyıllardır değişmemiş ve bu, ziraat ekonomisini geri kalmışlığa mahkum etmişti (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 64; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 113).

Muhalefete göre, büyük tarımsal işletmelerin kamulaştırma yoluyla parçalanması tarım sektörü için ve ekonominin geneli için olumsuz sonuçlar doğuracaktı. Teknik üstünlüklere sahip bu çiftlikler bölünüp topraksız ve az topraklı köylülere dağıtıldığında, arazilerin yeni sahipleri en ilkel usullerle ancak geçimlik üretim yapacak, bunun sonucu da pazarlanan ürün miktarının düşmesi olacaktı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945f: 40). Üstüne üstlük Türkiye’de çiftçilere dağıtılacak geniş devlet arazileri mevcuttu ve bu durum özel mülklerin kamulaştırılmasını tamamen gereksiz kılıyordu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 101-2; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 131; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945h: 119-20).

Ziraat Vekâleti’nin hazırladığı tasarının ortaya koyduğu ilk ve asıl hedefin ortakçılığın tasfiyesi olduğu düşünülürse, meclisteki muhalefetin bu konudaki görüşünün ne olduğu sorusu oldukça önemlidir. Muhalefetin ileri sürdüğü görüş, ortakçılık ilişkisinin bir iş akdi olduğu, herhangi bir tahakküm içermediğidir. H. Menteşe’nin dillendirdiği gibi, Türkiye’de ortakçılığın yaygın oluşu “hususî zaruretlerimizden” kaynaklanmaktadır; “[a]razisi geniş, nüfusu az, sermayesi kıt olan bu memlekette” ortakçılık sayesinde ki “işle [emekle] sermaye iştirak halinde çalışmışlardır” (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 76). Diğer bir deyişle, işgücü azlığı sebebiyle toprağını işleyemeyecek olan arazi sahibi ortakçılar aracılığıyla arazisini işletir; tek başına üretim yapamayacak durumdaki köylü ise toprak sahibinin sunduğu vasıtalarla (arazi, çeki hayvanı, karasaban/pulluk ya da tohumluk) ziraat yapar. Söz konusu anlayışa göre ortakçılık her iki tarafa da yarayan bir ekonomik ilişkidir. Bunun anlamı, ortakçılığın sürüp gitmesinde bir mahzur olmadığıdır. Zaten muhalifler, köylülere devlete ait boş duran arazilerden toprak verilmesine karşı çıkmasalar da, tek bu hamleyle ortakçıların bağımsız üreticiler haline gelemeyeceğini iddia ettiler. Ortakçıların bağımsız üreticiler olabilmesi için onlara çeki hayvanı, alet edevat ve tohum sağlamaya dönük bir kırsal yatırım programına ihtiyaç vardı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 104).¹⁸

4.4. Çiftçi Ocakları ve 17. Madde Tartışmaları

ÇTK’ye dair çalışmalarda geri planda kalan bir boyut “çiftçi ocağı” kurumudur. ÇTK tasarısının ilk şekli, çiftçi ocağını küçük, orta ve büyük arazi mülklerinden farklı bir mülkiyet kategorisi olarak tanımlar. Çiftçi ocağını belirleyen ilk ölçüt büyüklüktür. Çiftçi ocağı bir

çiftçi ailesinin geçinmesine yetecek ve ailenin tüm emek gücünü massedecek büyüklükte bir arazi parçasıdır. Bölgelerin arazi ve iklim şartlarına göre söz konusu büyüklüğün 30 ila 500 dönüm (3 ila 50 hektar) olması öngörülmüştü. İkinci ölçüt, ocağın hukuki statüsüyle ilgilidir. Çiftçi ocağı herhangi bir arazi mülkü ya da ticari malmış gibi serbestçe alınıp satılamaz ya da ipotek edilemezdi. Çiftçi ocağının verasetle intikali de özel kurallara tabi idi. Tasarıya göre, ocak, çiftçi ailesinin fertleri arasında bölünemezdi. Aksine, ocağın toplu olarak tek bir varise geçmesi öngörülmüyordu. Bu kural sayesinde aile mülklerinin kuşaktan kuşağa bölünüp parçalanmadan intikal edeceği umuluyordu. Üçüncü ve son ölçüt ise arazinin kullanım şekli ile ilgili idi. Buna göre, çiftçi ocağı çiftçi ailesi tarafından bizzat işlenecekti. Askerlik ve hastalık gibi özel durumlar hariç ocak arazisi kiralanamaz ya da ortakçığa verilemezdi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 36-40).

1945'te çiftçi ocağı şeklini alan fikir, yeni bir fikir değildi. Köylü mülklerinin istikrarını sağlamaya dönük bu proje aslında oldukça köklüydü. Toprak meselesi ile ilgilenen politikacılar ve entelektüeller cumhuriyetin ilk yıllarından beri köylünün mülksüzleşmesini önleyecek bir mekanizma özlemindediler. Politikacı ve entelektüellerin yaptıkları önemli tespit şöyle özetlenebilir. Küçük köylü mülkleri iki sebeple istikrarsız ve güvencesizdir. İlk olarak, bu mülkler miras hukuku gereğince varisler arasında bölünmekte, her bölünmeyle birlikte eldeki arazi miktarı azalmakta ve sonunda bir aileyi geçindiremeyecek hale gelmektedir. Mülk yaşayabilir bir ekonomik birim olmaktan çıktığı vakit ise aile geçinebilmek için ya başkalarının arazileri üzerinde ortakçılık yapmak zorunda kalmakta ya da toprağı tamamen bırakıp şehre göçmektedir. İstikrarsızlığa sebep olan ikinci faktör ise borçluluktur. Gelirleri genel olarak düşük olduğundan, köylüler sıklıkla nakit sıkıntısı çekmekteydi. Hane ekonomisi çok çeşitli sebeplerle (örneğin mahsul kötü olduğundan, vergiler arttığından, yeni bir çeki hayvanı ihtiyacı doğduğundan ya da hastalık ve ölüm gibi haller sebebiyle) nakit paraya gereksindiğinde köylüler tüccar-tefecilerden borç almaktaydı.¹⁹ Aldıkları borcu çevirmekte zorlandıklarında ise hayvanlarını (çeki ya da besi) veya arazilerinin bir kısmı ya da tamamını satmak zorunda kalmaktaydılar. Borca karşılık araziler teminat gösterildiğinden, borç ödenemediğinde tefecilerin arazilere el koymasına da vaki idi.

Açıktır ki çiftçi ocağı kurumunun halletmeye soyunduğu mesele topraksızlık değil, yoksulluk ve borçluluktur. Türkiye'deki toprak reformu üzerine yapılan akademik çalışmalar hep toprağın yeniden bölüşümü meselesini öne çıkarır. Bu sebeple özel mülkler ve kamulaştırma en ön planda olan öğelerdir. Hâlbuki çiftçi ocağı fikri yeniden bölüşüm ya da toprak dağıtımına kadar köklü ve kuvvetli bir fikirdir. 1945'te çiftçi ocağına dair hükümlerin Geçici Komisyon tarafından tasarıdan çıkarılması bu gerçeği değiştirmez.

Komisyon tarafından tasarıdan çıkarılan büyük mülkiyet karşıtı birkaç hüküm dışında, ÇTK tasarısının genel olarak mutedil olduğunu söylemek mümkündür. ÇTK'nin, topraksız ve az topraklı ortakçı, kiracı ve işçileri çalıştırdıkları araziler üzerinde (arazi büyüklüğüne neredeyse hiç bakılmaksızın) topraklandırmayı öngören 17. Maddesi'nin bu iddiayı yanlışladığı düşünülebilir. Komisyonun tadili ertesindeki şekliyle, ÇTK tasarısında özel mülklerin kamulaştırılması katı bir kurala bağlanmıştı. Buna göre, arazinin bol olduğu yerlerde 5000 dönüm (500 hektar), dar olduğu yerlerde ise 2000 dönüm (200 hektar) üzerindeki çiftlikler, toprak dağıtımını amacıyla kamulaştırılabilecekti (12., 15. ve 16. Maddeler). Tasarıya komisyon çalışmaları bittikten sonra eklenen 17. Madde ise bu sınırları tanımıyor, üzerinde topraksız ya da az topraklı kiracı, ortakçı ve işçilerin ziraat yaptıkları neredeyse tüm arazileri kamulaştırmaya tabi kılıyordu. Burada tek sınırlayıcı koşul, arazi sahibine en az 50 dönüm toprak bırakılması yönündeki hükümdü. Maddenin kanun tasarısına eklenmesini öneren hükümete yakın isimler, 2000 ve 5000 dönüm alt sınırlarının toprağa

muhtaç çiftçilere toprak dağıtımını yapılmasına engel olacağı fikrinden hareketle, bu yeni kamulaştırma hükmünün kanunun amaçları açısından elzem olduğunu iddia ediyorlardı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 15-6; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945c: 119, 127-8; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945d: 134, 146).²⁰

ÇTK üzerine bugüne kadar yapılan çalışmaların neredeyse tümünün kanunun analizinde 17. Madde'ye ağırlık verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 17. Madde'nin ÇTK'ye ruhunu veren madde olarak görüldüğü bile söylenebilir. Bu oldukça yaygın eğilime örnek olarak T. Timur'un klasik çalışması verilebilir. Timur'a göre, "yarı-feodal nitelikteki toprak ağalarının sınıf çıkarlarına karşı" olan 17. Madde, ÇTK'yi "gerçekten devrimci bir niteliğe kavuşturmuştur" (Timur, 1997: 218, 224). Bu maddeyi, Kemalist önder kadronun toprak mülkiyeti rejimini toprak sahipleri aleyhine kökten bir şekilde değiştirmeyi planladığının bir kanıtı olarak okuyan Timur'a katılmak zordur. Bu madde bir yanıyla rejimin artık fazlasıyla yerleşmiş olan ortakçılık karşıtlığının bir tezahürüdür. Diğer yandan, bu maddenin son anda tasarıya dahil edilmesi bir tür misillemedir. Reform taraftarları, komisyonun hükümet tasarısında yaptığı değişikliklerin tasarımın özünü yok edip onu zayıflattığını düşündüklerinden, kanunu uygulayacak olanların elini güçlendirmek için böylesine esnek bir hüküm kaleme almışlardır. Bu maddenin hiç uygulanmadığı, 1950'de yapılan değişikliklerle kanundan çıkarıldığı ve hatta ÇTK'nin yürürlükte kaldığı çeyrek asır boyunca dağıtım amacıyla kamulaştırılan arazilerin dağıtılan arazilerin %1'inden bile az olduğu dikkate alınmalıdır. ÇTK'nin bugüne değin literatürde olduğundan daha radikal bir kanun olarak resmedilmesinin sebebi temelde 17. Madde üzerinden değerlendirilmesidir.

5. SONUÇ

1930'lu yılların başından beri kesintilerle de olsa gündemde olan topraksız ve az topraklı köylülerin topraklandırılması projesi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 1945'te uzun müzakereler sonucunda kabul edilmesi ile nihayet yasalaştı. Kanunun uygulanmasını sağlayacak tüzüğün yürürlüğe girmesi ile uygulama 1947 yılında başladı ve kanun 1972 yılında Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'nun yasalaşmasına kadar yürürlükte kaldı. Bahsi geçen bu ikinci kanunun kabulü de reform tartışmalarına nokta koyamadı, aksine toprak reformu, '70'li yıllar boyunca siyasi aktörlerce tartışıldı.

Türkiye'de toprak mülkiyeti rejiminin geniş çaplı topraksızlık ya da toprak yoğunlaşmasına yol açacak kadar polarize olmadığı yukarıda gösterilmeye çalışıldı. Böylesi bir kırsal manzarayı ortaya çıkaran tarihsel süreçler tartışıldı. Mülkiyet rejimindeki görece sınırlı kutuplaşmaya rağmen, reform fikrinin siyasi söylemde bu derece yer edinebilmiş olması tabii ki açıklamaya muhtaç bir durumdur. Bu makalede öne sürülen, reformun yegâne gayesinin mülkiyet dağılımındaki eşitsizliği gidermek olmadığıdır. Reform fikrini bu derece cazip kılan, aynı anda pek çok amaca hizmet etmesi idi. İlk amaç, tarıma elverişli arazilerin pek azının işlendiği bu dönemde, ekili arazileri genişletmekti. Bunun hem nüfusu hem de üretimi artıracığı düşünülüyordu. Bu amacın en belirgin olduğu uğrak İskân Kanunu idi. Reformun çözmeye soyunduğu bir diğer sorun tapu kayıtları ile ilgili idi. 1930'lar Türkiye'sinde kadastro hala bir sorundu; Tek Parti dönemi yöneticileri toprak üzerindeki mülkiyet ilişkilerini daha etkin bir şekilde denetlemek arzusundaydı. 1935-1937 döneminde hazırlanan yasa tasarılarının tapu artıkları sorununa bu derece eğilmesi bu nedenden ötürüdür. Reformdan umulan bir diğer ve belki de en önemli amaç ortakçılık ile mücadeleydi. Ortakçılık, en başta, üretim artışına engel olduğu için eleştiriliyordu. Ortakçılıkla işlenen büyük mülklerin parçalanıp topraksız ve az topraklılara verilmesi bundan dolayı öngörülüyordu. Bu tür büyük mülklerin verimsiz olduğu için gözden çıkarılabilir olarak

değerlendirildiğini tekrar vurgulamakta fayda var. Bu sebeptendir ki hükümet, sahibi tarafından modern yöntemlerle işlenen büyük mülklerin korunacağına dair güvence veriyordu. Zaten toprak dağıtımında kullanılacak ilk kaynağın hazine arazileri olduğu, yeterli arazinin bulunduğu yerlerde özel mülklerin kamulaştırması yoluna gidilmeyeceği sıklıkla vurgulanıyordu. Tüm bu sebeplerle, 1930'ların girişimlerinin radikal amaçlara sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Ele alınan dönem boyunca reform fikrinin radikalize olduğu tek uğrak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının ilk halidir. Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısının amaçladıkları açısından önceki girişimlerden ne şekilde daha radikal olduğu yukarıda etraflıca tartışıldı. Tasarının büyük mülklere ilke olarak karşı olduğu, ülkedeki toprak dağılımını küçük mülkler lehine değiştirmeye giriştiği belirtildi. Reformun amaçlarındaki bu büyük dönüşümü açıklamak için savaş yılları koşullarının ele alınması gerektiği fikri, burada öne sürülen temel argümandır. Hükümetin büyük çiftçilere bakışının değişmesi savaş yıllarında olmuştur. Bu değişime yol açan faktör, özellikle büyük çiftçilerin hükümetin iase politikalarına direnişidir. Kanun tasarısı meclis gündemine geldiğinde, Tek Parti yönetiminin ileri gelenlerinin bu yeni pozisyonu büyük tepkiyle karşılaşmış, hem meclis komisyonunun hem de genel kurulun girişimleri sonucu hükümet tasarısının en radikal maddeleri ya kanundan tamamen çıkarılmış ya da önemli ölçüde yumuşatılmıştır. Burada tek istisna, içerdiği kamulaştırma hükmü hemen her büyüklükte mülkü tehdit etmeye muktedir olan ve uygulamaya dönük bir maddeden çok bir siyasi misilleme olarak değerlendirilmesini önerdiğim 17. Madde'dir. Sonuç olarak, rejimin ortakçılık karşıtı hassasiyetinin tarihi doruk noktası olan bu madde sayılmazsa, Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısından geriye kalan, 1930'lar çizgisinde, fakat oldukça mütevazı bir toprak dağıtım kanunu olmuştur.

NOTLAR

KAYNAKÇA

- AKÇAY, A. A., 1987, *Türkiye Tarımında Büyük Topraklı İşletmelerin Oluşum Süreçleri üzerine Notlar*, 11. Tez, 7, 46-58.
- AKTAN, R., 1957, Mechanization of Agriculture in Turkey, *Land Economics*, 33 (4), 273-285.
- AKTAR, A., 2000, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARICANLI, T., 1991, Property, Land, and Labor in Nineteenth-Century Anatolia, Keyder, Ç. & Tabak, F. (der.) *Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East* içinde, Albany: State University of New York Press.
- AYDEMİR, Ş. S., 1966, *İkinci Adam*, II. Cilt, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- BALTA, E., 2002, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu: Reform mu Karşı Reform mu?, *Praksis*, 5, 277-298.
- BARKAN, Ö. L., 1980, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Ziraî bir Reformun Ana Meseleleri, *Türkiye’de Toprak Meselesi* içinde, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- BAŞAR, A. H., 1945, *Atatürk’le Üç Ay ve 1930 dan Sonra Türkiye*, İstanbul: Tan Matbaası.
- BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Ankara, Türkiye.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, 1956, *1950 Ziraat Sayımı Neticeleri*, Yayın No. 371, Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.
- BİRİNCİ KÖY VE ZİRAAT KALKINMA KONGRESİ, 1938a, *Orta Anadolu Ziraat İşletme Hesapları (1935-36 Rekolte Yılı)*, Ankara: Başvekâlet Matbaası.
- BİRİNCİ KÖY VE ZİRAAT KALKINMA KONGRESİ, 1938b, *Köy Kalkınması ve Ziraat Kalkınma Seferberliğinde Malî Plân için Menbalar*, Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti.
- BİRTEK, F. & KEYDER, Ç., 1975, Agriculture and the State: An Inquiry into Agricultural Differentiation and Political Alliances: The Case of Turkey, *Journal of Peasant Studies*, 2 (4), 448-467.
- BORATAV, K., 1974, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, K., 1988, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU, 1945, *T.B.M.M. Kanunlar Dergisi*, Cilt 27, 696-707.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, 1965, *1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları*, Yayın No. 477, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- ERDOST, M. İ., 2010, Demokratikleşme Açısından Toprak Reformu, Bayramoğlu, S. (der.) *Toprak Mülkiyeti Sempozyumu Bildirileri* içinde, Ankara: Memleket Yayınları.
- ERGÜDER, Ü., 1970, *Politics of Agricultural Taxation in Turkey: 1945-1965*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Syracuse University.
- FAROQHI, S., 1987, Agriculture and Rural Life in the Ottoman Empire (ca 1500-1878): A Report on Scholarly Literature Published between 1970 and 1985, *New Perspectives on Turkey*, 1(1), 3-34.
- GERBER, H., 1987 *The Social Origins of the Modern Middle East*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.

- GÖZEL, O., 2007, *The Implementation of the Ottoman Land Code of 1858 in Eastern Anatolia*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRAN, T., 1998, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- HIRSCH, E., 1970, *Poverty and Plenty on the Turkish Farm: A Study of Income Distribution in Turkish Agriculture*, New York: Columbia University Press.
- HÜTTEROTH, W. D., 1974, The Influence of Social Structure on Land Division and Settlement in Inner Anatolia, Benedict, P., Tümertekin E. & Mansur, F. (der.) *Turkey: Geographic and Social Perspectives* içinde, Leiden: E.J. Brill.
- İNAN, S., 2005, Toprak Reformunun En Çok Tartışılan Maddesi: 17. Madde, *Journal of Historical Studies*, 3, 45-57.
- İNCİ, İ., 2010, Atatürk Dönemi Türkiye’inde Toprak Mülkiyet Dağılımı ile İlgili Bazı Düzenlemeler, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 345-359.
- İSKÂN KANUNU, 1934, *T.B.M.M. Kanunlar Dergisi*, Cilt 13, 781-94.
- KALDOR, N., 1981-82, Türk Vergi Sistemi Üzerine Rapor, Önder, İ. (çev.), *Toplum ve Bilim*, 15-16, 90-93.
- KANBOLAT, Y., 1963, *Türkiye Ziraatinde Bünye Değişikliği*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Amme Enstitüsü.
- KARAÖMERLİOĞLU, A., 1998, Bir Tepeden Reform Denemesi: ‘Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Hikayesi, *Birikim*, 107, 31-47.
- KARAÖMERLİOĞLU, A., 2000, Elite Perceptions of Land Reform in Early Republican Turkey, *Journal of Peasant Studies*, 27 (3), 115-141.
- KASABA, R., 1991, Migrant Labor in Western Anatolia, 1750-1850, in Keyder, Ç. & Tabak, F. (der.) *Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East* içinde, Albany: State University of New York Press.
- KASABA, R., 1992, Open-Door Treaties: China and the Ottoman Empire Compared, *New Perspectives on Turkey*, 7, 71-89.
- KAYA, S. Y., 2014, *Land Use, Peasants and the Republic: Debates on Land Reform in Turkey, 1923-1945*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KEYDER, Ç., 1981, *The Definition of a Peripheral Economy: Turkey 1923-1929*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KEYDER, Ç., 1983a, The Cycle of Sharecropping and the Consolidation of Small Peasant Ownership in Turkey, *Journal of Peasant Studies*, 10 (2), 130-145.
- KEYDER, Ç., 1983b, Paths of Rural Transformation in Turkey, *Journal of Peasant Studies*, 11(1), 34-49.
- KEYDER, Ç., 1991, Introduction: Large-Scale Commercial Agriculture in the Ottoman Empire?”, in Keyder, Ç. & Tabak, F. (der.) *Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East* içinde, Albany: State University of New York Press.

- KEYDER, Ç., 1993, The Genesis of Petty Commodity Production in Agriculture: The Case of Turkey, Stirling, P. (der.) *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages* içinde, Cambridgeshire: The Eothen Press.
- KEYDER, Ç. & Pamuk, Ş., 1984, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler, *Yapıt*, 8, 52-63.
- KOÇAK, C., 2010, *İkinci Parti: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, I. Cilt, Ankara: İletişim Yayınları.
- KÖYLÜ, K., 1957, *Ziraat İktisadı: Zirai İşletmecilik I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- KÖYMEN, N., 1935, *Köycülük Programına Giriş*, Ankara: Ulus Matbaası.
- KURMUŞ, O., 1974, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul: Bilim Yayınları.
- KURUÇ, B., 1987, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MANSFIELD, P., 1965, *Nasser’s Egypt*, Middlesex: Penguin Books.
- METİNSOY, M., 2007, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- NOVİCHEV, A. D., 1966, The Development of Agriculture in Anatolia, Issawi, C. (der.) *The Economic History of the Middle East, 1800-1914*, Chicago: The University of Chicago Press.
- ÖKTE, F., 1951, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- ÖNDER, İ., 1988, Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası, Pamuk, Ş. & Toprak, Z. (der.) *Türkiye’de Tarımsal Yapılar* içinde, Ankara: Yurt Yayınları.
- ÖZBEK, N., 1998, Köylü Aşar Yükünden Kurtuldu, Aksın, F. (der.) *Cumhuriyetin 75 Yılı* içinde, Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZTÜRK, K., 1969, *Cumhurbaşkanları’nın Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*, İstanbul: Baha Matbaası.
- PAMUK, Ş., 1987, Commodity Production for World-Markets and Relations of Production in Ottoman Agriculture, 1840-1913, İslamoğlu-İnan, H. (der.) *The Ottoman Empire and the World-Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PAMUK, Ş., 1991, War, State Economic Policies, and Resistance by Agricultural Producers in Turkey, 1939-1945, Kazemi, F. & Waterbury, J. (der.) *Peasants and Politics in the Modern Middle East* içinde, Miami: Florida International University Press
- QUATAERT, D., 1980, The Commercialization of Agriculture in Ottoman Turkey, 1800-1914, *International Journal of Turkish Studies*, 1(2), 38-55.
- QUATERT, D., 1981, Agricultural Trends and Government Policy in Ottoman Anatolia, 1800-1914, *Asian and African Studies*, 15, 69-84.
- SİLİER, O., 1981, *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi (Gözlem Matbaacılık).

- ŞAHİN, A., 2007, Ondokuzuncu Yüzyıl'da Samsun'da Çiftlik Sahibi Hazinevazeler ile Kiracı-Köylüler Arasındaki Arazi ve Vergi İhtilafı Üzerine Bazı Gözlemler ve Sorular, *Kebikeç*, 24, 75-88.
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945a, Çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu (1/386), Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 17, Birleşim 54, Sıra Sayısı 97.
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945b, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 17, Birleşim 54, Sayfa 59-84 (14 Mayıs).
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945c, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 17, Birleşim 55, Sayfa 98-122 (16 Mayıs).
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945d, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 17, Birleşim 56, Sayfa 124-160 (17 Mayıs).
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945e, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 17, Birleşim 57, Sayfa 162-193 (18 Mayıs).
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945f, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 18, Birleşim 67, Sayfa 4-48 (1 Haziran).
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945g, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 18, Birleşim 68, Sayfa 51-111 (4 Haziran).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945h, Yasama Dönemi 7, Yasama Yılı 3, Cilt 18, Birleşim 69, Sayfa 115-60 (5 Haziran)
- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 1934a, 1/335 numaralı İskân kanunu lâyihası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası, Yasama Dönemi 4, Yasama Yılı 4, Cilt 23, Birleşim 68, Sıra Sayısı 189.
- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 1934b, Yasama Dönemi 4, Yasama Yılı 4, Cilt 23, Birleşim 68, Sayfa 140-60 (14 Haziran).
- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 1937a, Malatya mebusu İsmet İnönü ve 153 arkadaşının Teşkilâtı esasiye kanununun 2, 44, 47, 48, 49, 50, 61, 74 ve 75 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Teşkilâtı esasiye encümeni mazbatası (2/44), Yasama Dönemi 5, Yasama Yılı 3, Cilt 16, Birleşim 33, Sıra Sayısı 89.
- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 1937b, Yasama Dönemi 5, Yasama Yılı 3, Cilt 16, Birleşim 33, Sayfa 58-75 (5 Şubat).
- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 1942a, Yasama Dönemi 6, Yasama Yılı 5, Cilt 28, Birleşim 1, Sayfa 3-5 (1 Kasım).
- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 1942b, Yasama Dönemi 6, Yasama Yılı 5, Cilt 28, Birleşim 3, Sayfa 14-36 (11 Kasım).
- TEOMAN, Ö. & KAYMAK, M., 2008, Commercial Agriculture and Economic Change in the Ottoman Empire during the Nineteenth Century: A Comparison of Raw Cotton Production in Western Anatolia and Egypt, *Journal of Peasant Studies*, 35 (2), 314-334.
- TEŞKİLÂTI ESASİYE KANUNUNUN BAZI MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİNE DAİR KANUN, 1937, *T.B.M.M. Kanunlar Dergisi*, Cilt 17, 184-185.

- TEZEL, Y. S., 1994, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TİMUR, T., 1997, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- TOKSÖZ, M., 2009, Bölgesel Ekonominin Oluşumu: Göçebe Hayattan Ticari Tarıma Çukurova, *Toplumsal Tarih*, 191, 78-83.
- TOKSÖZ, M & Yalçın, E., 1999, Modern Adana'nın Doğuşu ve Günümüzdeki İzleri, Kafescioğlu, Ç. & Thys-Şenocak, L. (der.) *Aptullah Kuran için Yazılar* içinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TURAN, İ., 2003, İsmet İnönü: Konuşma, Demeç, Mesaj ve Söyleşileri (1933-1938), www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1933-1938.htm [Erişim Tarihi: 15 Mart 2015].
- WARRINER, D., 1948, *Land and Poverty in the Middle East*, London: The Royal Institute of International Affairs.
- WARRINEER, D., 1957, *Land Reform and Development in the Middle East: A Study of Egypt, Syria, and Iraq*, London & New York: Oxford University Press.

SONNOTLAR

¹ İkincisine iyi bir örnek A. Şahin'in incelediği, Canik sancağında Hazinedarzade ailesi ile köylüler arasındaki arazi ve vergi ihtilafında devletin aldığı tutumdur. Ayrıntılar için bakınız Şahin, 2007.

² 1937 anketi dışında elimizde bu döneme ait resmi bir topraksızlık verisi yoktur. Bu sebeple, bu yazının konu aldığı dönemin (1923-1945) dışında kalıyor olsa da 1950 ve 1963 tarım sayımlarına değinmekte fayda var. 1950 Ziraat Sayımının bize sunduğu veriler arasında topraksızlık oranı ne yazık ki yoktur. 1950 sayımı çiftçi olmayan köylü ailelerinin sayı ve oranını %15 olarak vermekteyse de çiftçi olmayan (yani toprak işlemeyen) kategorisinin topraksız kategorisi ile denk olmadığı açıktır. Zira toprak işlemeyen köylü hanelerine hayvancılık ya da balıkçılıkla geçinen haneler, zanaatkarlar, göçebeler ve köylerde ikamet eden memurlar da dahildir. Bu anlamda 1950 sayımı verilerini dolaysız bir biçimde kullanmak topraksızlık olgusunu bir miktar abartarak yansıtmaktadır (Hirsch, 1970: 239 n.14). Öte yandan, kendilerine ait arazileri olmayıp başkalarına ait topraklar üzerinde ziraat yapanlar (ortakçı ve kiracılar) tabiatıyla bu %15'lik kategori içinde değildi. 1950 sayımındaki çiftçi olmayan köylü kategorisi bu açıdan da yanıltıcıdır. 1963 Tarım Sayımını yorumlamak daha kolaydır, çünkü burada topraksızlık verisi mevcuttur. Sayımın sonuçlarına göre, kırsal hanelerin %8.79'u tamamen topraksızdır. Bakınız Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1956; Devlet İstatistik Enstitüsü, 1965.

³ Buna örnek olarak Tezel (1994) verilebilir.

⁴ İstatistiki veri yokluğuna ve akademik çalışmaların sınırlılığına rağmen, alternatif kaynaklara yönelerek toprak mülkiyeti yapısına dair bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu alternatif kaynaklardan biri köy monografileridir. 1940'larda kaleme alınmış çok sayıda köy monografisi mevcut olduğu gibi, sonradan yapılan monografik çalışmalarda da dönem gelişmelerine atıflar bulunabilir. Çeşitli mecralarda yayımlanan köy monografilerine dayanarak yukarıda sıralanan sorulara cevap arayan bir çalışma için bakınız Kaya, 2014: 73-100.

⁵ Bu konuda daha geniş bir tartışma için bakınız Kaya, 2014: 34-6, 113-4.

⁶ Burada adı geçen çalışmalar, Şeyh Sait İsyanının ertesinde meclisten geçirilen iki kanunun bir toprak reform projesi olduğu görüşünü öne sürer. Bahsi geçen bu iki kanundan ilki 1927 tarih ve 1097 sayılı Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun, ikincisi ise 1929 tarih ve 1505 sayılı Şark Manatıkı Dahilinde Mühtaç Zürraa Tevzi Edilecek Araziye Dair Kanun'dur. İlk kanun, isyana karışanları ve ailelerini bölgeden uzaklaştırma amaçlı bir tenkil kanunu iken ikincisi bir toprak dağıtım kanunudur. Bu konuda daha geniş bilgi ve literatürün eleştirisi için bakınız Kaya, 2014: 118-37.

⁷ 1930'lar kuşkusuz hem ekonomik hem de siyasi açıdan bir kriz dönemi idi. Fakat rejimin bu krize cevaben bulduğu çözümün toprak dağıtımını ya da reformu olup olmadığı tartışmaya açıktır. Tez çalışmamda ileri sürdüğüm görüş, 1930'ların krizine bulunan çözümün toprak reformu değil, buğday alımı olduğudur. Bilindiği gibi, köylüleri buğday alımı politikası "buğday kanunu" olarak anılan 1932 tarih ve 2056 sayılı Hükümetçe Ziraat Bankasına Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun ile başlamış ve kriz yılları boyunca devam etmiştir. Kanunun amacı, kanun tasarısının gerekçesinde belirtildiği üzere, hububat üreticisi köylüleri piyasadaki fiyat dalgalanmalarına karşı korumaktı. Bakınız Kaya, 2014: 151-6.

⁸ 1930'lar Türkiye'sinde böyle bir etki iki cepheden gelebilirdi: *Kadro* dergisi çevresinde toplanan aydınlardan ya da (Nusret Kemal Köymen başta olmak üzere) Erken Cumhuriyet döneminin Köycü yazarlarından. Literatürde her iki akım da zikredilse de, takip ettiği siyasi çizgi ve uğradığı akıbet düşünülürse, *Kadro*'nun hükümet üzerinde böyle bir etkisinin olduğunu iddia etmek zordur. Köycü fikriyat ise daha muhtemel bir ilham kaynağı olabilir. Köycü yazının incelenmesi, Kemalistlerin toprak meselelerine bakışı konusunda yeni bir pencere açabilir. Bu konuda bakınız Kaya, 2014: 137-51, 176-83.

⁹ Detaylar için bakınız Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/21.123..10.

¹⁰ Vurgu bana ait.

¹¹ Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi raporlarından çıkan pozisyonda budur. 1938’de toplanan ve o güne kadarki en büyük tarım kongresi olan bu kongrede, toprak dağıtımı tali bir konu olmakla beraber hep üretim artışı noktayı nazarından savunuluyordu. Ayrıntılar için bakınız Kaya, 2014: 210-25.

¹² Bu tavrı en iyi örnekleyen, görüşmeler esnasında seçim bölgesi Muğla’daki durumu gündeme Şükrü Kaya’dır. Bakınız T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1937b: 71.

¹³ Ökte (1951) ve Aktar (2000) bu konuda başvurulacak iki önemli kaynaktır. Bu iki çalışmadan hareket eden bir yaklaşım için bakınız Kaya, 2014: 327-33.

¹⁴ Vurgular bana ait.

¹⁵ ÇTK tasarısının gerekçesinde büyük mülklerin diğer arazi mülkiyet kategorilerine kıyasla teknik ve ekonomik birtakım üstünlük olduğu kabul edilmesine rağmen, büyük mülkiyetin beraberinde getirdiği sosyal mahzurların bunlara galebe çaldığı düşünülmektedir. Burada ne tür sosyal mahzurların kastedildiğine aşağıda değineceğim. Gerekçe metni, şu temenni ile bitmektedir: Büyük mülklerin örneğin makineli tarım açısından sahip oldukları üstünlükler devletin işleteceği büyük çiftlikler sayesinde korunacaktır (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945a: 7).

¹⁶ Açıkça dile getirilmemiş olsa da, burada küçük mülkiyet ile bizatihi işletme arasında bir koşutluk kurulduğu açıktır. Yani küçük mülk sahiplerinin arazilerini bizzat işlediği/işleyeceği varsayılmaktadır. Buna göre, küçük köylülerin topraklarını boş bırakmak ya da ortakçıya veya kiracıya vermek temayülleri yoktur. Hükümetin küçük mülkiyet taraftarlığının altında yatan fikirlerden birinin bu olduğu pekâlâ söylenebilir.

¹⁷ ÇTK tasarısının mecliste görüşülmeye başladığı 14 Mayıs’ta ilk sözü olan Ziraat Vekili Ş.R. Hatipoğlu’nun vurguladığı hususlardan biri de buydu. Hatipoğlu’na göre, istenen nüfus artışı ancak müstakil çiftçi ailelerinin sayıca artmasıyla mümkün olabilirdi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945b: 62; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1945g: 102-3).

¹⁸ Bu görüşler Geçici Komisyon raporunda da ortaya konmuştu. Bakınız TBMM Tutanak Dergisi, 1945a: 10-4.

¹⁹ Sürekli altı çizilen bir husus şudur: Köylüler, kredi alabilecekleri kurumlar olmadığı için tüccar-tefecilere mahkumdu. Yukarıda da belirtildiği gibi, Ziraat Bankası kredileri çoğunlukla hali vakti yerinde köylülere gitmekteydi, zira banka borçlarını ödemekte hep zorlanan küçük köylülere kredi vermek konusunda gönülsüzdü.

²⁰ 17. Madde üzerinde etraflıca durmaya bu yazının sınırları müsait değildir. Maddenin hazırlanışı ve kışkırttığı tartışmalar için bakınız Kaya, 2014: 303-16.

